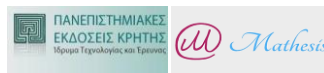

Πατήρ πάντων πόλεμος:

Οι ελληνιστικοί πόλεμοι
ως κοινωνικό και πολιτιστικό φαινόμενο

Άγγελος Χανιώτης

© Mathesis/CUP

Περιγραφή του μαθήματος

Η ελληνιστική εποχή αρχίζει με τους Πολέμους των Διαδόχων μετά τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου (323 π.Χ.) και τελειώνει με την κατάκτηση της Πτολεμαϊκής Αιγύπτου από τη Ρώμη (30 π.Χ.). Ανάμεσα στη βίαιη αρχή και το αιματηρό τέλος μεσολαβούν διαρκείς πόλεμοι, οφειλόμενοι σε εδαφικές διεκδικήσεις πόλεων, επεκτατικές βλέψεις βασιλέων, βαρβαρικές εισβολές, εμφύλιες διαμάχες και την επεκτατική πολιτική της Ρώμης. Αν αναζητούσαμε μια μόνο φράση για να εκφράσει τη σημασία του πολέμου για μια παραμελημένη περίοδο της ελληνικής ιστορίας, δεν θα είχαμε καλύτερη επιλογή από μια φράση του Ηρακλείτου: «Πατήρ πάντων πόλεμος».

Το μάθημα θα ασχοληθεί με τις κοινωνικές και πολιτιστικές πτυχές των αδιάκοπων πολέμων, επιχειρώντας να απαντήσει σε ερωτήματα με διαχρονική σημασία: Ποιές είναι οι αιτίες των πολέμων; Τί επιπτώσεις έχει ο πόλεμος στη λειτουργία πολιτευμάτων και τις κοινωνικές δομές, στην οικονομία, τη θρησκεία, τον πολιτισμό και την τέχνη; Ποιά είναι η ιδεολογική του διάσταση; Πώς εντάσσονται πολεμικά γεγονότα στη συλλογική μνήμη; Θα εξετασθούν όλα τα είδη διαθέσιμων πηγών: κείμενα ιστορικών, έργα ποιητών, στρατιωτικά εγχειρίδια, επιγραφές, μνημεία και έργα τέχνης.

Διδάσκων

Άγγελος Χανιώτης

Ο Άγγελος Χανιώτης είναι Καθηγητής Αρχαίας Ιστορίας στο Institute for Advanced Study του Princeton. Σπούδασε αρχαία ιστορία, αρχαιολογία και κλασική φιλολογία στα Πανεπιστήμια Αθηνών και Χαϊδελβέργης. Έχει διδάξει αρχαία ιστορία στο Πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης (του οποίου διετέλεσε αντιπρύτανης), στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης, στην Ecole Pratique des Hautes Etudes, και στο All Souls College της Οξφόρδης. Οι έρευνές του σχετίζονται με την κοινωνία, τη θρησκεία και την ιστορία των ιδεών στην αρχαία Ελλάδα, κυρίως στην ελληνιστική εποχή. Έχει δημοσιεύσει περισσότερες από 150 μελέτες σε διεθνή περιοδικά και πρακτικά συνεδρίων και έχει εκδώσει πολλούς συλλογικούς τόμους. Τα σημαντικότερα βιβλία του είναι τα: «Ιστοριογραφία και ιστορικοί στις αρχαίες ελληνικές επιγραφές» (Στουτγάρδη 1988), «Οι συμβάσεις

μεταξύ κρητικών πόλεων στην ελληνιστική εποχή» (Στουτγάρδη 1996), «Αρχαία Κρήτη» (Μόναχο 2004), «Ελληνιστικοί πόλεμοι: Πολιτιστική και κοινωνική ιστορία» (Οξφόρδη 2005). Έχει τιμηθεί με το Βραβείο Νίκου Σβορώνου (1991), με το Βραβείο Διδασκαλίας του Παν/μίου της Νέας Υόρκης (1997), με το Κρατικό Βραβείο Έρευνας Βάδης-

Βυρτεμβέργης (2001), κ.ά. Το βιβλίο του «Θεατρικότητα και δημόσιος βίος στον ελληνιστικό κόσμο» (ΠΕΚ 2009) τιμήθηκε με το Κρατικό Βραβείο Δοκιμίου-Κριτικής για το 2010.

Συντελεστές

Βιντεοσκόπηση: Νίκος Γκικόπουλος, Δημήτρης Αγγελάκης

Μοντάζ: Νίκος Γκικόπουλος, Δημήτρης Αγγελάκης.

Η βιντεοσκόπηση έγινε τον Ιούλιο του 2016 στο στούντιο του *Mathesis* στο Ηράκλειο.

Διευθυντής

Στέφανος Τραχανάς

Η πανεπιστημιακή διδασκαλία και το εκπαιδευτικό υλικό που απαιτείται για να τη στηρίξει αποτελούν τα δύο κεντρικά θέματα της επαγγελματικής ζωής του Στέφανου Τραχανά. Από το 1983 έως σήμερα διδάσκει εθελοντικά στο Τμήμα Φυσικής του Πανεπιστημίου Κρήτης —κυρίως κβαντομηχανική και διαφορικές εξισώσεις— και έχει συγγράψει εννέα πανεπιστημιακά συγγράμματα σε αυτά τα πεδία καθώς και ένα δοκιμιακό βιβλίο για τη θέση της επιστήμης στον πολιτισμό μας. Επιπλέον ως ιδρυτικό μέλος και διευθυντής των Πανεπιστημιακών Εκδόσεων Κρήτης έως το 2013 (τώρα είναι πρόεδρος της εκδοτικής επιτροπής τους),

είχε τη βασική ευθύνη στη δημιουργία του πρώτου πανεπιστημιακού εκδοτικού οίκου της χώρας. Ενός μη κερδοσκοπικού οργανισμού προσηλωμένου στην ποιότητα των βιβλίων ως θεμελιώδη αξία.

Για τη διδασκαλία του στο Φυσικό Τμήμα του Πανεπιστημίου Κρήτης του απονεμήθηκε το 2002 ο τίτλος του επίτιμου διδάκτορα του πανεπιστημίου, ενώ για το έργο του στις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης βραβεύτηκε το 2009 με το εκδοτικό βραβείο του περιοδικού Διαβάζω. Το 2012 έλαβε το εθνικό βραβείο εξαίρετης πανεπιστημιακής διδασκαλίας Βασίλη Ξανθόπουλου — Στέφανου Πνευματικού, ενώ για το σύνολο της προσφοράς του τιμήθηκε το 2015 με τον Ανώτερο Ταξιάρχη του Φοίνικα της Ελληνικής Δημοκρατίας.

Τα τελευταία 5 χρόνια το ενδιαφέρον του στράφηκε βαθμιαία προς τη διαδικτυακή εκπαίδευση. Αρχικά μέσω της συγγραφής ενός αυθεντικά διαδικτυακού βιβλίου κβαντικής φυσικής —από τα ελάχιστα που υπάρχουν διεθνώς— και κατόπιν με την

ενεργό συμμετοχή του στο πρώτο ελληνικό πείραμα διαδικτυακής διδασκαλίας πανεπιστημιακών μαθημάτων που οργάνωσε το Φυσικό Τμήμα του Πανεπιστημίου Κρήτης, σε συνεργασία με τις ΠΕΚ. Μία πολύτιμη εμπειρία που του αποκάλυψε τις μοναδικές δυνατότητες που προσφέρουν τα διαδικτυακά μαθήματα για να φθάσει το αγαθό της εκπαίδευσης σε όσους το επιθυμούν, ανεξάρτητα από κοινωνικούς ή γεωγραφικούς φραγμούς. Και να γίνει έτσι δυνατή η μεγαλύτερη διεύρυνση ορίων στην εκπαίδευση μετά την ανακάλυψη της τυπογραφίας.

Έχοντας ευεργετηθεί κι ο ίδιος από ένα εκπαιδευτικό σύστημα που του έδωσε τη δυνατότητα να ξεφύγει από τους κοινωνικούς και μορφωτικούς περιορισμούς του περιβάλλοντός του, δεν έπαψε ποτέ να πιστεύει ότι η εξίσωση ευκαιριών στην εκπαίδευση είναι από τους ευγενέστερους —και συνάμα τους πιο "κερδο"φόρους— στόχους που μια κοινωνία αξίζει να θέτει στον εαυτό της.

Έτσι πήρε την πρωτοβουλία για την ίδρυση του Mathesis στο οποίο και προσφέρει εθελοντικά την εργασία του τόσο ως διευθυντής του (πλήρους και αποκλειστικής απασχόλησης) όσο και ως δάσκαλος ή συγγραφέας. Η επιτυχία του "πειράματος" είναι το προσωπικό του στοίχημα για τα επόμενα χρόνια.

Νίκος Γκικόπουλος

Τεχνικός υπεύθυνος

Συνεργάζεται με τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης από το 2011 ως τεχνικός πληροφορικής αρχικά για την κατασκευή ενός ειδικού διαδικτυακού βιβλίου και διαδραστικού βιβλίου και την παραμετροποίηση του λογισμικού αυτοματοποιημένης εξέτασης των χρηστών του. Ενώ από το 2014 και μετά είναι ο τεχνικός υπεύθυνος του Mathesis με τη βασική ευθύνη τόσο για την παραμετροποίηση της πλατφόρμας OpenEdX, όσο και τη βιντεοσκόπηση των μαθημάτων του.

Μετά τις σπουδές του στην Αγγλία ασχολήθηκε ενεργά με την διδασκαλία Η/Υ και την ανάπτυξη (διαδικτυακών και μη) εφαρμογών πληροφορικής και πολυμέσων στο Πανεπιστήμιο και το ΤΕΙ Κρήτης, και ως Διαχειριστής Συστημάτων και δικτύων στο Υπολογιστικό Κέντρο του Πανεπιστημίου, καθώς και στις αθλητικές εγκαταστάσεις του Δήμου Ηρακλείου. Παράλληλα συνεργάστηκε με το ΙΤΕ για τις ανάγκες του έργου D-Space στο οποίο ανέπτυξε εφαρμογές αυτοματοποίησης και απομακρυσμένης διαχείρισης των τηλεσκοπίων και άλλων αστρονομικών οργάνων για το Αστεροσκοπείο του Σκίνακα.

Επίσης εργάστηκε ως ερευνητής πληροφορικής στο τμήμα Έρευνας και Ανάπτυξης της FORTHnet A.E, καθώς και σε διάφορες επιχειρήσεις του Ιδιωτικού Τομέα για την δημιουργία λογισμικού, κατασκευή ιστοσελίδων, ανάπτυξη και τεχνική υποστήριξη δικτύων, σεμινάρια κ.ά.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

1. Εκδοτική Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμοι Δ–Ε, Αθήνα 1973-1976.
2. Σ. Ανεζίρη (επιμ.), *Ανθολόγιο. Επιγραφές και πάπυροι της μετακλασικής αρχαιότητας. Κείμενα, μετάφραση, σχολιασμός*, Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών 2009.
3. A. Chaniotis, *War in the Hellenistic World: A Social and Cultural History*, Malden/Oxford: Blackwell 2005.
4. Η.-J. Gehrke, *Ιστορία της ελληνιστικής εποχής*, Αθήνα: ΜΙΕΤ 2000 (μετάφραση Αγγελου Χανιώτη).
5. Σ. Συρόπουλος, *Τα μετά τον Αλέξανδρο*, Αθήνα: Ιωλκός 2005.

Περιεχόμενα

Πατήρ πάντων πόλεμος:.....	1
Οι ελληνιστικοί πόλεμοι ως κοινωνικό και πολιτιστικό φαινόμενο.....	1
Περιγραφή του μαθήματος.....	2
Διδάσκων	2
Συντελεστές	3
Διδακτικό υλικό	5
Εβδομάδα 1: Πόλεις και πόλεμος	7
1.1: Εισαγωγή: Ο πανταχού παρών πόλεμος.....	7
V1.1.1 Πόλεμος πατήρ πάντων: Πώς οι πόλεμοι διαμόρφωσαν τον ελληνιστικό κόσμο (9').....	7
V1.1.2 Επισκόπηση της ελληνιστικής εποχής (13').....	9
V1.1.3 Η ορατότητα του πολέμου (7')	16
V1.1.4 Η συχνότητα των πολέμων (12')	18
V1.1.5 Αιτίες πολέμων (9')	24
1.2: Πόλεις και πόλεμος.....	28
V1.2.1 Η ιδεολογική σημασία του πολέμου για την πόλη και τους πολίτες (12') ..	28
V1.2.2 Η οργάνωση της άμυνας των πόλεων (18')	31
V1.2.3 Στρατιωτική εκπαίδευση (15')	36
1.3: Πόλεμος και ολιγαρχία.....	40
V1.3.1 Στρατιωτική ηγεσία (19')	40
V1.3.2 Ευεργετισμός και ανισότητα (9')	46
V1.3.3 Η υπονόμηση των δημοκρατικών θεσμών (17').....	49

Εβδομάδα 1: Πόλεις και πόλεμος

1.1: Εισαγωγή: Ο πανταχού παρών πόλεμος

V1.1.1 Πόλεμος πατήρ πάντων:

Πώς οι πόλεμοι διαμόρφωσαν τον ελληνιστικό κόσμο (9')

<https://youtu.be/wxlW4rJ5Ug0>

απομαγνητοφώνηση Asimonia / αντιπαραβολή Έμιλυ Γδ

«Πόλεμος πάντων μὲν πατήρ ἐστὶ, πάντων δὲ βασιλεύς, καὶ τοὺς μὲν θεοὺς ἔδειξε τοὺς δὲ ἀνθρώπους, τοὺς μὲν δούλους ἐποίησε τοὺς δὲ ἐλεύθερους», αυτή είναι μια από τις πιο γνωστές ρήσεις του Ηρακλείτου, του γνωστού ως σκοτεινού φιλοσόφου. Τι ακριβώς εννοεί ο Ηράκλειτος, σε αυτό το απόσπασμα από το έργο του *Περὶ φύσεως*, μπορεί να αποτελέσει θέμα διαφορετικής συζήτησης· η μετάφραση πάντως είναι σχετικά απλή: «ο πόλεμος είναι πατέρας και βασιλιάς των πάντων· άλλους τους έκανε θεούς και άλλους ανθρώπους, άλλους δούλους και άλλους ελεύθερους». Με τη ρήση αυτή του Ηρακλείτου, θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε πολλές περιόδους της ελληνικής ιστορίας. Καμία όμως άλλη περίοδος της αρχαίας ελληνικής ιστορίας δεν ταιριάζει τόσο καλά με αυτή τη ρήση, όσο η λεγόμενη “ελληνιστική εποχή”.

Οι πόλεμοι αποτελούν πάγιο στοιχείο της ελληνικής ιστορίας. Οι πόλεμοι βρίσκονται στις καταβολές του μύθου και της λογοτεχνίας. Η ελληνική λογοτεχνία ξεκινάει με τον επικό κύκλο, που έχει σαν αντικείμενό του τον Τρωικό Πόλεμο, την εκστρατεία και την επιστροφή των Αχαιών μετά από την άλωση της Τροίας. Αν εξετάσουμε το αρχαίο δράμα, από τους *Πέρσες* του Αισχύλου ως τις *Τρωάδες* του Ευριπίδη, ο πόλεμος αποτελεί μόνιμο θέμα, μόνιμο μοτίβο, μόνιμη πηγή έμπνευσης, για τους τραγικούς ποιητές. Ένας άλλος πόλεμος, ο πόλεμος κατά των Περσών, διαμορφώνει τη συνείδηση της ελληνικότητας στον 5ο αιώνα π.Χ. και αποτελεί και την καταβολή της αρχαίας ελληνικής ιστοριογραφίας. Ο πατέρας της ιστορίας, ο Ηρόδοτος, έχει ακριβώς τους Περσικούς Πολέμους ως αντικείμενό του. Και μια γενιά μετά από τον Ηρόδοτο, ο Θουκυδίδης, σε μια αξεπέραστη ιστορική σύνθεση, έχει ως αντικείμενό του τον Πελοποννησιακό Πόλεμο –τον πόλεμο ανάμεσα στην Αθηναϊκή Συμμαχία και τη Σπάρτη–, ένα έργο το οποίο εξηγεί την άνοδο και την πτώση μιας ηγεμονίας. Ο πόλεμος αποτελεί επομένως ένα στοιχείο που είναι αδύνατο να το αγνοήσουμε όταν μελετούμε την ιστορία της αρχαίας Ελλάδας.

Ωστόσο, καμία άλλη ιστορική περίοδος δεν χαρακτηρίζεται από πολέμους, σε πυκνότητα, σε συχνότητα αλλά και σε ιδιομορφίες και σε σημασία, όσο η λεγόμενη “ελληνιστική εποχή”. Ως *ελληνιστική εποχή* χαρακτηρίζουμε την περίοδο που ξεκινάει περίπου μετά από τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου, το 323 π.Χ., και τελειώνει με τον θάνατο της Κλεοπάτρας, το 30 π.Χ. – με την κατάλυση του τελευταίου βασιλείου που δημιουργήθηκε από τους διαδόχους του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Η ίδια η ελληνιστική εποχή με πολέμους ξεκινάει –με τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου και τους πολέμους των Διαδόχων– και με πόλεμο τελειώνει, με τον πόλεμο –τον εμφύλιο πόλεμο– ανάμεσα στον Οκταβιανό και τον Αντώνιο, και την κατάληψη του βασιλείου των Πτολεμαίων –του βασιλείου της

Αιγύπτου– από τον Οκταβιανό.

Αυτό το οποίο χαρακτηρίζει καταρχήν την ελληνιστική εποχή, και όπως θα εξηγήσω και στη συνέχεια με ορισμένα παραδείγματα, είναι εκείνο το οποίο την ξεχωρίζει και από κάθε προηγούμενη αλλά και κάθε επόμενη περίοδο της αρχαίας ελληνικής ιστορίας, είναι η πυκνότητα των πολέμων. Οι πόλεμοι αυτοί, οι τόσο συχνοί, έχουν επιπτώσεις στους πολιτικούς θεσμούς, έχουν επιπτώσεις στην κοινωνία –παραδείγματος χάριν στη θέση της γυναίκας ή στη θέση των δούλων–, έχουν επιπτώσεις στην τέχνη, την τεχνολογία, τη θρησκεία· έχουν επιπτώσεις σε κάθε πτυχή του πολιτισμού. Από αυτή την πλευρά, η ρήση του Ηρακλείτου ότι “ο πόλεμος είναι πατήρ πάντων” ισχύει σίγουρα για την ελληνιστική εποχή. Μάλιστα και αυτό το οποίο λέει ότι “ο πόλεμος κάποιους τους έκανε θεούς, κάποιους ελεύθερους και κάποιους δούλους”, αυτό είναι κάτι το οποίο απόλυτα ισχύει για την ελληνιστική εποχή. Πολλοί ελληνιστικοί βασιλείς θεωρήθηκαν ότι είναι θεοί σε αυτόν τον επίγειο κόσμο· τους αποδόθηκαν ισόθεες τιμές ακριβώς χάρη στις επιτυχίες τους στους πολέμους. Οι πόλεις απέκτησαν την ελευθερία τους ή την έχασαν χάρη στις πολεμικές συρράξεις, και φυσικά είναι τεράστιος ο αριθμός εκείνων οι οποίοι πουλήθηκαν σαν δούλοι στα δουλοπάζαρα της ελληνιστικής εποχής. Για τον λόγο αυτόν δεν είναι δυνατόν να μελετήσουμε την ιστορία αυτών των τριών αιώνων, περίπου από το 323 έως το 30 π.Χ., χωρίς να εξετάσουμε τη σημασία των πολέμων. Φυσικά ο πόλεμος αποτελεί ένα θέμα το οποίο έχει γενικότερη σημασία όχι μονάχα για την αρχαία ιστορία, αλλά γενικότερα για τις ιστορικές σπουδές.

Πολλές φορές όταν εξετάζουμε ιστορικά δεδομένα, αυτό το οποίο κάνουμε είναι να αντλούμε εμπνεύσεις και από εμπειρίες της εποχής μας. Ο 20ός αιώνας ήταν ένας αιώνας οποίος χαρακτηρίστηκε από δύο παγκόσμιους πολέμους –με τεράστιο αριθμό θυμάτων, τον Α' Παγκόσμιο και τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο– και στη συνέχεια, τουλάχιστον στην Ευρώπη, χαρακτηρίστηκε από μία σχεδόν μοναδική περίοδο μακράς ειρήνης μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και περίπου ως τις αρχές του πολέμου της Γιουγκοσλαβίας, στη δεκαετία του 90· και φυσικά σήμερα με μία διαφορετική μορφή πολέμου –με την τρομοκρατία– αρχίζει η μακρά αυτή ειρηνική περίοδος να φτάνει στο τέλος της.

Η ελληνιστική εποχή είναι ακριβώς το αντίθετο· είναι μία περίοδος που η συχνότητα των πολέμων εντυπωσιάζει· κατά κάποιο τρόπο, θα μπορούσε κανένας να πει ότι η ελληνιστική ιστορία δεν είναι τίποτα άλλο από μία αλληλουχία πολέμων. Αυτό το οποίο όμως χρειάζεται να εξετάσουμε δεν είναι κυρίως οι περιγραφές των μαχών, τις οποίες μας δίνουν οι αρχαίοι ιστορικοί. Αυτό το οποίο παρουσιάζει ενδιαφέρον είναι να δούμε πώς αυτοί οι πόλεμοι αποτελούν έναν παράγοντα, ο οποίος διαμορφώνει την ελληνιστική εποχή σαν μία ιδιαίτερη ιστορική περίοδο· πώς ο πόλεμος οδηγεί στη διαμόρφωση παραδείγματος χάριν της ιδεολογίας της μοναρχίας· πώς ο πόλεμος διαμορφώνει, μέσα στις ελληνικές πόλεις, την κυριαρχία μιας ολιγαρχίας· πώς προωθεί και επιβάλλει τη μονοπώληση της εξουσίας από ένα μικρό αριθμό πλουσίων ανδρών, με στρατιωτική εμπειρία και στρατιωτική συμμετοχή, αλλά και πώς ο πόλεμος αποτελεί πηγή έμπνευσης λογοτεχνίας και τέχνης – έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες για τη δημιουργία του ελληνιστικού πολιτισμού.

Τον πόλεμο μπορούμε να τον εξετάσουμε όμως και σε σχέση με την αρχαία ελληνική θρησκεία, διότι ένας από τους παράγοντες οι οποίοι διαμορφώνουν τη θρησκεία, από τον 3ο π.Χ. αιώνα και μετά, είναι ακριβώς οι εμπειρίες που έχουν οι Έλληνες της ελληνιστικής εποχής από τον πόλεμο. Και φυσικά υπάρχουν και άλλες πτυχές του ελληνιστικού κόσμου, που μπορούν να ερμηνευτούν όταν γνωρίζουμε τις λεπτομέρειες των ελληνιστικών πολέμων, τις αιτίες τους και τον τρόπο με τον οποίο διεξήχθησαν όπως παραδείγματος χάριν η εξέλιξη της ελληνιστικής τεχνολογίας. Και όλα αυτά είναι στοιχεία, που όπως θα δείτε στη συνέχεια, κάνουν τον ελληνιστικό κόσμο να μοιάζει αρκετά και με τη σύγχρονη εποχή.

Στα επόμενα μαθήματα, θα παρακολουθήσουμε ακριβώς αυτές τις διαφορετικές πτυχές των ελληνιστικών πολέμων όχι ως ένα θέμα της ιστορίας, στρατιωτικής τεχνολογίας και τακτικής, αλλά ως ένα θέμα της ιστορίας, του πολιτισμού και της ιστορίας της κοινωνίας. “Πατήρ πάντων πόλεμος”· φυσικά ένας πατέρας χρειάζεται και μία μητέρα. Θα ήταν υπερβολή να ισχυριστούμε ότι ο πόλεμος είναι ο μόνος παράγοντας ο οποίος επηρεάζει την ελληνιστική εποχή, ωστόσο είναι σίγουρα ο σημαντικότερος.

Πηγές—Βοηθητικό Υλικό

1. Ηράκλειτος, *Περὶ φύσεως* απ. 53, έκδ. Diels-Kranz:

«Ο πόλεμος είναι πατέρας και βασιλιάς των πάντων. Άλλους τους έκανε θεούς κι άλλους ανθρώπους, άλλους δούλους κι άλλους ελεύθερους».

V1.1.2 Επισκόπηση της ελληνιστικής εποχής (13')

<https://youtu.be/Tu1dQNR0DWQ>

απομαγνητοφώνηση Margarita Mits & Asimonia / αντιπαραβολή Asimonia & Dora9

Για την καλύτερη κατανόηση αυτού του μαθήματος, για την καλύτερη κατανόηση των αιτιών των πολέμων, των κοινωνικών και πολιτιστικών πτυχών τους, στο σημερινό μάθημα θα παρουσιάσω, σε πάρα πολύ γενικές γραμμές, τις βασικές φάσεις της ελληνιστικής εποχής· θα δείξω τους βασικούς χώρους στους οποίους θα κινηθούμε και θα παρουσιάσω κάποιους από τους πρωταγωνιστές της.

Φυσικά δεν είναι δυνατόν να παρουσιάσω σύντομα την ιστορία τριών αιώνων. Θα μπορούσατε να χρησιμοποιήσετε έναν χρονολογικό πίνακα, ο οποίος έχει αναρτηθεί στο διαδίκτυο και με τον οποίο μπορείτε να παρακολουθήσετε την εξέλιξη της ελληνιστικής εποχής· όπως επίσης τα βασικά γεγονότα έχουν παρουσιαστεί και αναλυθεί στο πρώτο μάθημα της σειράς των μαθημάτων του “Mathesis”, για την αρχαία ελληνική ιστορία – το μάθημα το οποίο παρουσιάστηκε με τον τίτλο: “Η μακρά ελληνιστική εποχή”.

Ας δούμε πρώτα τους βασικούς χώρους του ελληνιστικού κόσμου· είναι οι χώροι οι οποίοι παίζουν πολύ μεγάλο ρόλο στη συνέχεια του μαθήματος:

Η ελληνιστική εποχή είναι μια περίοδος που χαρακτηρίζεται από την τεράστια επέκταση του ελληνισμού σε έναν χώρο ο οποίος καταλαμβάνει όχι μόνο, όπως παραδοσιακά, τη μητροπολιτική Ελλάδα και τις αποικίες της –όπως είναι οι αποικίες στην κάτω Ιταλία και

τη Σικελία και οι αποικίες στη βόρεια ακτή της Μαύρης Θάλασσας και τα παράλια της Μικράς Ασίας-, αλλά ο ελληνιστικός κόσμος χαρακτηρίζεται από την εξάπλωση ελληνικών και ελληνοφώνων πληθυσμών στην Αίγυπτο, το μεγαλύτερο μέρος της Μικράς Ασίας, την κεντρική Ασία μέχρι τη Βακτρία, δηλαδή το σημερινό Αφγανιστάν και το βορειοανατολικό Πακιστάν, και τη Μεσοποταμία. Οι χώροι αυτοί είναι οι χώροι όπου αναπτύσσονται και τα σημαντικότερα ελληνιστικά κράτη και ελληνιστικά βασίλεια.

Στην κεντρική Ελλάδα έχουμε το κράτος των Αντιγονιδών, από το 277 π.Χ. έως το 167 π.Χ.· είναι το κράτος το οποίο δημιουργείται από τους Πολέμους των Διαδόχων. Πολύ μεγάλη δύναμη στην κεντρική Ελλάδα είναι το Κοινό των Αιτωλών, το οποίο ξεκινάει από την Αιτωλία, αλλά στη συνέχεια διευρύνεται και σε άλλες περιοχές, και στην Πελοπόννησο το Κοινό των Αχαιών.

Παράλληλα συνεχίζουν να υπάρχουν αρκετές πόλεις, πόλεις-κράτη, όπως η Αθήνα, η Σπάρτη, η Ρόδος...

Ένα άλλο μεγάλο ελληνιστικό βασίλειο είναι το βασίλειο των Πτολεμαίων στην Αίγυπτο, το οποίο ιδρύθηκε από τον Πτολεμαίο τον Α', ο οποίος διορίστηκε ως κυβερνήτης της Αιγύπτου μετά τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Το βασίλειο των Πτολεμαίων αποτελείται κυρίως από την Αίγυπτο, από την Κυρηναϊκή –που δεν φαίνεται σε αυτόν τον χάρτη και περίπου ταυτίζεται με τη σημερινή Λιβύη– και σε πολύ μεγάλα διαστήματα της ιστορίας του κατείχε και τη λεγόμενη Κοίλη Συρία, δηλαδή την περιοχή που αντιστοιχεί σήμερα στο Ισραήλ, την Παλαιστίνη, τη νότια Συρία και τον Λίβανο.

Το άλλο μεγάλο βασίλειο της ελληνιστικής εποχής είναι το βασίλειο των Σελευκιδών, το βασίλειο το οποίο δημιούργησε ένας άλλος από τους διαδόχους του Μεγάλου Αλεξάνδρου, ο Σέλευκος ο Α' ο Νικάτωρ. Κατά την περίοδο της μεγαλύτερης του ακμής, το βασίλειο των Σελευκιδών αποτελείται από τη Συρία, τη Μεσοποταμία, τις ανατολικές επαρχίες που είχε κατακτήσει ο Μέγας Αλέξανδρος, όπως παραδείγματος χάριν η Βακτρία, αλλά και από πολύ μεγάλα τμήματα της Μικράς Ασίας. Ωστόσο, το βασίλειο των Σελευκιδών, τον 2ο π.Χ. αιώνα, παρακμάζει, χάνει πάρα πολλά εδάφη, όλα τα εδάφη της Μικράς Ασίας· οι ανατολικές επαρχίες της Βακτρίας αποσχίζονται και δημιουργούνται αυτόνομα ελληνικά βασίλεια σε αυτές τις περιοχές.

Ένα άλλο σημαντικό κράτος, είναι το βασίλειο των Ατταλιδών, στην Πέργαμο – στα αρχαία ελληνικά καλύτερα είναι το Πέργαμο, αλλά έχουμε συνηθίσει να αποκαλούμε αυτήν την πόλη "η Πέργαμος". Το βασίλειο των Ατταλιδών ξεκινάει από το Πέργαμο και την κοντινή του περιοχή, αλλά σταδιακά επεκτείνεται και μετά το 188 π.Χ. αποκτά και πολύ μεγάλα εδάφη στη Μικρά Ασία.

Υπάρχουν και μικρότερα βασίλεια όπως το βασίλειο της Καππαδοκίας, το βασίλειο του Βοσπόρου, το βασίλειο της Βιθυνίας στη Μικρά Ασία, τα οποία έχουν μεγάλο ρόλο και για την ελληνιστική ιστορία, αλλά και για τους πολέμους της ελληνιστικής εποχής.

Θα αναφερθώ τώρα σύντομα στις βασικές φάσεις της ελληνιστικής ιστορίας, χωρίς να είμαι σε θέση, φυσικά, να απαριθμήσω όλα τα σημαντικά γεγονότα· όπως ανέφερα έχει αναρτηθεί ένας κατάλογος όλων των σημαντικών γεγονότων, στον οποίον μπορείτε να

ανατρέχετε κατά τη διάρκεια των μαθημάτων.

Θα μπορούσαμε χονδρικά να χωρίσουμε την ελληνιστική εποχή σε τρεις βασικές φάσεις:

Η πρώτη φάση είναι από το 323 π.Χ. έως το 281 π.Χ. και είναι η φάση των πολέμων των Διαδόχων. Ο Αλέξανδρος πέθανε το 323 π.Χ. χωρίς να αφήσει κάποιον διάδοχο· ο γιος του ήταν ακόμα αγέννητος· ο αδερφός του, ο Φίλιππος Αριδαίος, είχε κάποιο πρόβλημα υγείας το οποίο τον εμπόδιζε να αναλάβει απόλυτα την εξουσία· και αυτό το κενό εξουσίας οδήγησε σε μια σειρά από πολέμους ανάμεσα στους βασικούς διαδόχους του Μεγάλου Αλεξάνδρου, όπως τον Αντίγονο Μονόφθαλμο και τον γιο του, τον Δημήτριο τον Πολιορκητή – είναι πρόσωπα τα οποία θα αναφερθούν πάρα πολύ στη συνέχεια, γιατί έχουν πολύ μεγάλη σημασία για την κατανόηση της ελληνιστικής εποχής, ιδίως ο Δημήτριος ο λεγόμενος Πολιορκητής. Άλλος διάδοχος είναι ο Πτολεμαίος Α', ο οποίος δημιουργεί τη δυναστεία των Πτολεμαίων ή Λαγιδών στην Αίγυπτο, ο Σέλευκος Α' ο Νικάτωρ που δημιουργεί το βασίλειο των Σελευκιδών, ο Κάσσανδρος που γίνεται βασιλιάς της Μακεδονίας, για κάποιο διάστημα, και ο Λυσίμαχος ο οποίος γίνεται βασιλιάς της Θράκης και της περιοχής του Ελλησπόντου. Αυτή η περίοδος τελειώνει το 281 π.Χ., με μια μεγάλη μάχη στο Κουροπέδιο, η οποία λίγο-πολύ οδηγεί στη διαμόρφωση των ελληνιστικών βασιλείων στις εκτάσεις τις οποίες έχουν τις επόμενες δεκαετίες.

Η επόμενη φάση, περίπου απ' το 281 π.Χ. έως το 215 π.Χ. είναι μία φάση η οποία χαρακτηρίζεται από τις διαμάχες ανάμεσα στα βασικά βασίλεια του ελληνιστικού κόσμου και τις προσπάθειες των ελληνικών πόλεων να ανακτήσουν ή να διατηρήσουν την αυτονομία τους, η οποία απειλείται από την επέκταση των βασιλέων. Ένα άλλο χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου είναι η άνοδος συμπολιτειών ή ομοσπονδιακών κρατών· τα δύο σημαντικότερα τέτοια κράτη είναι το Κοινό των Αιτωλών και το Κοινό των Αχαιών. Μερικά παραδείγματα τέτοιων πολέμων ανάμεσα στους βασιλείς, αλλά και ανάμεσα στις πόλεις και τα βασίλεια, είναι παραδείγματος χάριν ο λεγόμενος Χρεμωνίδειος Πόλεμος, από το 267 π.Χ. έως το 261 π.Χ., ο οποίος φέρνει αντιμέτωπους από τη μια πλευρά ελληνικές πόλεις –κυρίως την Αθήνα, τη Σπάρτη και τους συμμάχους τους, οι οποίοι υποστηρίζονται από τον Πτολεμαίο της Αιγύπτου–, κατά του βασιλιά της Μακεδονίας, του Αντιγόνου Γονατά. Επίσης, σε αυτή την περίοδο, έχουμε μια σειρά από Συριακούς Πολέμους· είναι πόλεμοι οι οποίοι γίνονται ανάμεσα στους Πτολεμαίους της Αιγύπτου και τους Σελευκίδες της Συρίας, για την κατοχή αυτής της σημαντικής περιοχής, της λεγόμενης Κοίλης Συρίας. Επίσης, είναι μια περίοδος η οποία χαρακτηρίζεται και από πολλούς πολέμους, ανάμεσα σε ελληνικές πόλεις· είναι πόλεμοι για την υπεράσπιση συνόρων ή πόλεμοι για την κατάκτηση νέων εδαφών.

Η τρίτη και τελευταία φάση της ελληνιστικής εποχής, η πιο μακρά φάση της ελληνιστικής εποχής, χαρακτηρίζεται από τη σταδιακή επέκταση της Ρώμης. Περίπου από το 215 π.Χ. έως το 30 π.Χ. γίνεται μια σειρά πολέμων· μερικές φορές η αφορμή είναι οι επεκτατικές τάσεις ελληνιστικών βασιλείων, άλλοτε όμως η τάση επέκτασης της Ρώμης. Οι πόλεμοι αυτοί φέρνουν τους Ρωμαίους αρχικά αντιμέτωπους με το βασίλειο των Αντιγονιδών της Μακεδονίας, σε μια σειρά από τρεις Μακεδονικούς Πολέμους. Οι Ρωμαίοι νικούν πρώτα τον Φίλιππο τον Ε' της Μακεδονίας –έναν άλλο πολύ σημαντικό βασιλιά της ελληνιστικής

εποχής—, στη μάχη στις Κυνός Κεφαλές το 197 π.Χ., με αποτέλεσμα η Μακεδονία να χάσει περίπου τα μισά εδάφη της, δηλ. τη Θεσσαλία. Στη συνέχεια νικούν το 167 π.Χ., στη μάχη της Πύδνας, τον διάδοχο του Φιλίππου του Ε', τον Περσέα, με αποτέλεσμα η Μακεδονία να καταλυθεί ως βασίλειο και να χωριστεί σε τέσσερις δημοκρατίες. Και σε έναν 3ο Μακεδονικό Πόλεμο, νικούν έναν εξεγερμένο σφετεριστή του θρόνου της Μακεδονίας, τον Ανδρίσκο, και η Μακεδονία γίνεται το 148 με 147 π.Χ. ρωμαϊκή επαρχία. Παράλληλα οι Ρωμαίοι έχουν μια σειρά από πολέμους επεκτατικούς στη Μικρά Ασία. Το 192 π.Χ. έως 188 π.Χ. νικούν τον βασιλιά του βασιλείου των Σελευκιδών, τον Αντίοχο τον Γ', αλλά αντί να προσαρτήσουν τα εδάφη του στο κράτος τους τα παραχωρούν στους Ατταλίδες του Περγάμου και στη Ρόδο, το 188 π.Χ. Στη συνέχεια υπάρχει μια επέκταση στην κεντρική Ελλάδα με την κατάκτηση της λεγόμενης Αχαΐας, δηλαδή του Κοινού των Αχαιών, αλλά και άλλων εδαφών για τη δημιουργία μιας επαρχίας σε αυτήν την περιοχή και οι πόλεμοι αυτοί συνεχίζονται ανάμεσα στους Ρωμαίους και τον βασιλιά του Πόντου, Μιθριδάτη τον ΣΤ' τον Ευπάτορα, που οδηγούν τελικά στην κατάλυση του βασιλείου των Σελευκιδών και την κατάκτηση και της Συρίας.

Ο τελευταίος πόλεμος ανάμεσα στους Ρωμαίους και ελληνιστικά κράτη σχετίζεται με εμφύλιους πολέμους στη Ρώμη —είναι οι πόλεμοι οι οποίοι γίνονται ανάμεσα στον Οκταβιανό και τον Μάρκο Αντώνιο—, οδηγούν τελικά στη ναυμαχία του Ακτίου το 31 π.Χ., όπου ο στόλος της Κλεοπάτρας και του Μάρκου Αντωνίου υφίσταται τρομερή ήττα. Ο Αντώνιος και η Κλεοπάτρα καταφεύγουν στην Αίγυπτο και ο ένας μετά τον άλλο —πρώτα ο Αντώνιος και στη συνέχεια η Κλεοπάτρα— αυτοκτονούν. Η αυτοκτονία της Κλεοπάτρας, το 30 π.Χ., σφραγίζει το τέλος της ελληνιστικής εποχής, αλλά σφραγίζει επίσης και το τέλος του τελευταίου σημαντικού ελληνιστικού βασιλείου. Από εκεί και ύστερα, ο ελληνιστικός κόσμος αποτελεί κομμάτι της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Πηγές—Βοηθητικό Υλικό

3. Τα σημαντικότερα βασίλεια της ελληνιστικής εποχής

Αντιγονίδες: Μακεδονία, Θεσσαλία, φρουρές στη νότια Ελλάδα

Πτολεμαίοι: Αίγυπτος, Κυρηναϊκή, Κοίλη Συρία (Παλαιστίνη, νότια Συρία) και κτήσεις στο Αιγαίο και τη Μικρά Ασία

Σελευκίδες: Συρία, μεγάλο μέρος της Μικράς Ασίας, Μεσοποταμία, κατά καιρούς περιοχές στην κεντρική Ασία

Ατταλίδες: Πέργαμο, περιοχές της Μικράς Ασίας

Μικρότερα βασίλεια: Βιθυνία, Καππαδοκία, Αρμενία, Κομμαγηνή, Πόντος, Βόσπορος

4. Σημαντικότερες ομοσπονδίες: Κοινό των Αχαιών, Κοινό των Αιτωλών

5. Τα βασικά γεγονότα της ελληνιστικής εποχής

323: Θάνατος του Άλεξάνδρου· διευθετήσεις για τη διαδοχή: Φίλιππος Γ' και Άλέξανδρος Δ'· κατανομή των σατραπειών

323/22: Λαμιακός Πόλεμος

321/20: 1ος Πόλεμος των Διαδόχων: Περδίκκας και Εύμένης κατά Αντιπάτρου, Κρατέρου,

Ἀντιγόνου καὶ Πτολεμαίου

320: Διακανονισμὸς τοῦ Τριπαραδείσου· ὁ Ἀντίπατρος «ἀντιβασιλιάς»

319: Θάνατος τοῦ Ἀντιπάτρου· ἀρχὴ τοῦ 2ου Πολέμου τῶν Διαδόχων: Κάσσανδρος κατὰ Πολυπέρχοντα καὶ Ὀλυμπιάδας στὴν Εὐρώπη, Ἀντίγονος κατὰ Εὐμένη στὴν Ἀσία

315: Ὁ Εὐμένης καὶ ἡ Ὀλυμπιάδα φονεύονται· ὁ Ἀντίγονος κύριος τῆς Ἀσίας· φυγὴ τοῦ Σελεύκου στὸν Πτολεμαῖο

314: Τελεσίγραφο τοῦ Κάσσανδρου, Λυσιμάχου, Πτολεμαίου καὶ Σελεύκου πρὸς τὸν Ἀντίγονο· συμμαχία τοῦ Ἀντιγόνου μὲ τὸν Πολυπέρχοντα καὶ διακήρυξη τῆς Τύρου· ἀρχὴ τοῦ 3ου Πολέμου τῶν Διαδόχων

312: Ἴηττα τοῦ Δημητρίου, γιοῦ τοῦ Ἀντιγόνου ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖο στὴ Γάζα

311: Σύναψη εἰρήνης μεταξὺ Ἀντιγόνου καὶ Κάσσανδρου, Λυσιμάχου καὶ Πτολεμαίου

309/308: Ὁ Πτολεμαῖος στὸ Αἶγαῖο καὶ τὴν Ἑλλάδα

308/307: Διακανονισμὸς μεταξὺ Σελεύκου καὶ Ἀντιγόνου

307: Ἀπελευθέρωση τῆς Ἀθήνας ἀπὸ τὸ Δημήτριο

306: Ἀνάληψη τοῦ βασιλικοῦ τίτλου ἀπὸ τοὺς διαδόχους: Ἀντίγονος καὶ Δημήτριος, Πτολεμαῖος καὶ μᾶλλον λίγο ἀργότερα Κάσσανδρος, Λυσιμάχος καὶ Σέλευκος (τὸ ἔτος τῶν βασιλείων)

305/304: Ἀνεπιτυχὴς πολιορκία τῆς Ρόδου ἀπὸ τὸν Δημήτριο τὸν Πολιορκητὴ

303-301: 4ος Πόλεμος τῶν Διαδόχων

302: Πανελλήνια συμμαχία κάτω ἀπὸ τὴν ἡγεσία τοῦ Ἀντιγόνου καὶ τοῦ Δημητρίου

301: Μάχη τῆς Ἴψου· ὁ Ἀντίγονος σκοτώνεται

297: Θάνατος τοῦ Κάσσανδρου

294: Ὁ Δημήτριος στὴν Ἀθήνα καὶ βασιλιάς στὴ Μακεδονία

288: Ἐπίθεση τοῦ Λυσιμάχου καὶ τοῦ Πύρρου κατὰ τοῦ Δημητρίου· ἐκδίωξη τοῦ Δημητρίου ἀπὸ τὴ Μακεδονία

287-285: Ἀνεπιτυχεῖς ἀγῶνες τοῦ Δημητρίου στὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ κράτησή του ἀπὸ τὸν Σέλευκο (285· θάνατός του τὸ 283)

283: Θάνατος τοῦ Πτολεμαίου Α'

283-246: Ὁ Πτολεμαῖος Β' βασιλιάς τοῦ πτολεμαϊκοῦ βασιλείου (ἀπὸ τὸ 281 μαζί μὲ τὴν ἀδελφὴ καὶ σύζυγό του Ἀρσινόη Β')

282/281: Πόλεμος μεταξὺ Σελεύκου καὶ Λυσιμάχου· θάνατος τοῦ Λυσιμάχου στὴ μάχη τοῦ Κουροπεδίου

281: Δολοφονία τοῦ Σελεύκου ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖο Κεραυνό

281-261: Ὁ Ἀντίοχος Α' βασιλιάς του βασιλείου τῶν Σελευκιδῶν

280-278: Ἀγῶνες τοῦ Ἀντιόχου Α' γιὰ τὴν κληρονομιά του (κατὰ τοῦ Πτολεμαίου Β', Πτολεμαίου Κεραυνοῦ καὶ Ἀντιγόνου Γονατᾶ)

280-274: Ὁ Πύρρος στὴν Ἰταλία καὶ Σικελία

279: Εἰσβολὴ Κελτῶν (Γαλατῶν) στὴν Ἑλλάδα. Ὁ Πτολεμαῖος Κεραυνὸς φονεύεται ἀπὸ τοὺς Γαλάτες. Ἀναρχία στὴ Μακεδονία

278: Νίκη τῶν Αἰτωλῶν στοὺς Δελφούς· ὑποχώρηση τῶν Γαλατῶν. Ἄνοδος τῆς Αἰτωλικῆς Συμπολιτείας

278: Συμφωνία μεταξὺ Ἀντιόχου Α' καὶ Ἀντιγόνου Γονατᾶ

277: Νίκη τοῦ Ἀντιγόνου Γονοτᾶ ἐπὶ τῶν Γαλατῶν. Ὁ Γονοτᾶς διεκδικεῖ τὸν θρόνο τῆς Μακεδονίας

275/4-271: 1ος Συριακὸς Πόλεμος (μεταξὺ Ἀντιόχου Α΄ καὶ Πτολεμαίου Β΄)

274-272: Πόλεμος τοῦ Πύρρου κατὰ τοῦ Ἀντιγόνου Γονοτᾶ, θάνατός του στὸ Ἄργος (272)

268-261: Χρμεωνίδειος Πόλεμος: Ἐπιτυχία τοῦ Ἀντιγόνου Γονοτᾶ κατὰ τοῦ συνασπισμοῦ τῶν Πτολεμαίου Β΄, Σπάρτης καὶ Ἀθήνας

263-241: Ὁ Εὐμένης Α΄ ἡγεμόνας τοῦ Περγάμου

261-246: Ὁ Ἀντίοχος Β΄ βασιλιάς τοῦ βασιλείου τῶν Σελευκιδῶν

260-253: 2ος Συριακὸς Πόλεμος (Ἀντίοχος Β΄, Ρόδος καὶ Ἀντίγονος Γονοτᾶς κατὰ Πτολεμαίου Β΄)

255: Χωριστὴ εἰρήνη μεταξὺ Ἀντιγόνου Γονοτᾶ καὶ Πτολεμαίου (;)

251: Ἀπελευθέρωση τῆς Σικυώνας ἀπὸ τὸν Ἄρατο

250-245: Ἀποσκίρτηση τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀπὸ τὸν Ἀντίγονο στὴν Κόρινθο

250/49: Ὁ Δημήτριος ὁ Καλὸς στὴν Κυρήνη· βελτίωση τῆς θέσης τῶν Πτολεμαίων στὸ Αἰγαῖο

246: Θάνατος τοῦ Πτολεμαίου Β΄ (Ἰανουάριος) καὶ Ἀντιόχου Β΄ (καλοκαίρι)· ἔκρηξη τοῦ 3ου Συριακοῦ Πολέμου (Λαοδικεῖου Πολέμου)

246-221: Ὁ Πτολεμαῖος Γ΄ βασιλιάς τοῦ πτολεμαϊκοῦ βασιλείου

246-225: Ὁ Σέλευκος Β΄ βασιλιάς του βασιλείου τῶν Σελευκιδῶν

245: Νίκη τοῦ Ἀντιγόνου στὴν Ἄνδρο ἐπὶ τοῦ πτολεμαϊκοῦ στόλου· ἐπανάκτηση ἐδαφῶν στὴ Μεσοποταμία καὶ τὴ βόρεια Συρία ἀπὸ τὸν Σέλευκο Β΄

243: Πραξικόπημα τοῦ Ἀράτου στὴν Κόρινθο

241: Εἰρήνη μεταξὺ Σελευκιδῶν καὶ Πτολεμαίων

241-197: Ὁ Ἄτταλος Α΄ βασιλιάς τοῦ Περγάμου

239: Θάνατος τοῦ Ἀντιγόνου Γονοτᾶ· συμμαχία Ἀχαιῶν-Αἰτωλῶν· ἀρχὴ τοῦ πολέμου τοῦ Δημητρίου

239-229: Ὁ Δημήτριος Β΄ βασιλιάς τῆς Μακεδονίας

240-238: Ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ Σελεύκου Β΄ καὶ Ἀντιόχου Ἰέρακα· κινήσεις ἀποσκίρτησης στὴν Παρθία καὶ τὸ βορειοανατολικὸ Ἰράν· ἐπιτυχίες τοῦ Ἀττάλου Α΄ τοῦ Περγάμου κατὰ τῶν Γαλατῶν

230-227: Ἐπιτυχεῖς ἀγῶνες τοῦ Ἀττάλου Α΄ κατὰ τοῦ Ἀντιόχου Ἰέρακα

230(;): Ἀποτυχημένη ἐκστρατεία τοῦ Σελεύκου Β΄ κατὰ τῶν Πάρθων

229: Θάνατος τοῦ Δημητρίου Β΄

229-221: Ὁ Ἀντίγονος Δώσων βασιλιάς τῆς Μακεδονίας

229-222: Πόλεμος τοῦ Κλεομένη (οἱ Ἀχαιοὶ κατὰ τῆς Σπάρτης)

227: Ὁ Ἀντίγονος Δώσων στὴν Καρία

225-222: Ὁ Σέλευκος Γ΄ βασιλιάς του βασιλείου τῶν Σελευκιδῶν

224: Συμμαχία μεταξὺ Ἀχαιῶν καὶ Ἀντιγόνου Δώσωνα· πανελλήνια συμμαχία

222: Νίκη τῆς πανελληνίας συμμαχίας ἐπὶ τοῦ βασιλιᾶ τῆς Σπάρτης Κλεομένη Γ΄ στὴ Σελλασία

222-187: Ὁ Ἀντίοχος Γ΄ βασιλιάς του βασιλείου τῶν Σελευκιδῶν· ἀποστασία τοῦ Ἀχαιοῦ στὴ Μικρὰ Ἀσία (ὡς τὸ 213)

221: Θάνατος τοῦ Πτολεμαίου Γ΄ καὶ τοῦ Ἀντιγόνου Δώσωνα

221-179: Ὁ Φίλιππος Ε΄ βασιλιάς τῆς Μακεδονίας

221-204: Ό Πτολεμαῖος Δ' βασιλιάς του πτολεμαϊκού βασιλείου

220-217: Συμμαχικός Πόλεμος: Ό Φίλιππος Β' της Μακεδονίας ηγείται της πανελληνίας συμμαχίας κατά των Αίτωλῶν

219-217: 4ος Συριακός Πόλεμος· νίκη του Πτολεμαίου Δ' επί του Αντίοχου Γ' στη Ραφία (217)

215-205: 1ος Μακεδονικός Πόλεμος (μετά τη συμμαχία του Φιλίππου Ε' με τον Αννίβα)

212: Συμμαχία μεταξύ Ρώμης και Αίτωλῶν

206: Χωριστή εἰρήνη των Αίτωλῶν με τον Φίλιππο Ε'

206-183: Έξεγερση του ντόπιου αἰγυπτιακού πληθυσμοῦ κατά των Πτολεμαίων· περ. 205-185 ἡ νότια Αὔγουπτος κυβερνᾶται ἀπό αἰγύπτιους φαράώ

205: Εἰρήνη της Φοινίκης μεταξύ Ρώμης και Μακεδονίας· ἐπιστροφή του Αντίοχου Γ' ἀπό τὴ μεγάλη ἐκστρατεία του (ἀνάβαση) γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς κυριαρχίας τῶν Σελευκιδῶν στὶς ἄνω σατραπεῖες

204: Θάνατος του Πτολεμαίου Δ'

204-180: Ό Πτολεμαῖος Ε' βασιλιάς του πτολεμαϊκού βασιλείου

203/202: Διακανονισμός μεταξύ Φιλίππου Ε' και Αντίοχου Γ' σὲ βάρος του πτολεμαϊκού βασιλείου (ἡ λεγόμενη "μυστικὴ συμφωνία")

202: Ἀρχὴ του 5ου Συριακοῦ Πολέμου, ἐπιτυχίες του Αντίοχου Γ'· πόλεμος του Φιλίππου Ε' κατά τῆς Ρόδου

201: Αἴτηση βοήθειας τῶν Ἀτταλιδῶν και τῆς Ρόδου πρὸς τὴ Ρώμη· ἐπέμβαση τῆς Ρώμης

200: Κήρυξη του 2ου Μακεδονικοῦ Πολέμου (200-197) μετὰ τὴν ἀπόρριψη ρωμαϊκοῦ τελεσιγράφου ἀπὸ τὸ Φίλιππο

197: Ρωμαϊκὴ νίκη στὶς Κυνὸς Κεφαλές (Τίτος Κοῖντιος Φλαμίνιος)

197-158: Ό Εὐμένης Β' βασιλιάς του Περγάμου

196: Διακήρυξη τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων

194: Ἀποχώρηση τῶν ρωμαϊκῶν στρατευμάτων ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα· τεταμένη κατάσταση ἀνάμεσα στὴ Ρώμη και τὸν Αντίοχο Γ', ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὸ 198 εἶχε διεισδύσει στὶς μακεδονικὲς και πτολεμαϊκὲς θέσεις στὴ Μικρὰ Ἀσία και στὰ Στενά

192: Μετὰ ἀπὸ παρακίνηση τῶν Αἰτωλῶν ὁ Αντίοχος Γ' στὴν Ἑλλάδα (Δημητριάδα, Χαλκίδα)· ἀρχὴ του Ἀντιοχικοῦ Πολέμου (192-188)

191: Φυγὴ του Αντίοχου ἀπὸ τὴν Εὐρώπη μετὰ ρωμαϊκὴ ἐπιτυχία στὶς Θερμοπύλες

189: Ἀποφασιστικῆς σημασίας μάχη στὴ Μαγνησία

188: Εἰρήνη τῆς Ἀπαμείας: Ό Αντίοχος χάνει τὴ Μικρὰ Ἀσία· καταβολὴ μεγάλων πολεμικῶν ἀποζημιώσεων. Ό Εὐμένης Β' του Περγάμου και οἱ Ρόδιοι οἱ μεγάλοι κερδισμένοι τῆς εἰρήνης. Στὴ συνέχεια ἀύξανόμενες συγκρούσεις ἀνάμεσα στὸν Εὐμένη και τὸν Φίλιππο Ε' και τὸ διάδοχό του (ἀπὸ τὸ 179) Περσέα

187-175: Ό Σέλευκος Δ' βασιλιάς του βασιλείου τῶν Σελευκιδῶν

περ. 185: Μετὰ τὴν κατάλυση τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Μαουρούα στὶς Ἰνδίες ἐπιτρέπει τὴν ἐπέκταση του ἑλληνικοῦ βασιλείου τῆς Βακτρίας ὑπὸ τὸν Δημήτριο

180-175: Δυναστικὲς συγκρούσεις και σφετερισμοὶ στὸ ἑλληνικὸ βασίλειο τῆς Βακτρίας· δημιουργία δύο χωριστῶν βασιλείων στὴ Βακτρία και τὶς βόρειες Ἰνδίες

180: Θάνατος του Πτολεμαίου Ε'

180-170: Πρῶτη βασιλεία του Πτολεμαίου Στ'

179-168: Ό Περσέας βασιλιάς της Μακεδονίας

175-164: Ό Αντίοχος Δ' Έπιφανής βασιλιάς του βασιλείου των Σελευκιδών

174-171: Τεταμένη κατάσταση στην Ελλάδα λόγω της αύξανόμενης δημοτικότητας του Περσέα· δημαγωγία του Εύμενη

171-168: 3ος Μακεδονικός Πόλεμος· αποφασιστική νίκη των Ρωμαίων στη μάχη της Πύδνας (168)· τέλος της μακεδονικής μοναρχίας· διαίρεση της Μακεδονίας σε 4 μερίδες

170-168: Είσβολή του Αντιόχου Δ' στην Αίγυπτο. Ό Αντίοχος υποχωρεί σε τελεσίγραφο των Ρωμαίων («ήμέρα της Έλευσίνας»). Η ανάμειξή του σε έσωτερικές συγκρούσεις στην Έρουσαλήμ και η ανάκληση των προνομίων των Ίουδαίων οδηγεί σε εξέγερση (Πόλεμος των Μακκαβαίων, 168-143)

170-118: Δυναστικές συγκρούσεις στο βασίλειο των Πτολεμαίων ανάμεσα στους Πτολεμαίο Στ' (170-145), Πτολεμαίο Η' (170-163 και 145-116) και Κλεοπάτρα Β' (145-127, 124-116) και Κλεοπάτρα Γ' (139-101)

168/67: Κράτηση στην Ίταλία ως όμηρων πολλών Έλλήνων πολιτικών με αντιρωμαϊκά αισθήματα

168: Υποχώρηση του Αντιόχου Δ' από την Αίγυπτο· οι Ρωμαίοι έπιβάλλουν τη θέλησή τους

164: Θάνατος του Αντιόχου Δ'· αρχή των σφετερισμών και έμφυλίων πολέμων στο βασίλειο των Σελευκιδών που οδηγούν στη διαίρεση και σταδιακή μείωση της έκτασής του.

V1.1.3 Η ορατότητα του πολέμου (7')

<https://youtu.be/bcfPrEXc2A8>

απομαγνητοφώνηση Eleni Fragoulidou / αντιπαραβολή Asimonia

Όποιος επισκεπτόταν το ιερό του Ασκληπιού στην Επίδαυρο, περίπου στα χρόνια του Μεγάλου Αλεξάνδρου και μετά, μπορούσε να δει κοντά στον ναό του Ασκληπιού τρεις επιγραφές, οι οποίες είχαν περιγραφές θαυμάτων του Ασκληπιού. Ήταν ιστορίες ασθενών που είχαν επισκεφθεί το ιερό του Ασκληπιού και είχαν βρει την υγεία τους, καθώς είχαν εκεί περάσει μια νύχτα στο άδυτο ή άβατο και τους είχε επισκεφθεί ο Ασκληπιός.

Ας δούμε τρεις απ' αυτές τις ιστορίες. «Ο Εύιππος είχε για έξι χρόνια στο σαγόι του μια λόγχη.» Μια δεύτερη ιστορία: «Ο Γοργίας από την Ηράκλεια πληγώθηκε στον πνεύμονα, από ένα βέλος, σε μία μάχη, και επί έναν χρόνο και έξι μήνες είχε μολυνθεί τόσο σοβαρά που γέμισε 67 φιάλες με πύον.» Και μία τρίτη: «Ο Αντικράτης από την Κνίδα χτυπήθηκε από μια λόγχη και στα δυο του μάτια, σε μια μάχη, με αποτέλεσμα να τυφλωθεί και να περιφέρεται με τη λόγχη ακόμα στο πρόσωπό του.»

Όταν σκεφτόμαστε τον πόλεμο στην ελληνιστική εποχή, συνήθως αυτές οι εικόνες τις οποίες έχουμε: είναι η εικόνα του αγάλματος της Νίκης της Σαμοθράκης στον Λούβρο, οι εικόνες των θνησκόντων Γαλατών, είναι εικόνες από όμορφα έργα της ελληνιστικής τέχνης.

Όμως, ο πόλεμος έχει και το άσχημο πρόσωπό του και αυτό το πρόσωπο είναι αυτό που βλέπουμε όταν διαβάζουμε τις περιγραφές των θαυμάτων του Ασκληπιού, τις ιστορίες εκείνων που τραυματισμένοι, πληγωμένοι, με τα σημάδια των μαχών στο πρόσωπό τους, με χαμένα τα μάτια, με κομμένα τα χέρια, έτρεχαν στα ιερά του Ασκληπιού για να βρουν την υγεία τους.

Ο πόλεμος στην ελληνιστική εποχή είναι ορατός· είναι ορατός όχι μόνο με μνημεία, αλλά είναι ορατός και με τα θύματά του. Επί 6 χρόνια μετά τη μάχη στις Κυνός Κεφαλές, που έγινε το 197 π.Χ., 6.000 μακεδόνες στρατιώτες ήταν ακόμα άθαφτοι. Τους έθαψε ο Αντίοχος Γ' όταν επισκέφτηκε αυτόν τον τόπο. Ο επισκέπτης του ελληνικού τοπίου μπορούσε να δει τάφους νεκρών στους δρόμους που οδηγούσαν από τις πόλεις προς την ύπαιθρο. Μπορούσε να θαυμάσει στα ιερά τα αφιερώματα, τα οποία ήταν το αποτέλεσμα πολέμων, παραδείγματος χάριν 15.000 όπλα αφιερώθηκαν στο Θέρμο, το βασικό ιερό της Αιτωλίας, μετά το 218 π.Χ.

Ένα ταξίδι στην ελληνιστική Ελλάδα, αλλά και στην ελληνιστική Μικρά Ασία, είναι ένα ταξίδι σε ένα τοπίο που είναι σφραγισμένο από τον πόλεμο. Δεν είναι, επαναλαμβάνω, μόνο η Νίκη της Σαμοθράκης. Είναι και τα λιγότερα αισθητικώς ευχάριστα υλικά κατάλοιπα της ελληνιστικής εποχής· είναι οι καμένοι αγροί, είναι τα τρόπαια τα οποία στήνονταν μετά τις μάχες, είναι τα κενοτάφια, αλλά είναι και τα γκρεμισμένα τείχη, οι λεηλατημένοι ναοί, τα αγάλματα των ηρώων, οι τάφοι των πολεμιστών.

Ορατά κατάλοιπα των ελληνιστικών πολέμων είναι τα λάφυρα στα ιερά, όπως παραδείγματος χάριν ασπίδες τις οποίες αφιέρωσε ο Πύρρος μετά από κάποιες νίκες του στη βορειοδυτική Πελοπόννησο. Ένα βασικό μοτίβο, που κοσμεί τα νομίσματα των ελληνιστικών βασιλέων, είναι τα πορτραίτα τους τα οποία τους εικονίζουν πολύ συχνά ως πολεμιστές, με κράνη όπως παραδείγματος χάριν τα πορτραίτα του Σελεύκου Α' στα νομίσματά του.

Άλλα θέματα τα οποία έχει η ελληνιστική νομισματοκοπία είναι θέματα τα οποία σχετίζονται με νίκες· παραδείγματος χάριν, ο Δημήτριος ο Πολιορκητής, όταν το 307-306 π.Χ. είχε μια σημαντική νίκη στη Σαλαμίνα της Κύπρου, έκοψε νομίσματα τα οποία δείχνουν μια Νίκη πάνω σ' ένα πλοίο.

Άλλα ορατά σημάδια των πολέμων της ελληνιστικής εποχής είναι οι επιγραφές, και στο μάθημα αυτό θα έχουμε την ευκαιρία να διαβάσουμε πολλά κείμενα αρχαίων ελληνικών επιγραφών. Επιγραφές όπως παραδείγματος χάριν ένα τιμητικό ψήφισμα για τον Εύφρονα τον Σικυώνιο, ο οποίος τιμήθηκε στην Αθήνα ακριβώς για την προσφορά του στην άμυνα των Αθηναίων.

Πολεμικά θέματα όμως συναντούμε ακόμα και σε χρηστικά αντικείμενα, όπως παραδείγματος χάριν η κεραμική, όπου μπορούμε να δούμε, λόγου χάριν, πολεμικούς ελέφαντες να κοσμούν πιάτα. Για σκεφτείτε να αγοράσετε ένα πιάτο στο σερβίτσιο σας, το οποίο να είναι διακοσμημένο με ταγκ leopard ή με πολεμικά αεροσκάφη ή κάτι ανάλογο. Αυτά είναι τα σερβίτσια τα οποία χρησιμοποιούσαν οι κάτοικοι των ελληνιστικών πόλεων, είναι θέματα τα οποία σχετίζονται με τον πόλεμο.

Ο πόλεμος όμως είναι ορατός και ως αντικείμενο των καλλιτεχνών, είναι ορατός και ως θέμα των βασικών ιστορικών συγγραμμάτων αυτής της εποχής. Δεν υπάρχει κανένα ιστοριογραφικό κείμενο της ελληνιστικής εποχής που να μην έχει τον πόλεμο ως θέμα του. Ο πόλεμος επηρέασε τη ζωή, επηρέασε την οικονομία, επηρέασε κάθε πτυχή της ζωής σε αυτή την περίοδο. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, είναι πολύ σημαντικό να εξετάσουμε τις κοινωνικές, πολιτιστικές, οικονομικές και θεσμικές πτυχές των ελληνιστικών πολέμων.

Οι ελληνοιστοικοί πόλεμοι είναι ορατοί επειδή είναι πάρα πολύ συνηθισμένοι. Δεν υπάρχει καμιά άλλη περίοδος της ελληνικής ιστορίας, στην οποία να συναντούμε τόσο μεγάλο αριθμό πολέμων, και όχι μόνο περιορισμένους σε μια μονάχα στενή περιοχή, όπως είναι η κεντρική Ελλάδα ή τα παράλια της Μικράς Ασίας, αλλά σε μια τεράστια περιοχή η οποία ξεκινάει από την κάτω Ιταλία και τη Σικελία και φτάνει μέχρι το Αφγανιστάν. Και απ' αυτή την πλευρά επομένως, ο πόλεμος είναι *πατήρ πάντων* στην ελληνοιστοική εποχή, είναι ορατός και όπως θα δούμε στο επόμενο μάθημα, είναι εξαιρετικά συχνός.

Πηγές—Βοηθητικό Υλικό

2. Ιάματα Επιδαύρου, τέλη 4ου π.Χ. αι., *Inscriptiones Graecae IV* 121-124.

A12: «Ο Εύιππος είχε για έξι χρόνια στο σαγόνι του μια λόγχη».

B10: «Ο Γοργίας από την Ηράκλεια πληγώθηκε στον πνεύμονα από ένα βέλος σε μια μάχη και επί ένα χρόνο και έξι μήνες είχε μολυνθεί τόσο σοβαρά που γέμισε 67 φιάλες με πύον».

B12: «Ο Αντικράτης από την Κνόδο... χτυπήθηκε από μια λόγχη και στα δυο του μάτια σε μια μάχη, με αποτέλεσμα να τυφλωθεί και να περιφέρεται με τη λόγχη ακόμα στο πρόσωπό του».

V1.1.4 Η συχνότητα των πολέμων (12')

<https://youtu.be/gdXhRjz69II>

απομαγνητοφώνηση Ευαγγελία Μάρκου / αντιπαραβολή Asimonia

Ένας από τους λόγους που η ελληνοιστοική εποχή δεν είναι ιδιαίτερα δημοφιλής ούτε ανάμεσα στους διδάσκοντες ούτε ανάμεσα στους διδασκόμενους –είτε είμαστε στη Μέση εκπαίδευση είτε στο Πανεπιστήμιο–, είναι ότι μοιάζει με μια αδιάκοπη αλληλουχία πολέμων. Οι πόλεμοι αυτοί σχετίζονται τόσο με τους Διαδόχους όσο και με τους ελληνοιστοικούς βασιλείς, και μετά με την επέκταση της Ρώμης.

Η εντύπωση αυτή φυσικά δεν είναι λανθασμένη. Ο πόλεμος αποτελεί την καθημερινότητα της ελληνοιστοικής εποχής, με έναν τρόπο που δεν αποτελεί την καθημερινότητα ούτε στην αρχαϊκή εποχή ούτε στην κλασική εποχή, παρά το γεγονός ότι και σε αυτές τις περιόδους έχουμε ορισμένους μεγάλους πολέμους.

Έτσι, η αρχαία ιστοριογραφία της περιόδου αυτής ουσιαστικά αποτελεί μια ιστοριογραφία πολέμων. Ιστορικοί όπως ο Πολύβιος, ο Διόδωρος, ο Ποσειδώνιος, ο ρωμαίος ιστορικός Λίβιος, αργότερα ο Αππιανός, ουσιαστικά περιγράφουν πολέμους. Οι πόλεμοι της ελληνοιστοικής εποχής αποτελούν και το αντικείμενο εκείνων των *Βίων* του Πλουτάρχου που σχετίζονται με προσωπικότητες αυτής της περιόδου, όπως παραδείγματος χάριν ο Δημήτριος ο Πολιορκητής και ο Ευμένης. Υπάρχουν αναρίθμητες τοπικές συγκρούσεις, εμφύλιοι πόλεμοι, εξεγέρσεις, εισβολές βαρβαρικών φύλων, πόλεμοι με ανατολικούς νομαδικούς πληθυσμούς.

Σας δίνω μονάχα ένα παράδειγμα, για να σχηματίσετε μια εικόνα για την πυκνότητα αυτών των πολέμων. Το παράδειγμα αυτό προέρχεται από το ιστορικό έργο του Πολύβιου, του μεγαλύτερου ιστορικού της ελληνοιστοικής εποχής. Στο 4ο βιβλίο περιγράφει τις ομιλίες, τις κατηγορίες τις οποίες φέρουν κατά των Αιτωλών οι σύμμαχοι του Φιλίππου Ε', τα μέλη της λεγόμενης «Ελληνικής Συμμαχίας», σε ένα συνέδριο το οποίο γίνεται στην Κόρινθο το

219 π.Χ. Αυτά τα οποία αναφέρουν είναι ότι: οι Αιτωλοί λεηλάτησαν το ιερό της Αθηνάς Ιτωνίας στη Βοιωτία, επιτέθηκαν στην Αμβρυσό και τον Δαύλιο στη Φωκίδα, λεηλάτησαν την Ήπειρο, επιτέθηκαν στο Θύριο στην Ακαρνανία, κατέλαβαν το Κλάριο στην Πελοπόννησο (κοντά στη Μεγαλόπολη), λεηλάτησαν τα εδάφη των Πατρών και των Φαρών στην Αχαΐα, κατέλαβαν τα Κύναιθα, λεηλάτησαν τον ναό της Αθηνάς στους Λουσούς, πολιορκήσαν τον Κλείτορα, επιτέθηκαν στην Πύλο από τη θάλασσα, επιτέθηκαν στη Μεγαλόπολη από τη στεριά. Και όλα αυτά είναι γεγονότα τα οποία έγιναν μέσα σε λίγους μήνες πριν από αυτό το συνέδριο.

Απ' ό,τι καταλαβαίνετε, ο πόλεμος δεν αποτελεί τη διακοπή ανάμεσα σε δύο περιόδους ειρήνης, αλλά ακριβώς το αντίθετο: η ειρήνη είναι η πρόσκαιρη περίοδος που μεσολαβεί ανάμεσα σε συνεχείς πολέμους.

Σας δίνω ακόμα ορισμένα παραδείγματα για να κατανοήσετε τη συχνότητα των ελληνιστικών πολέμων· ας πάρουμε το παράδειγμα της Μακεδονίας. Και θα σας δώσω έναν κατάλογο των πολέμων οι οποίοι γίνονται στη Μακεδονία, στην περίοδο από το 322 π.Χ. έως την κατάλυση του μακεδονικού βασιλείου το 168 π.Χ.:

Από το 323 π.Χ. έως το 322 π.Χ. οι Μακεδόνες εμπλέκονται στον Λαμιακό Πόλεμο, που είναι ο πόλεμος των ελληνικών πόλεων υπό την ηγεσία της Αθήνας για να ανακτήσουν την αυτονομία τους.

Στη συνέχεια, από το 321 π.Χ. έως το 312 π.Χ. έχουμε πολέμους ανάμεσα στους Διαδόχους.

Από το 297 π.Χ. έως το 294 π.Χ. συγκρούσεις ανάμεσα στους γιους του βασιλιά της Μακεδονίας Κασσάνδρου, ο οποίος πεθαίνει, αλλά αφήνει τους γιους του να συγκρούονται για την εξουσία.

Το 288 π.Χ. ο Λυσίμαχος και ο Πύρρος επιτίθενται κατά του βασιλιά της Μακεδονίας, του Δημητρίου του Πολιορκητού, και τον διώχνουν από τη Μακεδονία.

Το 279 π.Χ. έως το 277 π.Χ. η Μακεδονία αντιμετωπίζει εισβολή Κελτών (δηλαδή Γαλατών), οι οποίοι έρχονται από την κεντρική Ευρώπη και αποτελούν μία από τις μεγαλύτερες απειλές του ελληνικού κόσμου, και συνεχίζεται αυτή η απειλή στη συνέχεια στη Μικρά Ασία.

Από το 274 π.Χ. έως το 272 π.Χ. έχουμε πόλεμο ανάμεσα στον Πύρρο και τον Αντίγονο Γονατά.

Στη συνέχεια, από το 268 π.Χ. έως το 261 π.Χ. τον Χρεμωνίδειο Πόλεμο, ανάμεσα στον Αντίγονο Γονατά και τις πόλεις της κεντρικής Ελλάδας και της νότιας Ελλάδας που θέλουν να ανακτήσουν την αυτονομία τους.

Οι πόλεμοι συνεχίζονται το 252 π.Χ. έως το 245 π.Χ., με την αποστασία του διοικητή των φρουρών της Χαλκίδας και της Κορίνθου.

Το 245 π.Χ. ο Αντίγονος είναι εμπλεκόμενος και στον 3ο Συριακό Πόλεμο.

Το 243 π.Χ. αντιμετωπίζει την εκδίωξη των μακεδονικών φρουρών από την Πελοπόννησο.

Από το 239 π.Χ. έως το 233 π.Χ. ο διάδοχός του, ο Δημήτριος, πολεμάει στην Ακαρνανία, την Αττική, την Πελοπόννησο.

Στη συνέχεια, από το 231 π.Χ. έως το 229 π.Χ. αντιμετωπίζει εισβολή των Δαρδανών στα βόρεια σύνορα της Μακεδονίας.

Το 229 π.Χ. διώχνεται η μακεδονική φρουρά από την Αθήνα· γίνεται εξέγερση στη Θεσσαλία.

Στη συνέχεια, το 227 π.Χ. εκστρατεία του Αντιγόνου Δώσωνα στην Καρία.

Από το 224 π.Χ. έως το 222 π.Χ. πόλεμος κατά της Σπάρτης.

Το 221 π.Χ. έως το 219 π.Χ. πόλεμοι κατά των Ιλλυριών και των Δαρδανών.

Από το 220 π.Χ. έως το 217 π.Χ. Συμμαχικός Πόλεμος κατά των Αιτωλών.

Από το 217 π.Χ. έως το 215 π.Χ. πόλεμος στην Ιλλυρία.

Και σαν να μην είναι αυτά αρκετά, από το 217 π.Χ. έως το 205 π.Χ. ο 1ος Μακεδονικός Πόλεμος φέρνει τον Φίλιππο Ε' της Μακεδονίας σε σύγκρουση με τη Ρώμη.

Συνεχίζονται επεκτατικοί πόλεμοι στο βόρειο Αιγαίο, τον Ελλήσποντο και τη Μικρά Ασία από το 202 π.Χ. έως το 200 π.Χ., μετά ο 2ος Μακεδονικός Πόλεμος κατά της Ρώμης από το 200 π.Χ. έως το 197 π.Χ.

Το 195 π.Χ. ο Φίλιππος Ε' συμμετέχει στον πόλεμο κατά του Νάβιδος στη Σπάρτη και το 191 π.Χ. στον πόλεμο κατά των Αιτωλών.

Το 183 π.Χ. έως το 179 π.Χ. έχουμε πολέμους κατά θρακικών φύλων, το 174 π.Χ. πάλι πόλεμο κατά των Δολόπων, και από το 171 π.Χ. έως το 167 π.Χ. τον 3ο Μακεδονικό Πόλεμο κατά της Ρώμης, που οδηγεί στην κατάλυση του μακεδονικού κράτους.

Όπως βλέπετε, σε αυτή την περίοδο των περίπου 160 ετών δεν υπάρχει σχεδόν κανένα διάλειμμα στο οποίο οι Μακεδόνες, είτε ως κανονικός στρατός είτε ως μισθοφόροι, να μην αντιμετωπίζουν κάποιους αντιπάλους, είτε στη Μακεδονία –κυρίως στα βόρεια σύνορά της– είτε σε άλλες περιοχές οι οποίες ελέγχονται από τη Μακεδονία, έχουν μακεδονικές φρουρές, είτε εκτός Μακεδονίας και Ελλάδας, στη Μικρά Ασία, όταν Μακεδόνες βασιλείς προσπαθούν να επεκταθούν σε εκείνες τις περιοχές.

Ας δούμε ένα άλλο παράδειγμα, τους πολέμους στην Κρήτη. Ο Πολύβιος στο 24ο βιβλίο της Ιστορίας του γράφει για το έτος 181 π.Χ. – σας διαβάζω: «Αυτή η χρονιά ήταν αρχή μεγάλων υποθέσεων στην Κρήτη, αν μπορεί κανείς να μιλήσει για αρχή υποθέσεων στην Κρήτη. Γιατί οι συνεχείς εμφύλιοι πόλεμοι και η υπερβολική βιαιότητα αναμεταξύ τους –ανάμεσα στους Κρήτες– δεν αφήνει καμιά διαφορά ανάμεσα στην αρχή και το τέλος». Δηλαδή πριν καλά καλά καταλάβεις ότι έχει αρχίσει ένας πόλεμος, έχει ήδη τελειώσει και έχει αρχίσει ο επόμενος.

Σας δίνω πολύ γρήγορα μια εικόνα για την πυκνότητα των πολέμων σε αυτό το σημαντικό νησί:

Το 300 π.Χ. περίπου η Πραισός στην ανατολική Κρήτη καταλαμβάνει τη Σητεία και τις Στάλες.

Από το 267 π.Χ. έως το 261 π.Χ. οι Κρήτες συμμετέχουν στον Χρεμωνίδειο πόλεμο.

Το 222 π.Χ. έως το 218 π.Χ. γίνεται ένας τεράστιος πόλεμος στην Κρήτη, ο Λύττιος Πόλεμος, όπου οι Κνώσοι και οι Γορτύνοι συμμαχούν πολεμώντας κατά της Λύττου, αλλά τελικά ο πόλεμος αυτός εξελίσσεται σε εμφύλιες συγκρούσεις μέσα στις κρητικές πόλεις. Παράλληλα με αυτό τον πόλεμο, οι Κρήτες συμμετέχουν και σε διάφορους πολέμους στην Αίγυπτο, τη Συρία και την κεντρική Ελλάδα.

Από το 206 π.Χ. έως το 201 π.Χ. διεξάγεται ο 1ος Κρητικός Πόλεμος, που είναι πόλεμος κρητών πειρατών κατά της Ρόδου.

Ακολουθούν μετά πόλεμοι ανάμεσα στη Γόρτυνα και την Κνωσό από το 200 π.Χ. έως το 195 π.Χ.

Μετά, το 189 η Κνωσός και η Γόρτυνα συμμαχούν πρόσκαιρα και επιτίθενται στην Κυδωνία (τα σημερινά Χανιά) στη δυτική Κρήτη. Στη συνέχεια γίνεται εμφύλιος πόλεμος στη Φαλάσαρνα και επίθεση της Κυδωνίας στη Φαλάσαρνα· αμέσως μετά η Γόρτυνα καταλαμβάνει κάποια εδάφη της Κνωσού.

Το 174 π.Χ. έχουμε έναν ακόμα μεγάλο πόλεμο στην Κρήτη· το 170 π.Χ. η Κυδωνία καταλαμβάνει την πόλη Απολλωνία, στη συνέχεια γίνεται πόλεμος ανάμεσα στην Κνωσό και τη Γόρτυνα για το ποιος θα αποκτήσει αυτά τα εδάφη, μέχρι που η Κνωσός και η Γόρτυνα συμμαχούν και επιτίθενται σε μια άλλη πόλη, τη Ραύκο, την καταλαμβάνουν και μοιράζουν τα εδάφη της. Μάλιστα σώζεται μια επιγραφή η οποία περιγράφει με κάθε λεπτομέρεια τα σύνορα κατά τον καταμερισμό αυτών των εδαφών που τα μοιράστηκαν η Κνωσός και Γόρτυνα, σπίτι-σπίτι, ναό-ναό χωρίζεται η πόλη στα δύο.

Μετά από αυτό, έχουμε συμμετοχή σε εμφύλιο πόλεμο στην Αίγυπτο από το 158 π.Χ. έως το 154 π.Χ., ακολουθεί ο Δεύτερος Κρητικός Πόλεμος κατά των νησιών της Δωδεκανήσου από το 155 π.Χ. έως το 153 π.Χ., το 150 π.Χ. η Γόρτυνα καταλαμβάνει τη Φαιστό, το 145 π.Χ. η Ιεράπυτνα καταστρέφει την Πραισό, το 121 π.Χ. γίνεται νέος πόλεμος ανάμεσα στην Κνωσό και τη Γόρτυνα, συνεχίζονται πόλεμοι στην ανατολική Κρήτη ανάμεσα στη Λατώ (τον σημερινό Άγιο Νικόλαο) και την Ολούντα (τη σημερινή Ελούντα), την Ιεράπυτνα και την Ίτανο, και στο τέλος, μετά από μία πρόσκαιρη περίοδο ειρήνης από το 110 π.Χ. έως το 74 π.Χ., έχουμε πολέμους κατά των Ρωμαίων το 74 π.Χ. και το 69 π.Χ. έως 67 π.Χ.

Περισσότερα παραδείγματα τέτοιων συνεχών πολέμων μπορείτε να βρείτε σε έναν κατάλογο τον οποίο έχω καταρτίσει και τον οποίο έχω αναρτήσει στο διαδίκτυο, για να μην σας ταλαιπωρώ εδώ με μακρούς καταλόγους τέτοιων πολέμων. Νομίζω όμως ότι αυτή η επισκόπηση είναι χρήσιμη, για να καταλάβετε, να κατανοήσετε, την πυκνότητα αυτών των ελληνιστικών πολέμων, που καθιστούν τη μελέτη των ελληνιστικών πολέμων ένα πολύ ενδιαφέρον αντικείμενο.

Αυτό όμως που παρουσιάζει ενδιαφέρον δεν είναι να δούμε τις λεπτομέρειες στρατιωτικού περιεχομένου (ποιος επιτέθηκε, με πόσους στρατιώτες, πού, και πού έγιναν οι σημαντικές μάχες), αυτό που έχει το ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι να δούμε πώς αυτοί οι συνεχείς πόλεμοι, πώς αυτή η καθημερινότητα του πολέμου διαμορφώνει τον ελληνιστικό κόσμο, διαμορφώνει την πόλη, διαμορφώνει την κοινωνία, διαμορφώνει την ελληνιστική μοναρχία,

διαμορφώνει την οικονομία, τη θρησκεία, τον πολιτισμό και την τέχνη.
Αυτά είναι τα αντικείμενα τα οποία θα εξετάσουμε στα επόμενα μαθήματα.

Πηγές—Βοηθητικό Υλικό

6. Πόλεμοι στη Μακεδονία 322-168 π.Χ.

323/22: Λαμιακός Πόλεμος

321-312: Πόλεμοι μεταξύ των Διαδόχων

297-294: Συγκρούσεις μεταξύ των γιων του Κασσάνδρου

288: Επίθεση του Λυσιμάχου και του Πύρρου κατά του Δημητρίου· εκδίωξη του Δημητρίου από τη Μακεδονία

279-277: Εισβολή Κελτών (Γαλατών)

274-272: Πόλεμος του Πύρρου κατά του Αντιγόνου Γονατά

267-261: Χρεμωνίδειος Πόλεμος

252-245: Αποστασία του διοικητή των φρουρών της Χαλκίδας και Κορίνθου

245: Νίκη του Αντιγόνου στην Άνδρο επί του πτολεμαϊκού στόλου

243: Εκδίωξη μακεδονικών φρουρών από την Πελοπόννησο

239-233: Πόλεμος του Δημητρίου στην Ακαρνανία, Αττική, Πελοπόννησο

231-229: Εισβολή των Δαρδανών

229: Αποχώρηση της μακεδονικής φρουράς από την Αθήνα

229: Εξέγερση στην Θεσσαλία

227: Εκστρατεία του Αντίγονου Δώσωνα στην Καρία

224-222: Πόλεμος κατά της Σπάρτης

221-219: Πόλεμοι κατά των Ιλλυριών και των Δαρδάνων

220-217: Συμμαχικός Πόλεμος κατά των Αίτωλών

217: Πόλεμος κατά των Δαρδανών

217-215: Πόλεμος στην Ιλλυρία

217-205: Πρώτος Μακεδονικός Πόλεμος κατά της Ρώμης

202-200: Επεκτατικοί πόλεμοι στο Βόρειο Αιγαίο, τον Ελλήσποντο και τη Μικρά Ασία

200-197: Δεύτερος Μακεδονικός Πόλεμος κατά της Ρώμης

195: Συμμετοχή στον πόλεμο κατά του Νάβιδος της Σπάρτης

191: Συμμετοχή στον πόλεμο κατά των Αιτωλών

183-179: Πόλεμοι κατά Θρακικών φύλων

174: Πόλεμος κατά των Δολόπων

171-167: Τρίτος Μακεδονικός Πόλεμος κατά της Ρώμης

7. Πόλεμοι στην Αθήνα

323-322: Λαμιακός πόλεμος κατά των Μακεδόνων

318: Μάχες στον Πειραιά

317: Μάχες σε σχέση με την κατάληψη της Αθήνας από τον Κάσσανδρο.

315-314: Συμμετοχή της Αθήνας σε πολεμικές επιχειρήσεις του Κασσάνδρου στις Κυκλάδες και τη

Λήμνο.

307: Κατάληψη του φρουρίου τη Μουνυχίας από τον Δημήτριο Πολιορκητή

306: Συμμετοχή στην εκστρατεία του Δημητρίου στην Κύπρο

306, 304: Απόπειρες του Κασσάνδρου να ανακαταλάβει την Αθήνα

303: Συμμετοχή σε επιχειρήσεις στην Πελοπόννησο. Επίθεση Μακεδόνων στον Πειραιά

301: Εμφύλιες συγκρούσεις στην Αθήνα

296: Επίθεση του Δημητρίου στην Αθήνα

295: Κατάληψη της Αθήνας από τον Δημήτριο

287: Εξέγερση των Αθηναίων κατά του Δημητρίου

279-278: Γαλατική εισβολή, συμμετοχή των Αθηναίων στην υπεράσπιση της κεντρικής Ελλάδας

268-263: Χρεμωνίδειος Πόλεμος

251-244: Επιδρομές στην ύπαιθρο της Αττικής

239-233: Πόλεμος του Δημητρίου Β'

200-197: Δεύτερος Μακεδονικός Πόλεμος — σύμμαχος της Ρώμης

192-188: Πόλεμος Αντιόχου Γ' — σύμμαχος της Ρώμης

88-87: Μιθριδατικός Πόλεμος

8. Πόλεμοι της Ρόδου

323: Εκδίωξη της μακεδονικής φρουράς

321: Επίθεση στρατηγού του Περδίκκα

314-312: Συμμετοχή σε επιχειρήσεις του Αντιγόνου Μονοφθάλμου

305-304: Πολιορκία από τον Δημήτριο Πολιορκητή

περ. 300: Επιχειρήσεις κατά Τυρρηνών πειρατών

περ. 260: Συμμετοχή στον Δεύτερο Συριακό Πόλεμο

220: Πόλεμο κατά του Βυζαντίου

220: Επιθέσεις κατά Ιλλυριών πειρατών

219: Επιθέσεις Κρητών

206-201: Πρώτος Κρητικός Πόλεμος

200-197: Δεύτερος Μακεδονικός Πόλεμος — σύμμαχος της Ρώμης

192-188: Πόλεμος Αντιόχου Γ' - σύμμαχος της Ρώμης

188-187: Εξεγέρσεις στη Λυκία

174-171: Εξεγέρσεις στη Λυκία

155-153: Δεύτερος Κρητικός Πόλεμος

147: Συμμετοχή στον Τρίτο Καρχηδονιακό Πόλεμο

9. Κρητικοί Πόλεμοι

Πολύβιος (24.3.1) για το έτος 181 π.Χ.:

«Αυτή η χρονιά ήταν αρχή μεγάλων υποθέσεων στην Κρήτη, αν μπορεί κανείς να μιλήσει για αρχή υποθέσεων στην Κρήτη. Γιατί οι συνεχείς εμφύλιοι πόλεμοι και η υπερβολική βιαιότητα αναμεταξύ τους δεν αφήνει καμιά διαφορά ανάμεσα στην αρχή και το τέλος».

περ. 300: Η Πραισός καταλαμβάνει τη Σητεία και τις Στάλες

267-261: Συμμετοχή στον Χερμωνίδειο Πόλεμο
222-218: Λύττιος Πόλεμος (Γόρτυνα και Κνωσός κατά της Λύττου, εμφύλιοι πόλεμοι)
222-217: Συμμετοχή των Κρητών στον Συμμαχικό Πόλεμο και στον Συριακό Πόλεμο
206-201: Πρώτος Κρητικός Πόλεμος κατά της Ρόδου
200-195: Πόλεμοι μεταξύ Γόρτυνας και Κνωσού
189: Κνωσός και Γόρτυνα επιτίθενται στην Κυδωνία
185: Εμφύλιος Πόλεμος στη Φαλάσαρνα. Επίθεση της Κυδωνίας στη Φαλάσαρνα
184: Η Γόρτυνα καταλαμβάνει εδάφη της Κνωσού
174: Πόλεμος στην Κρήτη
170: Η Κυδωνία καταλαμβάνει την Απολλωνία
170-168: Πόλεμος Κνωσού και Γόρτυνας
166: Κνωσός και Γόρτυνα καταστρέφουν την Ραύκο και μοιράζουν τα εδάφη της
200-197: Δεύτερος Μακεδονικός Πόλεμος — σύμμαχος της Ρώμης
158-154: Συμμετοχή στον εμφύλιο πόλεμο στην Αίγυπτο
155-153: Δεύτερος Κρητικός Πόλεμος
περ. 150: Η Γόρτυνα καταλαμβάνει τη Φαιστό
145: Η Ιεράπυτνα καταστρέφει την Πραισό
121: Πόλεμος Κνωσού και Γόρτυνας
121-118: Πόλεμοι στην ανατολική Κρήτη (Λατώ-Ολούς, Ιεράπυτνα-Ίτανος)
74: Πόλεμος με τη Ρώμη
69-67: Κατάκτηση της Κρήτης από τους Ρωμαίους

V1.1.5 Αιτίες πολέμων (9')

<https://youtu.be/8yDVYLbbNso>

απομαγνητοφώνηση Eleni Fragoulidou / αντιπαραβολή Asimonia

Οι σημερινοί επισκέπτες του Αγίου Νικολάου στην ανατολική Κρήτη, βλέπουν ένα μικρό νησάκι λίγο έξω από τον Άγιο Νικόλαο, το Νικολονήσι, και κοντά του ένα βραχονήσι, μια βραχονησίδα, το Μικρονήσι. Εκείνο το οποίο δεν μπορούν να φανταστούν είναι ότι αυτά τα δύο νησάκια έγιναν αιτία ενός μακροχρόνιου πολέμου ανάμεσα στη Λατώ (η Λατώ προς Καμάρα είναι ο Άγιος Νικόλαος) και τον Ολούντα (τη σημερινή Ελούντα) – δύο από τις σημαντικές πόλεις της ανατολικής Κρήτης.

Μια αρχαία επιγραφή αναφέρεται σ' αυτή τη διαμάχη, η οποία οδήγησε σε έναν πόλεμο που κράτησε περίπου μια δεκαετία, και ταλαιπώρησε τις πόλεις αυτές μέχρι τη σύναψη μιας ειρήνης το 110 π.Χ. Το αντικείμενο της διαμάχης το προσδιορίζουν οι δικαστές στους οποίους ανατέθηκε η μεσολάβηση: «Είναι» γράφει το κείμενο «διαμάχη σχετικά με εδάφη, το ιερό στα Δερά, όλα τα γειτονικά του τεμένη, το νησάκι Πύρρα και τον γειτονικό του βράχο,» δηλαδή το Νικολονήσι και το Μικρονήσι, «μια τριήρη, τα ασημικά από αυτό το πλοίο, τα αργυρά νομίσματα, άλλα αντικείμενα κάθε είδους, και τα άτομα που πουλήθηκαν, δύο ελεύθεροι και ένας δούλος».

Αυτό το οποίο έγινε ήταν ότι είχε ναυαγήσει ένα πλοίο κοντά σ αυτά τα βράχια και οι δύο

πόλεις –οι οποίες είχαν συννοριακές διαφορές– πολέμησαν για πολύ μεγάλο διάστημα, για το σε ποιόν ανήκουν τα λάφυρα από αυτό το ναυαγισμένο πλοίο.

Οι αιτίες των ελληνοιστικών πολέμων δεν διαφέρουν πολύ από τις αιτίες πολέμων γενικότερα στην ιστορία. Μια βασική αιτία είναι το υλικό κέρδος, μια άλλη αιτία είναι η ασφάλεια, αλλά και το συμβολικό κεφάλαιο, δηλαδή το πώς θα μπορέσει κανένας να διεκδικήσει χώρους οι οποίοι έχουν συμβολική σημασία, όπως παραδείγματος χάριν ένα ιερό. Βασικός λόγος πολέμου είναι ακόμα το αίσθημα της περηφάνιας και της τιμής, το αίσθημα ότι τα δίκαια έχουν παραβιαστεί. Αυτές οι βασικές αιτίες πολέμων –τις οποίες διακρίνουμε σε αυτό το κείμενο που αφορά τον πόλεμο ανάμεσα στη Λατώ και την Ελούντα– είναι ορισμένες νέες, άλλες όμως είναι παλιές, και αυτές τις παλιές αιτίες μπορούμε να τις διακρίνουμε κυρίως σε συννοριακές διαφορές μεταξύ πόλεων για εκμετάλλευση εδαφών, την προσπάθεια πόλεων να αποκτήσουν κάποια ηγεμονική θέση. Αυτές είναι παλιές αιτίες πολέμων, τις συναντούμε παραδείγματος χάριν στην κλασική εποχή στους πολέμους ανάμεσα στην Αθήνα και τους συμμάχους τους. Υπάρχουν όμως και νέες αιτίες για πολέμους οι οποίες σχετίζονται με τις ιδιομορφίες της ελληνοιστικής εποχής, όπως είναι η ανάπτυξη μεγάλων ελληνοιστικών βασιλείων και η ανάπτυξη των Κοινών.

Νέες αιτίες για πολέμους είναι οι διεκδικήσεις των ελληνοιστικών βασιλείων, οι προσπάθειές τους να κατακτήσουν εδάφη. Νέα αιτία είναι η προσπάθεια ελληνοιστικών πόλεων να ανακτήσουν την αυτονομία τους ή να την προστατέψουν. Παλιές αιτίες για πολέμους είναι οι διεκδικήσεις –πολλές φορές– κοινωνικών στρωμάτων, παραδείγματος χάριν η διεκδίκηση της αποκοπής των χρεών και της αναδιανομής της γης – αυτά είναι μόνιμα αιτήματα των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων περίπου σε κάθε περίοδο της ελληνικής ιστορίας.

Αποτέλεσμα τέτοιων κοινωνικών προβλημάτων είναι μερικές φορές εμφύλιοι πόλεμοι· άλλες φορές αποτέλεσμα είναι να στραφούν οι πληθυσμοί, οι οποίοι δεν μπορούν να ικανοποιηθούν με αναδιανομή γης, σε άλλες μορφές οικονομικής δραστηριότητας, όπως είναι το μισθοφορικό επάγγελμα, όπως είναι όμως η πειρατεία· και μερικές φορές λύση σε τέτοια κοινωνικά προβλήματα δίνεται με την κατάκτηση των εδαφών κάποιου γείτονα.

Έτσι οι σημαντικότερες αιτίες για πολέμους στην ελληνοιστική εποχή θα μπορούσαν να αναφερθούν περιληπτικά ως εξής:

Ένας βασικός λόγος είναι η μοναρχία. Η μοναρχία αποτελεί έναν νέο παράγοντα στην ελληνοιστική περίοδο. Οι μονάρχες, οι ελληνοιστικοί βασιλείς, απέκτησαν την εξουσία τους χάρη σε πολέμους και προσπαθούν να τη διατηρήσουν επίσης χάρη σε πολέμους – στο θέμα αυτό θα αναφερθώ πολύ πιο εκτενώς σε άλλο μάθημα. Το παράδειγμα του Μεγάλου Αλεξάνδρου αποτελεί πηγή έμπνευσης, αποτελεί μια αιτία προσπάθειας να μιμηθούν τον Μέγα Αλέξανδρο, τόσο οι διάδοχοί του όσο και άλλοι ελληνοιστικοί βασιλείς.

Ένας άλλος λόγος είναι η προσπάθεια ελληνοιστικών βασιλείων να διευρύνουν τα εδάφη τους. Έξι Συριακοί Πόλεμοι λαμβάνουν χώρα την ελληνοιστική εποχή ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο.

Όμως πόλεμοι γίνονται και από την προσπάθεια ορισμένων μεγάλων δυνάμεων να αποκτήσουν επιρροή στην Ελλάδα. Μια ολόκληρη σειρά πολέμων οφείλονται στην προσπάθεια της Αχαικής Συμπολιτείας, δηλαδή του Κοινού το οποίο έχει μεγάλη επιρροή στην Πελοπόννησο, να επεκτείνει την επιρροή του, και μάλιστα η κατάκτηση της Ελλάδας οφείλεται ακριβώς σε τέτοιους πολέμους ανάμεσα στην Αχαΐα και τη Σπάρτη.

Επίσης η εμπλοκή μεγάλων δυνάμεων σε τοπικές διαμάχες, πολλές φορές οδηγούν στη διεύρυνση αυτών των πολέμων.

Πόλεμοι όμως γίνονται και για ιδεολογικούς λόγους. Ο Αντίοχος ο Γ', παραδείγματος χάριν, ο βασιλιάς των Σελευκιδών, κάνει μια εκστρατεία στην Ασία για να μπορέσει να δικαιολογήσει και να εδραιώσει την εξουσία του – μιμούμενος επίσης τον Μέγα Αλέξανδρο.

Άλλος λόγος είναι οι σφετερισμοί του θρόνου από διάφορα ή μέλη των δυνασθειών ή συγγενείς ή ισχυρούς στρατιωτικούς, οι οποίοι εκμεταλλεζόμενοι την αστάθεια ή την αδυναμία κάποιων βασιλέων προσπαθούν να εγκαθιδρύσουν τη δική τους εξουσία.

Πόλεμοι γίνονται από τις προσπάθειες των πόλεων να ανακτήσουν την ανεξαρτησία τους. Πολλές φορές παραδείγματος χάριν η Αθήνα εμπλέκεται σε τέτοιους πολέμους ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο.

Ένας άλλος λόγος για πολέμους είναι οι εξεγέρσεις τοπικών πληθυσμών, παραδείγματος χάριν στην πτολεμαϊκή Αίγυπτο από περίπου το 205 π.Χ. ως το 195 π.Χ. γίνονται πολεμικές συρράξεις ανάμεσα στην κεντρική βασιλεία –δηλαδή τη μοναρχία η οποία έχει έδρα της την Αλεξάνδρεια– και τοπικούς φαραώ, οι οποίοι εγκαθιδρύουν αυτόνομη εξουσία στη νότια Αίγυπτο.

Ένας από τους μεγαλύτερους τέτοιους πολέμους, που οφείλονται στις εξεγέρσεις τοπικών πληθυσμών, είναι ο Πόλεμος των Μακκαβαίων, δηλαδή η προσπάθεια των Ιουδαίων να ιδρύσουν ένα ανεξάρτητο κράτος στο Ισραήλ – ένας πόλεμος ο οποίος διαρκεί από το 167 π.Χ. έως το 143 π.Χ.

Μια άλλη βασική αιτία πολέμων είναι οι βαρβαρικές επιδρομές. Η σημαντικότερη απ' όλες είναι η επιδρομή των Γαλατών η οποία ξεκινάει το 279 π.Χ., ολοκληρώνεται στην κεντρική Ελλάδα το 277 π.Χ., αλλά συνεχίζεται με επιδρομές των Γαλατών στη Μικρά Ασία.

Μία μεγάλη αιτία πολέμων, επίσης προερχόμενη από το εξωτερικό, είναι η επέκταση της Ρώμης αρχικά στην Αδριατική, στην Ιλλυρία, στη συνέχεια τη Μακεδονία, την κεντρική και νότια Ελλάδα και μετά στη Μικρά Ασία.

Πόλεμοι γίνονται στις ανατολικές επαρχίες του βασιλείου των Σελευκιδών και η αιτία τους είναι οι εισβολές των Πάρθων και άλλων ομαδικών φύλων τον 2ο π.Χ. αιώνα. Και αυτοί οι πόλεμοι οδηγούν στην ανεξαρτητοποίηση διαφόρων ελληνιστικών βασιλείων στο Αφγανιστάν, τη βόρεια Ινδία και το σημερινό Πακιστάν.

Επίσης βασική αιτία πολέμων, ιδίως στο τέλος της ελληνιστικής εποχής, είναι η μεταφορά των εμφυλίων συγκρούσεων της Ρώμης σε ελληνικά εδάφη.

Για όλους αυτούς τους λόγους, η ελληνιστική εποχή αποτελεί ένα πολύ ενδιαφέρον παράδειγμα για τη μελέτη των κοινωνικών, πολιτικών, θεσμικών και ιδεολογικών αιτίων

πολέμων, ένα παράδειγμα το οποίο είναι διδακτικό, όχι μονάχα για όσους μελετούν την αρχαία ιστορία, αλλά και όσους μελετούν ιστορικά φαινόμενα γενικότερα.

Μερικές απ' αυτές τις αιτίες θα τις εξετάσουμε με μεγαλύτερες λεπτομέρειες όταν θα δούμε πιο λεπτομερώς τις κοινωνικές διαστάσεις των ελληνοιστικών πολέμων.

Πηγές—Βοηθητικό Υλικό

10. Διαιτησία της Μαγνησίας σε κρητική διαμάχη Λατώσ και Ολούντας, 110 π.Χ., A. Chaniotis, *Die Verträge zwischen kretischen Poleis in der hellenistischen Zeit*, Στουτγάρδη 1996, 327:

«διαμάχη σχετικά με εδάφη, τα ιερά στα Δερά, όλα τα γειτονικά τεμένη, το νησάκι Πύρρα και τον γειτονικό βράχο, ζην τριήρη, τα ασημικά από αυτό το πλοίο, τα αργυρά νομίσματα, τα άλλα αντικείμενα κάθε είδους και τα άτομα που πουλήθηκαν, δύο ελεύθεροι κι ένας δούλος».

1.2: Πόλεις και πόλεμος

V1.2.1 Η ιδεολογική σημασία του πολέμου για την πόλη και τους πολίτες (12')

<https://youtu.be/yqn7azR73WI>

απομαγνητοφώνηση sOFIaRIZOPOULOU / αντιπαραβολή aspi

Συνήθως συνδέουμε την ελληνιστική εποχή με την άνοδο της ελληνιστικής βασιλείας και με τα μεγάλα ελληνιστικά βασίλεια, όπως είναι το βασίλειο της Αιγύπτου και το βασίλειο των Σελευκιδών. Η ελληνιστική εποχή όμως, ως ιστορική περίοδος, κυριαρχείται και από τη συνέχεια της πόλης-κράτους, η οποία συνεχίζει να είναι για το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, του ελληνικού πληθυσμού, τόσο στην κεντρική Ελλάδα όσο και στις περιοχές οι οποίες αποικίστηκαν από τους Έλληνες και από τους αποστράτους των ελληνιστικών στρατών, συνεχίζει να αποτελεί τον βασικό πυρήνα της ζωής τους, αποτελεί το σημείο αναφοράς της πολιτικής τους οργάνωσης. Και η πόλη για να μπορεί να θεωρείται ότι είναι αυτόνομη πρέπει να ασκεί και αυτόνομη εξωτερική πολιτική. Και ένα βασικό στοιχείο της αυτόνομης εξωτερικής πολιτικής είναι η δυνατότητα της πόλης, της πόλης-κράτους, να κάνει πολέμους. Η αυτονομία, αυτή, θεωρείται ότι περιορίζεται όταν μια πόλη συνάπτει μια διακρατική σύμβαση, μια συνθήκη, η οποία την υποχρεώνει παραδείγματος χάριν να ακολουθεί την εξωτερική πολιτική μιας άλλης πόλης.

Ας δούμε ένα τέτοιο παράδειγμα: τη συνθήκη συμμαχίας ανάμεσα στη Γόρτυνα και τη Λάππα, τη Γόρτυνα στην κεντρική Κρήτη και τη Λάππα, τη σημερινή Αργυρούπολη, στην Κρήτη, στις αρχές του 2ου π.Χ. αιώνα. Η συνθήκη αυτή προσδιορίζει: «οι Λαππαίοι θα ακολουθούν τους Γορτύνιους και στην ειρήνη και στον πόλεμο, εναντίον οποιουδήποτε (εχθρού) τους ζητήσουν οι Γορτύνιοι». Οι Λαππαίοι υποτάσσουν επομένως την εξωτερική τους πολιτική, τη δυνατότητά τους να κάνουν πόλεμο, στις επιθυμίες της Γόρτυνας. Η Γόρτυνα, αντιστοίχως, είναι υποχρεωμένη να παρέχει βοήθεια στη Λάππα μόνον όταν η Λάππα δέχεται επίθεση, και όχι στους επιθετικούς πολέμους που ενδεχομένως να θέλει να κάνει η Λάππα. Οι περισσότερες αρχαίες συνθήκες έχουν τον πόλεμο ως υπόβαθρό τους, είτε είναι συνθήκες συμμαχίας –είναι προφανής η σύνδεση με τον πόλεμο–, είτε είναι συνθήκες ειρήνης –δηλαδή συνθήκες οι οποίες τερματίζουν έναν πόλεμο–, είτε είναι διαιτησίες για συννοριακές διαφορές ή συνθήκες συνθηκολόγησης. Η εξωτερική πολιτική, των πόλεων της ελληνιστικής εποχής, είναι κυρίως εξωτερική πολιτική η οποία συσχετίζεται με πολέμους, γιατί ο πόλεμος αποτελεί για την ελληνιστική πόλη έναν τρόπο με τον οποίο εκφράζει την αυτονομία της. Αντιστοίχως, ο πολίτης της ελληνιστικής πόλης είναι πρωταρχικά πολεμιστής.

Η συνέλευση των πολιτών είναι, κατά κάποιον τρόπο, μία στρατιωτική συνέλευση· οι εκλογές στις συνελεύσεις του δήμου, στην Εκκλησία του Δήμου, στη συνέλευση του λαού, είναι εκλογές στρατηγών, δηλαδή στρατιωτικών διοικητών. Βασικό καθήκον του πολίτη, από το οποίο εξαρτάται η άσκηση των πολιτικών δικαιωμάτων, είναι η υπεράσπιση των εδαφών από επιτιθέμενους εχθρούς. Από αυτό και μόνο, μπορούμε να δούμε τι σημασία έχει η στρατιωτική εκπαίδευση και η στρατιωτική οργάνωση για να κατανοήσουμε τη λειτουργία μιας ελληνιστικής πόλης. Παρά το γεγονός ότι η ελευθερία των ελληνιστικών

πόλεων ακρωτηριάστηκε από την επέκταση των ελληνοιστικών βασιλείων και από την άνοδο των ομοσπονδιακών κρατών, παρόλα αυτά συνεχίζει –και στην ελληνοιστική εποχή– η πόλη να αποτελεί κυρίως μία πόλη προσανατολισμένη προς την άμυνα των εδαφών της, και όποτε χρειάζεται ή όποτε το επιβάλλουν κοινωνικές πιέσεις, η πόλη η οποία προσανατολίζεται προς επεκτατικούς πολέμους.

Η αυτονομία αυτή των πόλεων, στην άσκηση αυτόνομης εξωτερικής πολιτικής, μερικές φορές περιορίζεται από την εγκατάσταση ξένων φρουρών από βασιλείς ή από την καταστροφή των τειχών, η οποία θεωρείται ακρωτηριασμός της αυτονομίας. Αφρούρητος, δηλαδή μία πόλη η οποία δεν έχει ξένες φρουρές, είναι συνώνυμη λέξη με το αυτόνομος. Αυτή η ιδεολογία της πόλης, ο προσανατολισμός της προς την αυτονομία της –και στην εξωτερική πολιτική– δικαιολογεί την εμπλοκή των ελληνοιστικών πόλεων σε αδιάκοπους πολέμους. Άλλοτε γίνεται για να υπερασπιστούν τα εδάφη τους, άλλοτε για να κατακτήσουν επιπλέον εδάφη, άλλοτε για να ανακτήσουν την ελευθερία τους, άλλοτε για να συμμετάσχουν σε κάποιους πολέμους οι οποίοι σχετίζονται με τη συμμετοχή τους σε ομοσπονδίες.

Ο προσανατολισμός των πολιτών προς τη στρατιωτική εκπαίδευση και προς τα αμυντικά καθήκοντα προσδιορίζεται ήδη στον όρκο τον οποίο οι Έλληνες, στις περισσότερες πόλεις, είναι υποχρεωμένοι να δώσουν όταν πρόκειται να γίνουν δεκτοί στην κατηγορία των πολιτών, αφού έχουν προηγουμένως παρακολουθήσει την *εφηβεία*, δηλαδή έχουν εκπαιδευτεί ως πολίτες και ως στρατιώτες· οι έφηβοι πριν γίνουν πολίτες είναι υποχρεωμένοι να δώσουν όρκους και ένας τέτοιος όρκος σώζεται από την Αθήνα· τον αναφέρει ο Λυκούργος στον λόγο του *Κατά Λεοκράτους*, αλλά σώζεται και σε μία επιγραφή.

Ο όρκος αυτός δείχνει πολύ χαρακτηριστικά τη σημασία που έχει η άμυνα και ο πόλεμος στη ζωή ενός πολίτη. Σε μετάφραση, ο όρκος αυτός των Αθηναίων εφήβων είναι: «Δεν θα ντροπιάσω τα όπλα τα ιερά ούτε θα εγκαταλείψω τον συμπολεμιστή στο πλευρό του οποίου θα έχω ταχθεί. Θα πολεμήσω υπεραμυνόμενος των ιερών και των οσίων. Δεν θα παραδώσω την πατρίδα μου μικρότερη, αλλά μεγαλύτερη και ισχυρότερη». Όπως καταλαβαίνετε το να ορκίζεται ένας νέος ότι δεν θα παραδώσει την πατρίδα του μικρότερη, αλλά μεγαλύτερη και ισχυρότερη, αποτελεί μια πρόσκληση στο να συμμετέχει και σε αμυντικούς και σε επιθετικούς πολέμους. Ένας αντίστοιχος όρκος σώζεται από την Κάλυμνα, όταν οι Καλύμνιοι συνήψαν μια συνθήκη συμπολιτείας με τη γειτονική Κω, δηλαδή όταν η Κάλυμνος εντάχθηκε στο κράτος, το ισχυρότερο κράτος, που ήταν το νησί της Κω. Ο όρκος τον οποίο έδωσαν οι Καλύμνιοι ήταν ότι δεν θα επιτρέψουν να μειωθεί η Κω, αντίθετα θα την αυξήσουν όσο μπορούν – και αυτό αποτελεί πρόσκληση προς επεκτατικούς πολέμους.

Αμέσως μόλις κάποιος παράγοντας ειρήνης εξέλειπε, παραδείγματος χάριν όταν κάποια πτολεμαϊκή φρουρά δεν αποχωρούσε ή όταν οι Ρωμαίοι δεν ασχολούνταν με τα ελληνικά πράγματα, πάλι ξεκινούσαν πολύ συχνά συνοριακοί πόλεμοι, οι οποίοι αποτελούν και έναν από τους πιο συχνούς παράγοντες πολέμου στην ελληνοιστική εποχή, αν και πολλές φορές δεν έχουμε πολλές πληροφορίες.

Το να είναι κανένας στρατιώτης αποτελεί στοιχείο της ταυτότητας ενός πολίτη –φυσικά και στην αρχαϊκή και την κλασική, δηλαδή πριν από τον Μέγα Αλέξανδρο–, αλλά αυτό το στοιχείο ταυτότητας συνεχίζει να χαρακτηρίζει τον πολίτη ακόμα και στην ελληνιστική εποχή. Μόνον όσοι είναι γεννημένοι πολίτες, παραδείγματος χάριν, έχουν το δικαίωμα να διοικούν φρουρές σε συνοριακά φρούρια, και αυτή η διάταξη κάνει έναν πολύ αυστηρό διαχωρισμό ανάμεσα σε εκείνους που έχουν γεννηθεί πολίτες και μπορούν να γίνουν φρούραρχοι –δηλαδή η πόλη τούς εμπιστεύεται να αναλάβουν τη διοίκηση μιας φρουράς– και εκείνοι οι οποίοι έχουν πολιτογραφηθεί – δηλαδή εκείνοι που έχουν γίνει πολίτες χωρίς να έχουν γεννηθεί μέσα στην πόλη.

Στοιχεία τα οποία δείχνουν, έτσι ενδεικτικά, τη σημασία που έχει ο πόλεμος, η άμυνα, η στρατιωτική οργάνωση, σε μια ελληνιστική πόλη είναι το γεγονός ότι, παραδείγματος χάριν, τα νομίσματα πολλών ελληνιστικών πόλεων και ομοσπονδιών τα κοσμούν παραστάσεις που σχετίζονται άμεσα με τον πόλεμο. Παραδείγματος χάριν, τα νομίσματα του θεσσαλικού Κοινού κοσμούνται με *σφενδονίτες*, δηλαδή με στρατιώτες οι οποίοι χρησιμοποιούσαν βλήματα – σφενδόνες, οι οποίες ήταν κατασκευασμένες από μολύβι. Ανάλογες παραστάσεις βρίσκουμε στα νομίσματα της Νύσσας στη Μικρά Ασία, της Ασπένδου και της Πέργης στην Παμφυλία· όπλα κοσμούν μακεδονικά νομίσματα, όπως επίσης όπλα κοσμούν πολύ συχνά τους τάφους ελληνιστικών πολιτών.

Αλλά ας δούμε ένα άλλο παράδειγμα το οποίο επίσης πολύ χαρακτηριστικά δείχνει τη σημασία που έχει ο πόλεμος στη ζωή και την κατανόηση, την αυτοκατανόηση, ενός πολίτη μιας ελληνιστικής πόλης. Πολλά δημοφιλή ονόματα στην ελληνιστική εποχή είναι ονόματα τα οποία σχετίζονται με τον πόλεμο ή τον στρατό ή το θάρρος· είναι ονόματα όπως παραδείγματος χάριν Νεοπτόλεμος, Πολέμων, Πολέμαρχος, Πολεμάλκης, Πολεμοκράτης, ονόματα όπως Στρατοκλής, Στράτων, Στρατοκίδης· ονόματα που σχετίζονται με τη νίκη: Καλλίνικος, Σωσίνικος, Κλεόνικος, Λαόνικος, Στρατόνικος· ονόματα που σχετίζονται με το θάρρος ή θράσος (άλλη λέξη η οποία αναφέρεται στο θάρρος): Θρασυμήδης παραδείγματος χάριν και ονόματα που σχετίζονται με την αρχαία ελληνική λέξη για το λάφυρο, τη "σύλη" παραδείγματος χάριν το όνομα Συλοσών. Αν και τα ονόματα παραδίδονταν μέσα στην οικογένεια από γενιά σε γενιά, δηλαδή το όνομα του παππού είναι το όνομα το οποίο θα πάρει ο εγγονός, παρά το γεγονός επομένως ότι υπάρχει μια παράδοση στην ονοματοθεσία, πολλές φορές αυτά τα ονόματα συνεχίζονταν όχι επειδή ήταν ονόματα που παραδίδονταν μέσα σε μια οικογένεια, αλλά επειδή ήταν ονόματα που συνέχιζαν να εκφράζουν σημαντικές αξίες και σημαντικά ιδανικά.

Μια άλλη χαρακτηριστική έκφραση της σημασίας του πολέμου, για την ελληνιστική ζωή, είναι η στρατιωτική εκπαίδευση, στην οποία θα αναφερθώ σε μια επόμενη ενότητα. Αναφέρεται, παραδείγματος χάριν, ότι ένας από τους σημαντικότερους ελληνιστικούς πολιτικούς και στρατιωτικούς ηγέτες, ο Φιλοποίμην –ένας από τους ηγέτες της Αχαϊκής Συμπολιτείας– διάβαζε στρατιωτικά εγχειρίδια και συνιστούσε το κυνήγι, όχι μονάχα ως διασκέδαση, αλλά ως στρατιωτική εκπαίδευση.

Με αυτά τα θέματα θα ασχοληθούμε, στις επόμενες ενότητες αυτού του μαθήματος, που θα μας δείξουν ποια είναι η σημασία την οποία έχει ο πόλεμος για την κατανόηση των

θεσμών και της εσωτερικής οργάνωσης των ελληνοιστικών πόλεων.

Πηγές—Βοηθητικό Υλικό

11. Συνθήκη συμμαχίας Γορτυνίων και Λαππαίων (αρχές 2ου π.Χ. αι.), Chaniotis, *Verträge* αρ. 31:
«οι Λαππαίοι θα ακολουθούν τους Γορτύνιους και στην ειρήνη και στον πόλεμο, εναντίον οποιουδήποτε (εχθρού) τους ζητήσουν οι Γορτύνιοι».
12. Ο όρκος των Αθηναίων εφήβων, Λυκούργος, Κατά Λεωκράτους 77· Tod, *GHI* 204:
«Δεν θα ντροπιάσω τα όπλα τα ιερά ούτε θα εγκαταλείψω τον συμπολεμιστή στο πλευρό του οποίου θα έχω ταχθεί. Θα πολεμήσω υπεραμυνόμενος των ιερών και οσίων. Δεν θα παραδώσω την πατρίδα μου μικρότερη, αλλά μεγαλύτερη και ισχυρότερη».
13. Όρκος των Καλυμνίων κατά τη σύναψη «συμπολιτείας» με την Κω, *Staatsverträge* III 545:
«Δεν θα επιτρέψω να μειωθεί η Κως· αντίθετα θα την αυξήσω όσο μπορώ».

V1.2.2 Η οργάνωση της άμυνας των πόλεων (18')

<https://youtu.be/GEWkJKaTPbI>

απομαγνητοφώνηση *Asimonia & Medialuz* / αντιπαραβολή *Medialuz & Asimonia*

Όπως εξήγησα στην προηγούμενη ενότητα, ο πόλεμος –και ο αμυντικός και ο επιθετικός– είναι βασική υποχρέωση του πολίτη. Από τη δυνατότητα ενός πολίτη να εκπληρώσει τις στρατιωτικές του υποχρεώσεις, εξαρτάται το αν θα συνεχίσει να έχει πολιτικά δικαιώματα. Η στρατιωτική υπηρεσία αρχίζει και στις ελληνοιστικές πόλεις –όπως και παλαιότερα– με τη στρατιωτική εκπαίδευση των νέων, η οποία περίπου γίνεται στην ηλικία από 18 έως 26 ετών, και οι στρατιωτικές υποχρεώσεις ολοκληρώνονται μόλις με το 60ό έτος της ηλικίας. Τότε μόνον σταματούν να στρατεύονται οι πολίτες· αν και βέβαια, αναλόγως με το είδος της απειλής, υπάρχουν περιπτώσεις που σε μία επιστράτευση καλούνται στα όπλα μονάχα οι νεότερες ηλικίες. Η στρατιωτική αυτή υποχρέωση είναι προϋπόθεση για την *πολιτείαν*, για τα πολιτικά δικαιώματα. Κάθε πολίτης είναι υποχρεωμένος, με δικά του έξοδα, να καλύψει τον βασικό του οπλισμό, δηλαδή το να έχει ένα σπαθί, μια ασπίδα, περικεφαλαία, περικνημίδες, λόγχη και πανοπλία.

Οι φάλαγγες των πολιτών –η βασική δηλαδή μορφή στρατιωτικής ομάδας και τακτικής, δηλαδή η διεξαγωγή μαχών ανάμεσα σε φάλαγγες πολιτών– συνεχίζει να αποτελεί σημαντικό στοιχείο στη διεξαγωγή των πολέμων, αν και μπορούμε να παρατηρήσουμε, από τον 4ο π.Χ. αιώνα, ότι σταδιακά αρχίζουν να αποκτούν μεγαλύτερη σημασία ειδικές στρατιωτικές μονάδες. Αυτό οφείλεται στην ανάπτυξη ειδικών όπλων, ειδικών δυνάμεων, στην ανάπτυξη και εξέλιξη επαγγελματικών στρατών, στη μεγάλη διάδοση του μισθοφορικού επαγγέλματος και τη σημασία που έχει η εκπαίδευση σε ειδικά όπλα και σε ειδικές τακτικές. Αναφέρω ορισμένα παραδείγματα από τέτοιες ειδικές μονάδες: ειδικές μονάδες είναι παραδείγματος χάριν οι *πελταστές*, δηλαδή ελαφρά οπλισμένοι οπλίτες –το όνομά τους οφείλεται στο γεγονός ότι δεν έχουν τη βαριά ασπίδα που μπορεί να ζυγίζει μέχρι 30 κιλά, αλλά μία μικρή ασπίδα, την *πέλτη*–, είναι οι *τοξότες*, οι οποίοι έχουν μεγάλη σημασία στους ελληνοιστικούς στρατούς –φημισμένοι τοξότες είναι παραδείγματος χάριν οι Κρήτες– και οι *σφενδονιστές*, δηλαδή εκείνοι που οπλισμένοι μονάχα με μια σφενδόνη, η

οποία ρίχνει βλήματα φτιαγμένα από μόλυβδο –μερικά θα τα δούμε σε διαφορετικά μαθήματα– αποτελούν ένα πολύ σημαντικό όπλο στους ελληνοιστικούς στρατούς.

Φυσικά αυτό δεν ισχύει στις πόλεις, αλλά ισχύει στα ελληνοιστικά βασίλεια. Υπάρχουν και άλλα όπλα όπως παραδείγματος χάριν οι πολεμικοί ελέφαντες, οι οποίοι πριν από την ελληνοιστική εποχή δεν είχαν καμία σημασία. Επίσης πολύ μεγάλη εξέλιξη παρουσιάζει στην ελληνοιστική εποχή αυτό που θα αποκαλούσαμε σήμερα “πυροβολικό”, δηλαδή η χρήση τηλεβόλων όπλων, όπως είναι οι καταπέλτες, και η σημαντική χρήση πολιορκητικών μηχανών. Όλα αυτά τα νέα όπλα απαιτούν ειδική εκπαίδευση των χειριστών τους, και αυτό σημαίνει ότι η βασική πολεμική μονάδα –που είναι η φάλαγγα– σταδιακά χάνει τη σημασία της.

Άλλες εξειδικευμένες πολεμικές μονάδες είναι το ιππικό, το οποίο φυσικά υπάρχει κυρίως στις περιοχές που έχουν μεγάλες πεδιάδες, οι οποίες ευνοούν φυσικά την εκτροφή αλόγων· τέτοιες περιοχές στην Ελλάδα που έχουν σημαντικό ιππικό είναι η Θεσσαλία, η Βοιωτία και η Μακεδονία.

Λόγω της εξειδίκευσης του πολέμου, δηλαδή λόγω της ύπαρξης μικρών ομάδων πολεμιστών οι οποίοι χειρίζονται ειδικά όπλα, οι πόλεις όλο και περισσότερο είναι υποχρεωμένες να χρησιμοποιούν μισθοφόρους· αν και οι στρατιές των πολιτών συνεχίζουν να είναι η βάση του πολέμου και στην ελληνοιστική εποχή. Δυστυχώς δεν μπορούμε να κάνουμε αρκετές μελέτες ποσοτικές, δηλαδή να μπορούμε να καταλάβουμε πόση είναι η έκταση των ελληνοιστικών στρατών, ποιοι είναι οι αριθμοί των στρατιωτών· έχουμε κάποιες σκόρπιες πληροφορίες. Παραδείγματος χάριν το 279 π.Χ. όταν διάφορες ελληνικές πόλεις και Κοινά συστρατεύθηκαν για να αντιμετωπίσουν την εισβολή των Γαλατών και συγκεντρώθηκαν στις Θερμοπύλες, έχουμε κάποιες πληροφορίες για αριθμούς παραδείγματος χάριν είχαν συγκεντρωθεί 10.500 Βοιωτοί, 3.500 Φωκείς, 7.000 Αιτωλοί, 700 Λοκροί, 400 Μεγαρείς, και αυτοί μάλλον είναι οι μέγιστοι αριθμοί, τους οποίους μπορούσαν να καλέσουν στα όπλα διάφορες πόλεις και κοινά. Και ότι είναι οι μέγιστοι αριθμοί φυσικά συνάγεται από το γεγονός ότι εκείνη την εποχή οι πόλεις αντιμετώπισαν και τον μεγαλύτερο κίνδυνο. Γενικά οι βασιλείς ενθάρρυναν την ύπαρξη στρατών-πολιτών· παραδείγματος χάριν ο Φίλιππος ο Ε΄, ο βασιλιάς της Μακεδονίας, συνιστούσε στη Λάρισα να πολιτογραφήσει πολίτες, ακριβώς για να αυξηθεί η στρατιωτική της δύναμη.

Όμως η βασικότερη σημασία, που έχει ο στρατός και η στρατιωτική υπηρεσία για τους πολίτες, είναι ως στοιχείο της τοπικής τους υπερηφάνειας, ως ένα στοιχείο της εκδήλωσης του πατριωτισμού τους, αλλά και ως στοιχείο για την κοινωνική τους θέση. Διότι η στρατιωτική υποχρέωση σχετίζεται και με τον πλούτο· μονάχα εκείνοι οι οποίοι μπορούν να αγοράσουν τα ακριβά όπλα, υπηρετούν στις μονάδες της φάλαγγας. Επίσης, η στρατιωτική εκπαίδευση απαιτεί χρόνο, και τον χρόνο που μπορούν να δώσουν [για] στρατιωτική εκπαίδευση τον έχουν μονάχα εκείνοι οι οποίοι ανήκουν στις κάπως καλύτερα οικονομικές και κοινωνικές ομάδες. Μάλιστα, αυτό κατά καιρούς ήταν ένα πρόβλημα, δηλαδή όταν μία πόλη δεν είχε αρκετούς πολίτες, οι οποίοι να είχαν είτε τον χρόνο είτε τον πλούτο για να μπορούν να ασχοληθούν, ως νέοι, με την πολεμική τους εκπαίδευση, αυτό οδηγούσε σε προβλήματα και έτσι ένας συγγραφέας στρατηγικών

συγγραμμάτων, ο Φίλων από το Βυζάντιο, συνιστούσε οι πόλεις να αγοράζουν όπλα για όσους δεν είχαν τα μέσα, και μάλιστα έχουμε και πληροφορίες ότι αυτό κατά καιρούς γινόταν· παραδείγματος χάριν η πόλη Κύμη, στη Μικρά Ασία, είχε αγοράσει ασπίδες για να τις δώσει στους πολίτες της.

Σας δίνω ενδεικτικά ορισμένα στοιχεία για τον τρόπο με τον οποίο οι πόλεις οργανώνουν την άμυνά τους: παραδείγματος χάριν, οι πόλεις οι οποίες είχαν τείχη –και την ελληνιστική εποχή οι περισσότερες πόλεις έχουν τείχη ή προσπαθούν να κατασκευάσουν ή να επισκευάσουν όσα υπάρχουν– ανέθεταν την υπεράσπιση ορισμένων συνοικιών –ο αρχαίος όρος είναι “άμφοδα”, τα “άμφοδα– ανέθεταν την υπεράσπιση συνοικιών σε ομάδες πολιτών, που ήταν κάθε μία υπεύθυνη για ένα κομμάτι των τειχών. Αυτές οι ομάδες πολιτών είχαν ξεχωριστό “επίσημον”, δηλαδή ξεχωριστό θυρεό στις ασπίδες τους.

Ένα άλλο ενδεικτικό στοιχείο για τη σημασία που έχει η πολεμική εκπαίδευση και στρατιωτική οργάνωση, ως στοιχείο της κοινωνικής οργάνωσης μιας πόλης, είναι το γεγονός ότι στη Ρόδο, όπου έχουμε πολλά ιδιωτικά σωματεία –τα ιδιωτικά αυτά σωματεία περιείχαν και στρατιωτικές και ναυτικές ομάδες, δηλαδή ομάδες μελών των σωματείων οι οποίοι υπηρετούσαν μαζί σε στρατιωτικές μονάδες ή στο ίδιο πλοίο–, αυτό δημιουργούσε και μία αίσθηση αλληλεγγύης ανάμεσα στους πολίτες· το να είσαι σύσκηνος, δηλαδή να υπηρετείς μαζί με κάποιον στην ίδια σκηνή, ήταν ένα στοιχείο που τόνωνε τις φιλίες, τις κοινωνικές σχέσεις. Πάλι έχουμε σκόρπιες διάφορες μαρτυρίες σχετικά. Σας δίνω ένα παράδειγμα μόνο: στην Τανάγρα της Βοιωτίας, οι φαρετρίται, δηλαδή εκείνοι οι οποίοι αποτελούσαν μία μονάδα τοξοτών, πλήρωσαν μαζί για τα έξοδα της κηδείας ενός συμπολεμιστή τους. Το γεγονός ότι είχαν υπηρετήσει μαζί σε πολέμους και μάχες είχε δημιουργήσει ένα τόσο στενό δεσμό.

Οι πόλεις, ακριβώς επειδή κατανοούσαν τη σημασία που έχει η άμυνα και η στρατιωτική οργάνωση, έπαιρναν επίσης μέτρα υπέρ των πεσόντων· όχι μόνο μνημεία και αγάλματα αλλά και υλική και οικονομική υποστήριξη στις οικογένειές τους. Δυστυχώς, τέτοια μέτρα δεν μαρτυρούνται πάρα πολύ συχνά, και πρέπει μάλλον να ήταν σπάνια. Το γεγονός ότι τα γνωρίζουμε από κάποιες πόλεις είναι μάλλον ένδειξη της σπανιότητας και όχι της συχνότητάς τους. Δηλαδή υπάρχουν κάποιες πόλεις οι οποίες τονίζουν το γεγονός ότι έχουμε πάρει τέτοια μέτρα, ακριβώς επειδή ήταν ασυνήθιστα. Παραδείγματος χάριν ένα ψήφισμα των Αθηναίων από το 229 π.Χ. αναφέρει τα εξής... – όλα αυτά τα κείμενα βρίσκονται αναρτημένα στο διαδίκτυο και μπορείτε να τα διαβάσετε ή να τα αναρτήσετε πριν γίνει το μάθημα σαν συμπλήρωμα του μαθήματος. Σας διαβάζω λοιπόν αυτό το ψήφισμα των Αθηναίων, που είναι μία σημαντική πηγή για τα μέτρα τα οποία έπαιρναν οι πόλεις για τις οικογένειες των θυμάτων του πολέμου: «οι νόμοι προστάζουν τη βουλή και τον δήμο να φροντίζουν και εκείνους που ο δήμος των Αθηναίων τίμησε με γεύμα στο πρυτανείο», αυτοί, που ο δήμος των Αθηναίων τίμησε με γεύμα στο πρυτανείο, είναι άτομα τα οποία είχαν κάνει σημαντική προσφορά στην πόλη· τα τίμησε «επειδή έστησαν τρόπαια», δηλαδή συμμετείχαν σε νικηφόρες μάχες, «για νίκες είτε στη στεριά είτε στη θάλασσα, αποκατέστησαν την ελευθερία, έδωσαν την περιουσία τους για την κοινή σωτηρία και έγιναν ευεργέτες και καλοί σύμβουλοι, αλλά και τους απογόνους τους», επομένως οι Αθηναίοι δεν τιμούν μόνο τα άτομα τα

οποία συμμετείχαν σε μάχες αλλά και τους απογόνους τους· και συνεχίζει το ψήφισμα: «και», προστάζουν οι νόμοι και τα ψηφίσματα, «να χορηγεί ο δήμος όση προίκα θέλει για τον γάμο των θυγατέρων τους και χρήματα για την αποκατάσταση της ιδιωτικής περιουσίας τους άξια με τις ευεργεσίες τους».

Ένα άλλο στοιχείο, που δείχνει τη σημασία του πολέμου για την πόλη, είναι το γεγονός ότι τα τείχη –το σύμβολο της πόλης– απεικονίζονται πολύ συχνά σε αγάλματα και σε νομίσματα. Τα τείχη θεωρούνται στεφάνι, κατά κάποιο τρόπο· είναι η προσωποποίηση· ένα στεφάνι το οποίο τοποθετείται πάνω στην προσωποποίηση της πόλης.

Ο όρκος των πολιτών στην Ταυρική Χερσόνησο –είναι η σημερινή Σεβαστούπολη– στις αρχές του 3ου π.Χ. αι. αναφέρει τα εξής: «Ορκίζομαι στον Δία, τη Γη, τον Ήλιο, τον Ποσειδώνα και τους Ολύμπιους θεούς και θεές και τους ήρωες που έχουν την πόλη, τα εδάφη και τα τείχη των Χερσονησίων. Θα διαφυλάξω την ομόνοια για τη σωτηρία και την ελευθερία της πόλης και των πολιτών»: βλέπετε εδώ πέρα ότι τα εδάφη, η πόλη, και τα τείχη, θεωρούνται λίγο-πολύ ισότιμα· τα τείχη είναι εξίσου σημαντικά με την πόλη και τα εδάφη, «δεν θα προδώσω σε κανένα τη Χερσόνησο, την Κερκινίδα και τον Καλό Λιμένα ούτε τα άλλα τείχη ούτε άλλα μέρη των εδαφών που κατέχουν ή κατείχαν οι Χερσονησίτες· δεν θα καταλύσω το δημοκρατικό πολίτευμα και δεν θα το επιτρέψω ούτε θα κρύψω εκείνους που το προδίδουν ή το καταλύουν, αλλά θα το καταγγείλω στους δημιουργούς που βρίσκονται στην πόλη. Θα είμαι εχθρός σε όσους επιβουλεύουν και προδίδουν ή οδηγούν σε αποστασία τη Χερσόνησο, την Κερκινίτιδα ή τον Καλό Λιμένα ή τα τείχη και τη χώρα των Χερσονησίων...». Βλέπετε και εδώ τη σημασία που έχουν τα τείχη ως έκφραση της ανεξαρτησίας της πόλης. Τα τείχη προσφέρουν περηφάνια στην πόλη, είναι ορατά από μακριά, είναι εκείνα τα οποία οργανώνουν το τοπίο, χωρίζοντας την ύπαιθρο από την πόλη. Φυσικά τα τείχη συνεπάγονται έξοδα, και για την κάλυψη αυτών των εξόδων και για την τακτική επιμέλεια των τειχών, ορισμένες ελληνιστικές πόλεις είχαν ειδικούς αξιωματούχους, τους *τειχοποιούς* και είχαν έναν ειδικό προϋπολογισμό, τα *τειχοποιικά χρήματα*, ακριβώς για την επιμέλεια των τειχών. Πολύ συχνά αυτά τα χρήματα δεν έφταναν και έτσι υπήρχε πρόσθετη χρηματοδότηση, με τις λεγόμενες *επιδόσεις* – μία *επίδοση* είναι μία δημόσια πρόσκληση προς τους πολίτες να προσφέρουν χρήματα για δημόσιο σκοπό.

Σας δίνω πάλι ένα παράδειγμα, μια τιμητική επιγραφή από τη Χίο, για εκείνους τους πολίτες που έδωσαν χρήματα για την επισκευή των τειχών, περίπου το 201 π.Χ. το κείμενο λέει: «Επιθυμώντας η πατρίδα τους να μείνει για πάντα ελεύθερη και αυτόνομη, αυτοί οι άνδρες υποσχέθηκαν εθελοντικά να προσφέρουν χρήματα για την οικοδόμηση τειχών και τα έδωσαν»: έχει σημασία ότι η επιγραφή γράφει «και τα έδωσαν», διότι οι ελληνιστικοί Έλληνες, όπως και Έλληνες άλλων εποχών, είχαν την εμπειρία του να τους υπόσχονται άλλα, και άλλα να πραγματοποιούν· εδώ οι πολίτες που υποσχέθηκαν ότι θα δώσουν χρήματα, τελικά τα έδωσαν.

Ένα άλλο παράδειγμα, που δείχνει τη σημασία που έχει η στρατιωτική υπηρεσία για τη νοοτροπία ενός ελληνιστικού πολίτη, είναι το γεγονός ότι ένας πολίτης στη Σμύρνη θέλησε

να ταφεί κοντά στα τείχη όπου υπηρετούσε όσο ζούσε, ώστε –όπως γράφει το επιτύμβιο μνημείο του– να τα προστατεύει και μεταθανάτια, δηλαδή με το πνεύμα του. Η προστασία της χώρας είναι υποχρέωση του πολίτη, γι' αυτόν τον λόγο οι πόλεις παίρνουν αμυντικά μέτρα, όπως είναι η κατασκευή οχυρών –οι αρχαίες λέξεις είναι «χωρία» ή «περιπόλια»–, τέτοια οχυρά έχουν εντοπιστεί και μελετηθεί, παραδείγματος χάριν στην Εύβοια· είναι κοντά στα σύνορα, σε κορυφές λόφων, σε στρατηγικά σημεία. Και φυσικά δεν είναι μόνο η πόλη η οποία χρειάζεται προστασία, προστασία χρειάζεται και η ύπαιθρος, και αυτή την προστασία την προσφέρει η πόλη με περιπολίες εφήβων και νέων, και οι οποίες συνδέουν το *άστυ*, δηλαδή το κέντρο της πόλης με τα εδάφη. Τα εδάφη βρίσκονται έτσι σε κάποια σχέση εξάρτησης από την πόλη, αλλά αποτελούν κομμάτι της πόλης, το οποίο χρειάζεται να προστατευτεί. Υπάρχουν ειδικές περιπτώσεις –δεν μπορούμε να κάνουμε μονάχα γενικεύσεις– για την οργάνωση των στρατών, μία τέτοια ειδική περίπτωση είναι η περίπτωση της Σπάρτης, όπου λόγω μιας δημογραφικής παρακμής, από 1.000 άνδρες, το 370 π.Χ., μπορούσε μόνον 700 να παρατάξει το 244 π.Χ., έγινε αναγκαία μία σημαντική αναδιοργάνωση του στρατού από τον Κλεομένη τον Γ', το 227 π.Χ. Πολλοί Σπαρτιάτες είχαν χάσει τα πολιτικά τους δικαιώματα λόγω των χρεών, έτσι ο Κλεομένης ο Γ' για να αναδιοργανώσει τον σπαρτιατικό στρατό, κατάργησε τα χρέη, μοίρασε πάλι τη γη στους πολίτες, πολιτογράφησε 4.000 νέους πολίτες και απελευθέρωσε 6.000 είλωτες. Με τον τρόπο αυτό η Σπάρτη έγινε πάλι σημαντική στρατιωτική δύναμη.

Μία άλλη ειδική περίπτωση είναι η περίπτωση της Βοιωτίας, όπου έχουμε υποχρεωτική υπηρεσία από το 20ό έτος, τόσο στο ελαφρύ πεζικό, ως πελτοφόροι και θυρεοφόροι, όσο και στο βαρύ πεζικό, το άγημα και τους επιλέκτους, το ιππικό με τους λεγόμενους ιππότες, τους σφενδονίτες· και πάλι τη σημασία της στρατιωτικής παιδείας στη Βοιωτία το δείχνει και το γεγονός ότι στρατιωτικοί αγώνες γίνονταν στη μεγάλη γιορτή «τα Παμβοιωτία».

Τέλος, μία άλλη ειδική περίπτωση είναι της Κρήτης όπου η ιδιοκτησία γης, τα πολιτικά δικαιώματα, είναι προνόμιο μόνον εκείνων οι οποίοι υπηρετούν ως οπλίτες στον στρατό· μάλιστα στην Κρήτη οι φυλές δεν λέγονται φυλές αλλά λέγονται «σταρτοί», δηλαδή στρατοί, και οι αξιωματούχοι έχουν τον χαρακτηριστικό τίτλο των «κόσμων», είναι εκείνοι οι οποίοι κοσμούν, «κοσμητήρες», είναι εκείνοι οι οποίοι τοποθετούν, παρατάσσουν τους στρατιώτες.

Ελπίζω, με αυτά τα επιλεγμένα παραδείγματα, να έδωσα μία εικόνα για τη σημασία την οποία έχει η στρατιωτική οργάνωση, ακόμα και σε μια ιστορική περίοδο που θα νομίζαμε ότι οι πόλεις έχουν επισκιασθεί από τη δύναμη των ελληνιστικών βασιλείων.

Πηγές—Βοηθητικό Υλικό

14. *Inscriptiones Graecae* II2 832 Ψήφισμα Αθηναίων, 229 π.Χ.:

«οι νόμοι προστάζουν τη βουλή και τον δήμο να φροντίζουν και εκείνους που ο δήμος των Αθηναίων τίμησε με γεύμα στο πρυτανείο επειδή έστησαν τρόπαια για νίκες είτε στη στεριά είτε στη θάλασσα, αποκατέστησαν την ελευθερία, έδωσαν την περιουσία τους για την κοινή σωτηρία και έγιναν ευεργέτες και καλοί σύμβουλοι, αλλά και τους απογόνους τους και να χορηγεί ο δήμος όση προίκα θέλει για τον γάμο των θυγατέρων τους και χρήματα για την αποκατάσταση της ιδιωτικής περιουσίας τους άξια με τις ευεργεσίες τους».

15. Όρκος Ταυρικής Χερσονήσου, *Inscriptiones Orae Septentrionalis Ponti Euxini* 12 401, αρχές 3ου π.Χ. αιώνα:

«Ορκίζομαι στον Δία, τη Γη, τον Ήλιο, τον Ποσειδώνα, τους Ολύμπιους θεούς και θεές και τους ήρωες που έχουν την πόλη, τα εδάφη και τα τείχη των Χερσονησίων. Θα διαφυλάξω την ομόνοια για τη σωτηρία και την ελευθερία της πόλης και των πολιτών και δεν θα προδώσω σε κανένα τη Χερσόνησο, την Κερκινίδα και τον Καλό Λιμένα ούτε τα άλλα τείχη ούτε άλλα μέρη των εδαφών που κατέχουν ή κατείχαν οι Χερσονησίτες· δεν θα καταλύσω το δημοκρατικό πολίτευμα και δεν θα το επιτρέψω ούτε θα κρύψω εκείνους που προδίδουν ή καταλύουν, αλλά θα το καταγγείλω στους δημιουργούς που βρίσκονται στην πόλη. Θα είμαι εχθρός σε όσους επιβουλεύουν και προδίδουν ή οδηγούν σε αποστασία τη Χερσόνησο, την Κερκινίδα ή τον Καλό Λιμένα ή τα τείχη και τη χώρα των Χερσονησιτών...».

16. Τιμητική επιγραφή Χίου για πολίτες που έδωσαν χρήματα για την επισκευή τειχών, περ. 201 π.Χ., *Revue Philologique* 1937, 321-323 αρ. 4:

«Επιθυμώντας η πατρίδα τους να μείνει για πάντα ελεύθερη και αυτόνομη αυτοί οι άνδρες υποσχέθηκαν εθελοντικά να προσφέρουν χρήματα για την οικοδόμηση τειχών και τα έδωσαν».

V1.2.3 Στρατιωτική εκπαίδευση (15')

<https://youtu.be/yOU9-9dgqIk>

απομαγνητοφώνηση Rico / αντιπαραβολή Έμιλυ Γδ

Στην προηγούμενη ενότητα, εξήγησα τη σημασία την οποία έχει η στρατιωτική οργάνωση και η άμυνα, για την κατανόηση των ελληνιστικών πόλεων. Σ' αυτή την ενότητα, θ' ασχοληθώ λίγο με το θέμα της στρατιωτικής εκπαίδευσης των νέων, γιατί θα μας επιτρέψει να καταλάβουμε και τη σημασία, την οποία έχει ο πόλεμος για τη νεανική ηλικία στην ελληνιστική εποχή· είναι ένα θέμα, στο οποίο θα επεκταθώ σε ένα άλλο μάθημα.

Είναι χαρακτηριστικό, ότι οι αρχαίες ελληνικές πόλεις έδιναν πολύ λιγότερη σημασία για τη μόρφωση των πολιτών τους στη μελέτη κειμένων, στην ιστορία, τη φιλοσοφία, τη λογοτεχνία κ.λπ. κι έδιναν πολύ περισσότερη σημασία στον θεσμό της *εφηβείας*, δηλαδή στη στρατιωτική εκπαίδευση των νέων. Φυσικά, υπάρχουν και θεσμοί για τη γενικότερη μόρφωση των παιδιών και των νέων –ποικίλλουν από πόλη σε πόλη–, αλλά κυρίως η γραμματειακή, ας το πούμε, μόρφωση –δηλαδή γνώση της γραφής, της ανάγνωσης, της λογοτεχνίας, των μύθων, της μουσικής κ.λπ.– είναι κυρίως κάτι, το οποίο γίνεται μέσα στον θεσμό της οικογένειας. Αντίθετα, η στρατιωτική εκπαίδευση είναι οργανωμένη από τις ελληνιστικές πόλεις. Είναι ο λεγόμενος θεσμός της *εφηβείας*. Συνήθως, η *εφηβεία* διαρκεί από τα 18 έως τα 20· είναι η ηλικία στην οποία οι νέοι εισάγονται σταδιακά στην ιδεολογία, τους θεσμούς, τις αξίες της πόλης τους, αλλά παράλληλα μαθαίνουν επίσης να είναι καλοί πολεμιστές. Ο θεσμός της *εφηβείας* υπάρχει σε διάφορες μορφές, σχεδόν σε κάθε ελληνιστική πόλη –έχουν γίνει σχετικές έρευνες και τον έχουμε διαπιστώσει σε πάρα πολλές περιοχές– αν και είναι διαφορετικοί η διάρκεια (αλλού κρατάει δύο χρόνια, αλλού μονάχα ένα χρόνο) κι ο τρόπος με τον οποίο συμμετέχουν οι έφηβοι σ' αυτή την εκπαίδευση. Στην Αθήνα παραδείγματος χάριν, στα χρόνια της τυραννίδος του Δημητρίου του Φαληρέως, ο οποίος κυβέρνησε την Αθήνα απ' το 317 π.Χ. ως το 307 π.Χ. –όταν η Αθήνα βρισκόταν υπό τον έλεγχο του βασιλιά της Μακεδονίας Κασσάνδρου– σ' εκείνα τα χρόνια, ο Δημήτριος ο

Φαληρέας είχε καθορίσει απαραίτητη ελάχιστη περιουσία τις χίλιες δραχμές, για να μπορεί κανείς να συμμετέχει στον θεσμό της *εφηβείας*. Για να έχετε μια εικόνα του πόσο είναι περίπου χίλιες δραχμές: αντιστοιχεί περίπου σε χίλια μεροκάματα· ένα καλό μεροκάματο αυτή την εποχή είναι μία δραχμή. Αν υποθέσουμε ότι ένα μεροκάματο σήμερα –σε μία καλώς εννοούμενη οικονομία– είναι γύρω στα 50 ευρώ, δηλαδή η ελάχιστη περιουσία που έπρεπε να έχει κανείς, για να μπορεί να συμμετέχει στην εφηβεία, είναι 50.000 ευρώ· απλώς έτσι, για να σχηματίσετε μία γενική εικόνα. Μετά τον Δημήτριο τον Φαληρέα, η εφηβική εκπαίδευση έγινε εθελοντική κι ήταν μονοετής· τον 2ο αιώνα συμμετείχαν και ξένοι και αναβιώνει κι έχει αρκετά μεγάλη σημασία.

Ποιο είναι το περιεχόμενο της εφηβικής εκπαίδευσης στην Αθήνα – και κάτι ανάλογο ισχύει και σε άλλες πόλεις: Ένα βασικό στοιχείο είναι ο αθλητισμός. Οι έφηβοι αθλούνται στο *γυμνάσιο*, ασκούνται στην πάλη, την πυγμαχία και τον δρόμο· όμως κάνουν και στρατιωτικές ασκήσεις, δηλαδή μαθαίνουν την τοξοβολία, τον ακοντισμό –τη ρίψη του ακοντίου– μαθαίνουν να χειρίζονται το δόρυ και την ασπίδα. Μέσα σ' αυτή την περίοδο, οι έφηβοι συμμετέχουν σε περιπολίες στα σύνορα –εκείνοι που προέρχονται από τις καλύτερες οικογένειες, είναι εκείνοι οι οποίοι το κάνουν αυτό ως ιππείς, οι υπόλοιποι ως πεζοί– φρουρούν οχυρά και επανδρώνουν τα πλοία. Μια ειδική μονάδα νέων, η οποία είναι υπεύθυνη για την προστασία των συνόρων, είναι οι λεγόμενοι *κρυπτοί* – εκείνοι δηλαδή οι οποίοι κρύβονται, συμμετέχουν σε ενέδρες, είναι εκείνοι οι οποίοι κυκλοφορούν τη νύχτα, είναι εκείνοι οι οποίοι φυλούν τις ευαίσθητες περιοχές.

Ένα ψήφισμα για αθηναίους εφήβους μας δίνει μια εικόνα για τις δραστηριότητες των εφήβων, σε μια χρονιά: συμμετέχουν στην πομπή στην Ελευσίνα, δηλαδή την πομπή η οποία γίνεται κατά τον εορτασμό των Ελευσινίων μυστηρίων, που είναι μια από τις σημαντικότερες θρησκευτικές γιορτές της Αθήνας· συμμετέχουν εκεί, μας γράφει η επιγραφή, με *ευταξία* (και η ευταξία είναι μία έννοια την οποία την παρατηρούμε, τη βρίσκουμε σε πολλές επιγραφές, οι οποίες σχετίζονται με την εκπαίδευση των νέων). «Με ευταξία και με σεβασμό στις παραδόσεις των προγόνων»: αυτές οι δύο έννοιες, η έννοια της *ευταξίας* και του *σεβασμού* στην παράδοση, έχουν εξαιρετική σημασία για την κατανόηση του περιεχομένου της παιδείας –της εφηβικής παιδείας– είναι δύο έννοιες, οι οποίες σταδιακά εισάγουν τον Αθηναίο –τον νέο Αθηναίο– στις αξίες της πόλης του, στις παραδόσεις των προγόνων και στη συμμετοχή του σε μια οργανωμένη κοινωνία, στην αποδοχή της τάξης.

Μια άλλη δραστηριότητα, που αναφέρεται σ' αυτό το ψήφισμα, είναι η τακτική συμμετοχή σε δραστηριότητες των γυμνασίων· η συμμετοχή σε αθλητικούς αγώνες –έναν από τους πιο συχνούς αγώνες που γίνονται με συμμετοχή παιδιών και νέων, είναι η *λαμπαδηδρομία*, δηλαδή ένα είδος σκυτάλης, ας το πούμε, όπου τον ρόλο της σκυτάλης τον έχει η λαμπάδα–, τίμησαν τους νεκρούς στα Επιτάφια, όπου έκαναν την *εν όπλοις απόδειξιν*, δηλαδή παρουσιάστηκαν με πλήρη οπλισμό, κατά κάποιον τρόπο παρουσίασαν τον εαυτό τους ως καλοί πολίτες και στρατιώτες, τόσο στους αξιωματούχους, όσο και στους νεκρούς των παλαιότερων πολέμων που είχε διεξαγάγει η Αθήνα· επάνδρωσαν τα οχυρά και τα φρούρια· έδειξαν υπακοή στον *κοσμητή* και τους στρατηγούς.

Οι αθηναίοι έφηβοι ασκούσαν στα όπλα *ευτάκτως* επέστρεψαν τους εφηβικούς χιτώνες και τα όπλα *ευτάκτως*, δηλαδή όταν τελείωσαν την εφηβική τους εκπαίδευση, επέστρεψαν ένα τυπικό ένδυμα το οποίο φοράει ο έφηβος, τον *χιτώνα* συμμετείχαν σε πολλές θρησκευτικές γιορτές (θρησκευτικές γιορτές, οι οποίες όμως έχουν και ιδιαίτερη σημασία για τον πατριωτισμό της Αθήνας. Μια τέτοια γιορτή είναι η γιορτή της Άρτεμης της Αγροτέρας, η οποία γιορταζόταν ακριβώς την ημέρα της ιστορικής επετείου της μάχης του Μαραθώνα)· συμμετείχαν στα Θησεία (ο Θησεάς είναι ο κατ' εξοχήν έφηβος και ο ιδρυτής του αθηναϊκού κράτους)· συμμετείχαν σε μια γιορτή για τον Αίαντα της Σαλαμίνας· συμμετείχαν στη γιορτή για τον Δία Τροπαίο, όπου ήταν ταυτόχρονα και ιστορική επέτειος της ναυμαχίας της Σαλαμίνας· συμμετείχαν σε μια πομπή για τον εορτασμό της Δημοκρατίας (της προσωποποίησης δηλαδή του δημοκρατικού πολιτεύματος).

Ποιες ήταν οι συμμετοχές τους σε αγωνίσματα σ' αυτές τις γιορτές, μας τις δείχνουν οι πληροφορίες για τη γιορτή των Θησείων: τα σχετικά αγωνίσματα είναι τα: *ακοντίζειν*, δηλαδή η ρίψη ακοντίου· *οπλομαχείν εν ασπιδίω και δόρατι*, δηλαδή να ασκούνται στη χρήση της ασπίδας και του δόρατος· *η ευανδρία*, δηλαδή το να δείχνουν ότι είναι σε καλή φυσική κατάσταση· *η ευοπλία*, η επίδειξη της καλής χρήσης όπλων· *ο οπλίτης δρόμος*, που είναι ένας αγώνας δρόμου νέων, οι οποίοι φορούν την πλήρη πανοπλία· *εν όπλοις δίαυλος*, αυτός ο δρόμος είναι περίπου 350 μέτρων· *ίππος πολεμιστής*, δηλαδή αγώνας με ίππους, οι οποίοι έχουν εκπαιδευτεί για να συμμετέχουν σε μάχες· και *το άρμα πολεμιστήριον*, δηλαδή αγώνας αρματοδρομίας.

Ανάλογα στοιχεία εκπαίδευσης μαθαίνουμε από άλλες επιγραφές σε άλλες πόλεις, παραδείγματος χάριν στο γυμνάσιον της Σάμου γνωρίζουμε ότι οι έφηβοι ασκούσαν στη χρήση του *καταπέλτη* στην εξάσκηση στην *οπλομαχία* και τη *θυρεομαχία*, δηλαδή ασκούσαν στη χρήση της ασπίδας, τόσο της μεγάλης ασπίδας στην οπλομαχία, όσο και της μικρής ασπίδας –του *θυρεού*– στη θυρεομαχία· συμμετείχαν επίσης σε αγώνες δρόμου, πάλης, πυγμαχίας, παγκρατίου –που είναι ένας συνδυασμός πυγμαχίας και πάλης– και λαμπαδηδρομίας.

Στην Κέα, στην πόλη της Κορρησίας, έχουμε αγώνες στην *ευεξία*, δηλαδή στην καλή φυσική κατάσταση· στην *ευταξία*, στη σωστή συμπεριφορά ενός εφήβου ως μέλους μιας ομάδας· και στη *φιλοπονία*, δηλαδή στην αντοχή.

Πολλές πληροφορίες για την εφηβική εκπαίδευση προέρχονται από την Κρήτη, όπου η στρατιωτική εκπαίδευση αποτελούσε μια πανάρχαια παράδοση. Στην Κρήτη, οι νέοι χωρίζονταν σε *αγέλες*, δηλαδή σε μικρές ομάδες και οι βασικές τους δραστηριότητες ήταν ο αθλητισμός, η συμμετοχή σε αγώνες δρόμου και η συμμετοχή στον χορό. Ας δούμε λίγο καλύτερα, για ποιο λόγο έχουν ο χορός και ο δρόμος μεγάλη σημασία: ο *δρόμος*, δηλαδή να είναι κανείς δρομέας αντοχής, αλλά και ταχύτητας, αποτελεί μια ιδιαίτερη πολεμική αρετή, που στην Κρήτη –κάτω από τις ιδιαίτερες συνθήκες ενός νησιού, που έχει πάρα πολλά βουνά– είχε πολύ μεγάλη σημασία, δηλαδή να μετακινούνται γρήγορα σε αυτά τα δύσκολα εδάφη. Οι Κρήτες ήταν φημισμένοι ακριβώς ως δρομείς –πολλοί Κρήτες είχαν νικήσει στον δρόμο στους Ολυμπιακούς αγώνες– και μάλιστα ο Μέγας Αλέξανδρος χρησιμοποιούσε ως *ημεροδρόμο*, δηλαδή ως εκείνον ο οποίος μετρούσε τις αποστάσεις

που καλύπτονταν μια μέρα, έναν Κρητικό από τη Χερσόνησο, τον Φιλωνίδα.

Ο *χορός* έχει αντίστοιχη σημασία, όχι στρατιωτική όσο συμβολική. Με τον χορό –όχι τον χορό του μεμονωμένου ατόμου, αλλά τον χορό μέσα σε μία ομάδα– ο νέος μαθαίνει την έννοια της αρμονίας, της ένταξης του σε μία ομάδα και της υποταγής σε έναν ρυθμό. Δηλαδή, μαθαίνει αρετές οι οποίες έχουν μεγάλη σημασία όταν δεν αγωνίζεται μόνος σε μία μάχη, αλλά αγωνίζεται ως μέλος μιας μεγαλύτερης μονάδας.

Η σημασίας αυτής της εκπαίδευσης φαίνεται και από το γεγονός ότι στην Κρήτη οι νέοι πολίτες, περίπου από την ηλικία των 20 και πάνω, λέγονταν *δρομείς*, ακριβώς για τη σημασία που έχει ο αγώνας δρόμου και η αντοχή στην κρητική εκπαίδευση.

Οι νέοι, αφού ολοκλήρωναν αυτή την εκπαίδευσή τους ως έφηβοι στις *αγέλες*, στη συνέχεια αποτελούσαν μέλος μιας στρατιωτικής ομάδας, που λέγεται *νεότας*, δηλαδή νεότης, νεότητα (*νεότας*, επειδή στην Κρήτη μιλούσαν τη δωρική διάλεκτο, το –α αντιστοιχεί με το –η: νεότης=νεότας), και ο *νεότας* στην Κρήτη ασκούσε αστυνομικά καθήκοντα, δηλαδή περιπολούσε στα σύνορα των πόλεων.

Αντίστοιχες ομάδες νέων συναντούμε σε άλλες περιοχές, πχ στη Μικρά Ασία έχουμε μονάδες *οροφυλάκων*. Δυστυχώς δεν ξέρουμε αν το «οροφύλακες» παίρνει δασεία ή ψιλή: αν παίρνει δασεία, είναι οι φύλακες των όρων, δηλαδή οι φύλακες των συνόρων· αν παίρνει ψιλή, είναι οι *οροφύλακες*, οι φύλακες των ορέων, εκείνοι οι οποίοι φυλούν τις ορεινές περιοχές. Στην Ήπειρο έχουμε ομάδες *περιπόλων*.

Στη Μακεδονία, επίσης έχει πολύ μεγάλη σημασία η στρατιωτική εκπαίδευση κι εδώ ένα ιδιαίτερο στοιχείο στρατιωτικής εκπαίδευσης είναι το *κυνήγι*. Το κυνήγι, ως στοιχείο παιδείας και προετοιμασίας για τον πόλεμο, είναι ένα στοιχείο που εισάγει τον νέο στην αντιμετώπιση του κινδύνου, στην προσωπική ανδρεία, αλλά και στη συνεργασία με άλλους κυνηγούς. Ένα ενδεικτικό στοιχείο για τη σημασία που έχει το κυνήγι στη Μακεδονία, είναι το γεγονός ότι μια από τις σημαντικότερες θεότητες στην ελληνιστική Μακεδονία είναι ο Ηρακλής Κυναγίδας –εκείνος ο οποίος ηγείται των κυνηγών– και οι κυνηγοί ήταν ιερείς του Ηρακλή Κυναγίδα, που μάλλον σχετίζονται και με την οργάνωση της μοναρχίας στην ελληνιστική Μακεδονία· είναι εκείνοι οι οποίοι ενδέχεται να συνόδευαν τον βασιλέα στα κυνήγια του, στα δάση της Μακεδονίας.

Αυτά τα στοιχεία δείχνουν τη σημασία την οποία απέδιδαν οι ελληνιστικές πόλεις στη στρατιωτική εκπαίδευση, για να εισαγάγουν του μελλοντικούς τους πολίτες στις αξίες και τις παραδόσεις της πόλης. Σε άλλο μάθημα, θα εξετάσω κάπως πιο λεπτομερώς τη σημασία που έχει ο πόλεμος, ειδικά για τους νέους, και τις τελετουργίες οι οποίες σχετίζονται με αυτή τη φάση της ζωής τους, μ' αυτή την ηλικιακή κατηγορία.

Στις επόμενες ενότητες θα δούμε όμως, πώς ο πόλεμος –ακριβώς λόγω της σημασίας την οποία έχει, ως μία πρόκληση των ελληνιστικών πόλεων– οδηγεί σταδιακά και στην εγκαθίδρυση της εξουσίας, τη μονοπώληση της εξουσίας, από εκείνες τις κοινωνικές ομάδες, οι οποίες έχουν τις μεγαλύτερες δυνατότητες για στρατιωτική εκπαίδευση και στρατιωτική συμμετοχή. Θα δούμε στα επόμενα μαθήματα, πώς η κοινωνία μεταμορφώνεται στην ελληνιστική εποχή, από την ύπαρξη και τη συχνότητα των πολέμων.

1.3: Πόλεμος και ολιγαρχία

V1.3.1 Στρατιωτική ηγεσία (19')

<https://youtu.be/HjSgqxt7Ilo>

απομαγνητοφώνηση Rico / αντιπαραβολή Aspi

Γύρω στο 100 μ.Χ. –δηλαδή, πολύ καιρό μετά από το τέλος της ελληνιστικής εποχής– ο Πλούταρχος στο έργο του *Πολιτικά Παραγγέλματα*, γράφει:

«Την εποχή μας, όταν οι υποθέσεις των πόλεων δεν προσφέρουν ευκαιρίες (για) να αναλάβει κανείς στρατιωτική ηγεσία σε πολέμους ή να ανατρέψει τυράννους ή να συνάψει συμμαχίες, πώς μπορεί κανείς να ξεκινήσει μια διακεκριμένη και λαμπρή σταδιοδρομία;»

Στην εποχή των ελληνιστικών πόλεων, κανένας δεν είχε τέτοια παράπονα. Υπήρχαν αρκετές ευκαιρίες και να αναλάβει στρατιωτική ηγεσία και να ανατρέψει τυράννους και να συμμετάσχει σε πρεσβείες και να συνάψει συμμαχίες. Αλλά εκείνοι, οι οποίοι είχαν τέτοιες δυνατότητες –εκείνοι, για τους οποίους γράφει ο Πλούταρχος, μετά το τέλος της ελληνιστικής εποχής– δεν είναι όλοι οι πολίτες, αλλά είναι μια μικρή ολιγαρχία των πολιτών· μια ολιγαρχία η οποία στηρίζεται κυρίως στον πλούτο και όσα απορρέουν από τον πλούτο· δηλαδή, την ύπαρξη κοινωνικών δικτύων και κοινωνικών σχέσεων, τη δυνατότητα να έχει κανένας ελεύθερο χρόνο –ώστε ν' ασχοληθεί με τη στρατιωτική εκπαίδευση– τη δυνατότητα να αφιερώνει χρόνο στα κοινά και τη δυνατότητα να κληρονομεί από τους προγόνους του το κύρος, τη φήμη και την κοινωνική αποδοχή από την ευρύτερη κοινωνία των πόλεων.

Αυτό που περιμένει μια πόλη από κάθε πολίτη είναι, να είναι πρόθυμος να δώσει τη ζωή του για την άμυνα της πόλης και, στους επιθετικούς πολέμους, για τη νίκη κατά κάποιου αντιπάλου. Αυτό που περιμένει μια πόλη όμως, εξαρτάται και από την κοινωνική θέση και τον πλούτο του πολίτη· και αυτό, πέραν από την ιδέα της δημοκρατίας και της ισότητας, η οποία, θεωρητικά, συνεχίζει να ισχύει και στις ελληνιστικές πόλεις. Ο θάνατος σε μια μάχη, υπερασπιζόμενος την πόλη, είναι κάτι που κάθε πολίτης μπορεί να προσφέρει, αλλά αυτά τα οποία μπορούν να προσφέρουν εκείνοι που έχουν τη μεγάλη περιουσία, είναι διαφορετικά. Οι υπηρεσίες των πλουσίων πολιτών συνίστανται, παραδείγματος χάριν, στην ανάληψη στρατιωτικών αξιωμάτων, στη συμμετοχή σε πρεσβείες, στην επίδειξη τακτικών ικανοτήτων, οι οποίες σχετίζονται, άλλωστε, με την εμπειρία και με την παιδεία. Δεν είναι μόνον ο ηρωισμός που δείχνουν στη μάχη, αλλά είναι και η δυνατότητά τους να πείθουν τη συνέλευση των πολιτών, σε θέματα εξωτερικής πολιτικής και –όπως ανέφερα σε προηγούμενο μάθημα– θέματα εξωτερικής πολιτικής είναι, κυρίως, θέματα στρατιωτικά. Και για να πείσουν τους πολίτες σε μια Εκκλησία του δήμου –σε μια συνέλευση– χρειάζεται να έχουν ρητορική δεινότητα. Και τη ρητορική δεινότητα την αποκτάει κανένας, μόνο αν έχει τα χρήματα να ακολουθήσει τη μακροχρόνια ρητορική εκπαίδευση.

Αλλά, οι συμβολές των πλουσίων πολιτών σε στρατιωτικά θέματα ή θέματα που σχετίζονται με τον πόλεμο, είναι η προσφορά χρημάτων, παραδείγματος χάριν για την επισκευή ή την οικοδόμηση των τειχών, για την εξαγορά αιχμαλώτων, για την αγορά φτηνού σιταριού σε μια περίοδο πολεμική. Όλα αυτά σχετίζονται με ένα φαινόμενο –με το

οποίο θ' ασχοληθώ σ' επόμενη ενότητα– το φαινόμενο του ευεργετισμού, δηλαδή τη σταδιακή εξάρτηση των ελληνιστικών πόλεων από μια μικρή ομάδα πλούσιων πολιτών, οι οποίοι προσφέρουν ευεργεσίες με αντάλλαγμα την εξασφάλιση πολιτικής επιρροής.

Ο πλούτος εξασφαλίζει χρόνο, εξασφαλίζει εκπαίδευση, εξασφαλίζει την κατοχή όπλων και εξασφαλίζει σχέσεις. Με ορισμένα παραδείγματα θα προσπαθήσω να εξηγήσω πώς η συχνότητα των πολέμων στην ελληνιστική εποχή –δηλαδή το γεγονός ότι οι πόλεις ήταν συνεχώς αντιμέτωπες με θέματα που σχετιζόνταν με την άμυνά τους– οδήγησε στο να γίνει ακόμα ισχυρότερη η θέση αυτής της ολιγαρχίας, ακριβώς επειδή οι πόλεις ήταν εξαρτημένες από τη συμβολή της στην άμυνα των πόλεων.

Η πιο ανώδυνη περίπτωση είναι η περίπτωση που μια πόλη ζητάει από κάποιον ανώτατο αξιωματούχο, να έχει μια ελάχιστη περιουσία. Στην Τέω παραδείγματος χάριν, μια πόλη της Μ. Ασίας, ο φρούραρχος που ήταν υπεύθυνος για το φρούριο της Κυρβισσού έπρεπε να έχει ελάχιστη περιουσία 24.000 δραχμών. Γνωρίζουμε ότι, την ίδια ακριβώς εποχή, ένας γιατρός είχε ετήσια αμοιβή 12.000 δραχμών, δηλαδή η ελάχιστη περιουσία που έχει ο φρούραρχος στην Τέω, αντιστοιχεί στην αμοιβή ενός γιατρού επί μία διετία.

Συνήθως, η μικρή ολιγαρχία δείχνει τη σημασία, την οποία έχει για την πολιτική και τη στρατιωτική πολιτική και την άμυνα των πόλεων, αναλαμβάνοντας αξιώματα, που σχετίζονται άμεσα με τον πόλεμο. Για να αναλάβουν αυτά τα αξιώματα, φυσικά θα πρέπει να εκλεγούν, θα πρέπει να εκλεγούν από την Εκκλησία του δήμου. Αλλά, εκείνοι οι οποίοι, πρώτον είναι σε θέση να βάλουν υποψηφιότητα για τέτοια αξιώματα... Ανοίγω εδώ μία παρένθεση: στην αρχαιότητα, εκείνοι οι οποίοι αναλαμβάνουν αξιώματα, δεν λαμβάνουν αμοιβή· δηλαδή εκείνος ο οποίος θα εκλεγεί στο αξίωμα, παραδείγματος χάριν, του στρατηγού ή του ιππάρχου –διοικητή των στρατιωτικών δυνάμεων ή του διοικητή του ιππικού– είναι άτομο, που θα πρέπει ν' αφιερώσει όλο του τον χρόνο ακριβώς σε αυτό το αξίωμα· δηλαδή σ' αυτή την περίοδο δεν θα μπορεί ν' ασχοληθεί με την άσκηση κάποιου επαγγέλματος ή με τις δικές του οικονομικές υποθέσεις. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα –κι αυτό δεν είναι κάτι καινούργιο, ισχύει και για την κλασική εποχή και για άλλες εποχές– τα σημαντικότερα αξιώματα να τα αναλαμβάνουν μέλη της ελίτ. Επαναλαμβάνω, αυτό δεν είναι κάτι νέο. Αυτό το οποίο όμως είναι νέο, είναι η πολύ μεγαλύτερη σημασία, που έχουν αυτά τα αξιώματα. Μπορεί κανείς να εκλεγεί στο αξίωμα του στρατηγού και στον 4ο αιώνα, σε μια πόλη όπως η Μεσσήνη, αλλά άμα τον 4ο αιώνα δεν γίνονται πόλεμοι σε καθημερινή βάση, φυσικά το αξίωμα του στρατηγού είναι περισσότερο θεωρητικό και όχι πρακτικό. Ακριβώς επειδή έχουμε τέτοια πυκνότητα πολέμων στην ελληνιστική εποχή, τα αξιώματα στα οποία θ' αναφερθώ, αποκτούν πολύ μεγαλύτερη σπουδαιότητα.

Τέτοια αξιώματα είναι, κατ' αρχήν, του στρατιωτικού διοικητή, δηλαδή του διοικητή δυνάμεων. Αλλά οι στρατιωτικοί διοικητές, δηλαδή οι αξιωματούχοι, που έχουν τους τίτλους στρατηγός, δεν είναι μόνον υπεύθυνοι στη διοίκηση στρατευμάτων, αλλά είναι υπεύθυνοι και για διαπραγματεύσεις και για την προετοιμασία ψηφισμάτων για την Εκκλησία του δήμου και για τη Βουλή, δηλαδή είναι και πολιτικοί ηγέτες. Σε ορισμένες πόλεις, αυτοί οι στρατηγοί έχουν ιδιαίτερα ονόματα –παραδείγματος χάριν, σε πόλεις όπως η Ερέτρια ή το Άργος, ο τίτλος δεν είναι στρατηγός, αλλά πολέμαρχος, στις κρητικές πόλεις

οι στρατιωτικοί αξιωματούχοι λέγονται κόσμοι, στη Θεσσαλία λέγονται ταγοί.

Μερικές φορές υπάρχει και καταμερισμός αρμοδιοτήτων στους στρατηγούς. Παραδείγματος χάριν, υπάρχει ένας στρατηγός επί της χώρας –δηλαδή ο στρατηγός που είναι υπεύθυνος για την ύπαιθρο, στην Αφροδισιάδα– ή στρατηγός της πόλεως, στρατηγός των οπλιτών, στρατηγός υπεύθυνος για την προστασία της παραλίας. Στην ύστερη ελληνιστική εποχή μάλιστα, έχουμε και νυκτερινούς στρατηγούς ή νυκτοστρατηγούς, οι οποίοι είναι υπεύθυνοι για την ασφάλεια των πόλεων τη νύκτα. Στη Ρόδο, οι στρατηγοί που είναι διοικητές των κτήσεων που έχει στη Μικρά Ασία, έχουν τον τίτλο του ηγεμόνα.

Ένα άλλο αξίωμα, εξαιρετικά σημαντικό, που προκύπτει από τον πλούτο, είναι το αξίωμα του ιππάρχου, δηλαδή του διοικητή του ιππικού, διότι μόνον οι εξαιρετικά πλούσιοι πολίτες είναι εκείνοι οι οποίοι έχουν τη δυνατότητα να έχουν ένα άλογο.

Διοικητές φρουριών είναι άλλο αξίωμα, το οποίο αναλαμβάνουν μέλη της ελίτ.

Όμως, μπορούν να αναλάβουν και αξιώματα, που δεν σχετίζονται με άμεσα στρατιωτικά καθήκοντα, αλλά έχουν σχέση με την προετοιμασία μιας πόλεως για την άμυνά της. Τέτοια αξιώματα είναι το αξίωμα των τειχοποιών, δηλαδή των επιμελητών των τειχών ή επιστάται των τειχών ή επιμεληταί τειχών – αυτές είναι διάφορες ονομασίες, που συναντούμε σε διάφορες πόλεις.

Έμμεσα, με τον πόλεμο σχετίζεται και το αξίωμα του γυμνασιάρχου, δηλαδή εκείνου, που είναι υπεύθυνος για τη λειτουργία του γυμνασίου, το οποίο παρακολουθούν οι νέοι πολίτες – μάλλον οι νέοι, που πρόκειται να γίνουν πολίτες.

Ας δούμε ένα συγκεκριμένο παράδειγμα, που δείχνει χαρακτηριστικά πώς ένας πολίτης, μέλος της ανώτερης κοινωνικής τάξης, μπορεί με τις διάφορες ενέργειές του να αποκτήσει πολιτική σημασία. Είναι το παράδειγμα του Διοκλή, ο οποίος ήταν πολίτης της Αλάσαρνας –ενός από τους δήμους, δηλαδή τις περιφέρειες της Κω– περίπου στο 200 π.Χ. (Το κείμενο αυτό, όπως και τ' άλλα κείμενα, τα οποία αναλύω και διαβάζω σε αυτά τα μαθήματα, θα τα βρείτε αναρτημένα στο διαδίκτυο ή σε μεταφράσεις μου).

«Ο Διοκλής, γιος του Λεοδάμαντα, ενεργώντας σύμφωνα με την αρετή που του παρέδωσαν οι πρόγονοί του,» βλέπετε εδώ πέρα τη σημασία που έχει η παράδοση των προγόνων· δεν είναι μόνον ο Διοκλής που έχει –όπως θα δούμε– στρατιωτική εμπειρία και πολιτική σημασία, πολιτική σπουδαιότητα, πολιτική ηγεσία· είναι και οι πρόγονοί του, που είχαν αντίστοιχη θέση, «δείχνει διαρκώς κάθε ζήλο και φροντίδα για τον δήμο των Αλασαρνιτών, και κατά τη διάρκεια των πολέμων είχε στόχο του να ασφαλίσει το οχυρό και όσους κατοικούν τη χώρα,» αναφορά γίνεται στους πολέμους που αντιμετώπισε η Κω, στα τέλη του 3ου π.Χ. αιώνα, όταν γίνονταν επιδρομές πειρατών από την Κρήτη και πολεμικές και στρατιωτικές επιχειρήσεις από τον Φίλιππο τον Ε' της Μακεδονίας, «δείχνοντας άριστη γνώμη και αποδεχόμενος κάθε κίνδυνο για αυτό τον στόχο.» Δεν αρκεί να έχει κανένας μονάχα χρήματα· πρέπει να δείξει και τον αντίστοιχο ηρωισμό κι αυτό ήταν κάτι, το οποίο ξεχώριζε αυτό το τιμώμενο πρόσωπο. «Κατά τη διάρκεια του Κρητικού Πολέμου, όταν ανακοινώθηκε ότι το φρούριο απειλούνταν, έφτασε με πολλούς άνδρες και αφού το επιθεώρησε μαζί με

εκείνους στους οποίους είχε ανατεθεί η φύλαξή του, ζήτησε από τους κατοίκους να συγκεντρωθούν στο οχυρό και να συμμετάσχουν στην υπεράσπισή του, μέχρι που συνέβη οι εχθροί να εγκαταλείψουν το σχέδιό τους για να επιτεθούν.» Βλέπουμε εδώ πέρα, ότι η πρωτοβουλία του, αλλά και το γεγονός ότι πρόβλεψε την επίθεση, έσωσαν το οχυρό από μια εχθρική επίθεση. «Κατά τη διάρκεια του τωρινού πολέμου, καθώς οι εχθροί συχνά απείλησαν το οχυρό, όταν συγκεντρώθηκαν πολλές ναυτικές και χερσαίες δυνάμεις στην Αστυπάλαια, έφερε όπλα και βλήματα καταπέλτη για να διατηρήσει το οχυρό ασφαλές.» Πάλι βλέπουμε τη σημασία που έχει, ο στρατιωτικός ηγέτης να παίρνει πρωτοβουλίες. «Επέλεξε ως τοπάρχες, σύμφωνα με το ψήφισμα, τους πιο ικανούς στο να φροντίσουν για την προστασία του και έθεσε κάτω από τις διαταγές τους αρκετούς [ή κατ' άλλη μετάφραση: κατάλληλους] άνδρες για να φρουρούν το οχυρό την ημέρα. [...] πρόβλεψε μια επίθεση [...] Όταν πραγματοποιήθηκε η επίθεση [...], ακολούθησε (και ο ίδιος) και σταμάτησε τους εχθρούς κάτω από το οχυρό. Ειδοποίησε τον Νικόστρατο, γιο του Νικοστράτου να πάρει τους ελαφρά οπλισμένους (και) από εκείνους που είχαν συνδράμει και να ενωθεί με τις δυνάμεις του. Όταν σύμφωνα με την προνοητικότητα του [αυτή] έφτασαν με ζήλο, συνέβη να μην καταληφθεί το οχυρό και οι εισβολείς να φύγουν χωρίς να βλάψουν με οποιοδήποτε τρόπο τα εδάφη...».

Το γεγονός ότι αυτές οι πληροφορίες για την πληροφορία, την πληροφόρηση, την τακτική σκέψη και τον ηρωισμό ενός μέλους της ανώτερης κοινωνικής τάξης καταγράφονται σε μια επιγραφή, τις καθιστά μνημείο, υπόμνημα – αυτή είναι μια λέξη, που πολύ συχνά χαρακτηρίζει αυτές τις επιγραφές. Οι κάτοικοι της Αλάσαρνας δεν ξεχάσαν αυτές τις υπηρεσίες. Και, ακριβώς όπως το τιμώμενο πρόσωπο συνέχισε τις παραδόσεις των προγόνων του, έτσι σε περίπτωση που είχε απογόνους και εκείνοι συνέχιζαν τη δική του παράδοση.

Ας δούμε ανάλογες αρετές σε κάποιο άλλο πρόσωπο με ανώτερη κοινωνική θέση, τον Απολλόδωρο στη Βερενίκη της Κυρηναϊκής –δηλαδή η σημερινή Λιβύη– γύρω στο 80 π.Χ.:

«Επειδή ο Απολλόδωρος, γιος του Παγκράτη, έχει ως προγόνους άνδρες που ήταν από την αρχή γνήσιοι πολίτες και ο ίδιος αφιερώνεται στην πατρίδα (του) σε κάθε κρίσιμη περίπτωση. Πρώτον, αμέσως μετά τον θάνατο του βασιλιά, όταν η Βερενίκη αντιμετώπισε μεγάλη πολιορκία από πειρατές, λόγω της αναρχίας που υπήρχε, όταν του ζητήθηκε να ηγηθεί των νεανίσκων,» οι νεανίσκοι είναι τα άτομα, τα οποία ολοκληρώνουν τη στρατιωτική τους εκπαίδευση, άτομα περίπου 20 ετών, «αποδέχθηκε κάθε κίνδυνο και αποκατέστησε τη μεγαλύτερη ειρήνη. [...] Μετά από αυτά, επειδή η πόλη ήταν ατείχιστη και ήδη είχε καταληφθεί δύο φορές από τους πειρατικούς στόλους που είχαν πλεύσει εναντίον της, η πόλη του ανέθεσε την απεριόριστη ηγεσία για το σύνολο των υποθέσεων της (πόλης), διαφύλαξε την ομόνοια και αντιμετώπισε όλους με δίκαιη κρίση. [...]» Αυτή η επιγραφή για τον Απολλόδωρο δείχνει πώς η πρωτοβουλία και η στρατιωτική ηγεσία οδηγεί σε μια ξεχωριστή πολιτική θέση. Διότι, αυτό το οποίο αποφασίζει σε κάποια φάση η Βερενίκη, είναι να τον κάνει αυτοκράτορα – όχι με την έννοια του ρωμαίου αυτοκράτορα, αλλά

αυτοκράτορα: άτομο το οποίο δεν είναι υποχρεωμένο να λογοδοτεί για τις πράξεις του, κατά τη διάρκεια της άσκησης της εξουσίας.

Ποιο είναι το κοινωνικό υπόβαθρο αυτών των ανδρών: Μερικοί απ' αυτούς ήταν αξιωματικοί σε βασιλικούς στρατούς, που επέστρεψαν στην πόλη τους και συνέχισαν να την υπηρετούν· άλλοι –οι περισσότεροι– είναι άτομα με πλούτο, είναι άτομα με καλές κοινωνικές σχέσεις, με καλή κοινωνική δικτύωση. Η συμβολή τους γίνεται ορατή και διαιωνίζεται, διότι οι πόλεις τους αφιερώνουν αγάλματα –αγάλματα τέτοιων ευεργετών και στρατιωτικών διοικητών κοσμούν τις πόλεις– τους αφιερώνει μνημεία, επιτύμβια επιγράμματα και έτσι, αυτή η προσφορά αποτελεί κληρονομιά και για την επόμενη γενιά.

Κλείνω αυτή την ενότητα με το επιτύμβιο επίγραμμα για τον Μωγέτη, κάποιον στρατηγό από μία άγνωστη πόλη της Λυδίας, που έπεσε μαχόμενος το 129 π.Χ, κατά τη διάρκεια του λεγόμενου “πολέμου του Αριστονίκου” – είναι ένας πόλεμος των Ρωμαίων κατά του Αριστονίκου, ο οποίος είχε ξεγεραθεί, μη αποδεχόμενος τη διαθήκη του τελευταίου βασιλιά του Περγάμου, που είχε κληροδοτήσει το βασίλειό του στους Ρωμαίους. Η επιγραφή λέει:

«Ο δήμος τίμησε τον Μωγέτη, γιο του Μωγέτη, στρατηγό, με χρυσό στεφάνι, χάλκινο άγαλμα, γραπτό πορτραίτο», δηλαδή ζωγραφισμένο πορτραίτο, «σε φυσικές διαστάσεις και μαρμάρινο άγαλμα».

Ο Μωγέτης, και μετά τον θάνατό του ακόμα, είναι παρών στην πόλη με τρεις εικονιστικές παραστάσεις, με τρία πορτραίτα του. Και το κείμενο, πάνω στον τάφο του, γράφει: «Η ίδια η Αθηνά, η αφέντρα, η παρθένα με τα πολλά όπλα, σου χάρισε Μωγέτη, φανερή σωφροσύνη. Σου έδωσε τη δόξα της σοφίας και δύο φορές σε έκανε να λάμψεις σε όλους ως άψογος ηγέτης της πατρίδας σου. Μόνη της η Αθηνά σε τοποθέτησε, εσένα τον εκλεκτό ηγέτη και παντοτινό υπέρμαχο της πατρίδας, ανάμεσα στους δοξασμένους στρατηγούς της Ρώμης. Αφήνοντας όμως τη δύστυχη γυναίκα σου και ημιτελές το αξίωμά σου έτρεξες στα δώματα της Περσεφόνης (δηλαδή στον κάτω κόσμο). Με στεναγμούς σε θρηνεί η μάνα σου, η πατρίδα σου και τα αδέρφια σου, τώρα που χάθηκε το έβδομο αστέρι ανάμεσά τους. Έχε γεια. Ο Άδης θα σε τοποθετήσει σε θρόνο μαζί με τους ευσεβείς, τρίτον στη σειρά,» δηλαδή μετά από τον παππού του και τον πατέρα του «βλαστάρι ένδοξης γενιάς».

Αυτό το μνημείο για τον Μωγέτη δείχνει τη σημασία, που έχει το σύνολο της οικογένειάς του· η συνέχεια της παράδοσης· το γεγονός ότι είναι ένας από επτά αδέρφια· το γεγονός ότι η συμμετοχή του στη στρατιωτική ηγεσία της πόλης του, είναι εκείνη η οποία δικαιολογεί και την αναμονή να έχει μια καλύτερη θέση στον κάτω κόσμο.

Σταδιακά, ακριβώς αυτή η σημασία μιας μικρής ομάδας πλουσίων ατόμων, που μονοπωλούν τα αξιώματα –σε μια περίοδο που οι πόλεις αντιμετωπίζουν διαρκώς κινδύνους πολεμικού χαρακτήρα– σταδιακά αυτό υπονομεύει το δημοκρατικό πολίτευμα. Από παλιά, οι στρατηγοί ήταν μέλη της ελίτ. Όμως, επαναλαμβάνω, σ' αυτή την περίοδο είναι μόνο μέλη της ελίτ και είναι μέλη της ελίτ σε μια περίοδο συνεχών κινδύνων. Σταδιακά, αυτή η θέση γίνεται κληρονομική, με αποτέλεσμα, μετά το τέλος της ελληνιστικής εποχής, οι πόλεις να κυβερνώνται από μία αριστοκρατία.

18. Πλούταρχος, Πολιτικά Παραγγέλματα (*Ηθικά* 805 a):

«Την εποχή μας, όταν οι υποθέσεις των πόλεων δεν προσφέρουν ευκαιρίες να αναλάβει κανείς στρατιωτική ηγεσία σε πολέμους ή να ανατρέψει τυράννους, ή να συνάψει συμμαχίες, πώς μπορεί κανείς να ξεκινήσει μια διακεκριμένη και λαμπρή σταδιοδρομία;»

19. Τιμητικό ψήφισμα για τον Διοκλή, Αλάσαρνα (Κως, περ. 200 π.Χ.), *SEG XLVIII 1104*:

«Ο Διοκλής, γιος του Λεοδάμαντα, ενεργώντας σύμφωνα με την αρετή που του παρέδωσαν οι πρόγονοί του, δείχνει διαρκώς κάθε ζήλο και φροντίδα για τον δήμο των Αλασαρνιτών, και κατά τη διάρκεια των πολέμων είχε στόχο του να ασφαλίσει το οχυρό και όσους κατοικούν τη χώρα, δείχνοντας άριστη γνώμη και αποδεχόμενος κάθε κίνδυνο για αυτό τον στόχο. Κατά τη διάρκεια του Κρητικού Πολέμου, όταν ανακοινώθηκε ότι το φρούριο απειλούνταν, έφτασε με πολλούς άνδρες και αφού το επιθεώρησε μαζί με εκείνους στους οποίους είχε ανατεθεί η φύλαξή του, ζήτησε από τους κατοίκους να συγκεντρωθούν στο οχυρό και να συμμετάσχουν στην υπεράσπισή του, μέχρι που συνέβη οι εχθροί να εγκαταλείψουν το σχέδιό τους να επιτεθούν. Κατά τη διάρκεια του τωρινού πολέμου, καθώς οι εχθροί συχνά απείλησαν το οχυρό, όταν συγκεντρώθηκαν πολλές ναυτικές και χερσαίες δυνάμεις στην Αστυπάλεια, έφερε όπλα και βλήματα καταπέλτη για να διατηρήσει το οχυρό ασφαλές. Επέλεξε ως τοπάρχες, σύμφωνα με το ψήφισμα, τους πιο ικανούς στο να φροντίσουν για την προστασία του και έθεσε κάτω από τις διαταγές τους αρκετούς [ή: κατάλληλους] άνδρες για να φρουρούν το οχυρό την ημέρα. - - πρόβλεψε την απειλή των εχθρών - - Όταν πραγματοποιήθηκε η επίθεση - -, ακολούθησε και σταμάτησε τους εχθρούς κάτω από το οχυρό. Ειδοποίησε τον Νικόστρατο, γιο του Νικοστράτου να πάρει τους ελαφρά οπλισμένους από εκείνους που είχαν συνδράμει και να ενωθεί με τις δυνάμεις του. Όταν σύμφωνα με την προνοητικότητα του αυτή έφτασαν με ζήλο, συνέβη να μην καταληφθεί το οχυρό και οι εισβολείς να φύγουν χωρίς να βλάψουν με οποιοδήποτε τρόπο τα εδάφη...».

20. Βερενίκη, τιμητικό ψήφισμα για τον Απολλόδωρο, *SEG XXVIII 1540*, περ. 80 π.Χ.:

«Επειδή ο Απολλόδωρος, γιος του Παγκράτη, έχει ως προγόνους άνδρες που ήταν από την αρχή γνήσιοι πολίτες και ο ίδιος αφιερώνεται στην πατρίδα σε κάθε κρίσιμη περίπτωση. Πρώτον, αμέσως μετά τον θάνατο του βασιλιά, όταν η Βερενίκη αντιμετώπισε μεγάλη πολιορκία από πειρατές, λόγω της αναρχίας που υπήρχε, όταν του ζητήθηκε να ηγηθεί των νεανίσκων, αποδέχθηκε κάθε κίνδυνο και αποκατέστησε τη μεγαλύτερη ειρήνη. - - Μετά από αυτά, επειδή η πόλη ήταν ατείχιστη και ήδη είχε καταληφθεί δύο φορές από τους πειρατικούς στόλους που είχαν πλεύσει εναντίον της, η πόλη του ανέθεσε την απεριόριστη ηγεσία για το σύνολο των υποθέσεων της πόλης, διαφύλαξε την ομόνοια και αντιμετώπισε όλους με δίκαιη κρίση. - -»

21. Τιμητική επιγραφή για Μωγέτη, Λυδία, περ. 129 π.Χ., *TAMV.1.468*:

«Ο δήμος τίμησε τον Μωγέτη γιο του Μωγέτη, στρατηγό, με χρυσό στεφάνι, χάλκινο άγαλμα, γραπτό πορτραίτο σε φυσικές διαστάσεις και μαρμάρινο άγαλμα. Μωγέτης Μωγέτου, στρατηγός.

Χαίρε.

Η ίδια η Αθηνά, η αφέντρα, η παρθένα με τα πολλά όπλα, σου χάρισε Μωγέτη, φανερή σωφροσύνη. Σου έδωσε τη δόξα της σοφίας και δύο φορές σε έκανε να λάμψεις σε όλους ως άψογος ηγέτης της πατρίδας σου. Μόνη της σε τοποθέτησε, εσένα τον εκλεκτό ηγέτη και παντοπινό υπέρμαχο της πατρίδας, ανάμεσα στους πιο δοξασμένους στρατηγούς της Ρώμης. Αφήνοντας όμως τη δύστυχη γυναίκα σου και ημιτελές το αξίωμά σου έτρεξες στα δωμάτια της Περσεφόνης. Με στεναγμούς σε θρηνεί η μάνα σου, η πατρίδα σου και τα αδέρφια σου, τώρα που

χάθηκε το έβδομο αστέρι ανάμεσά τους. Έχε γεια. Ο Άδης θα σε τοποθετήσει σε θρόνο μαζί με τους ευσεβείς, τρίτον στη σειρά, βλαστάρι ένδοξης γενιάς».

V1.3.2 Ευεργετισμός και ανισότητα (9')

<https://youtu.be/IsxxXXIWWGc>

απομαγνητοφώνηση Medialuz /αντιπαραβολή Έμιλυ Γδ & Aspi

Στην προηγούμενη ενότητα ανέλυσα πώς η συνεχής αντιμετώπιση κινδύνων από τις ελληνιστικές πόλεις, είχε σαν αποτέλεσμα να αναβαθμιστούν, να αποκτήσουν μεγάλη σημασία, τα στρατιωτικά αξιώματα τα οποία μονοπωλούνταν από τα μέλη μιας μικρής ελίτ. Σε αυτή την ενότητα, θα εξετάσω κάπως περισσότερο το φαινόμενο του ευεργετισμού, στον βαθμό που αυτό σχετίζεται με την προστασία των πόλεων από εχθρούς με θέματα άμυνας και πολέμου.

Ως *ευεργετισμό* –μία λέξη που προέρχεται από την αρχαία λέξη του ευεργέτη– χαρακτηρίζει η σημερινή έρευνα ένα σημαντικό φαινόμενο της ελληνιστικής κοινωνίας που είναι η ανάληψη από μια μικρή ομάδα πλούσιων πολιτών των δημοσίων δαπανών τις οποίες δεν μπορεί να αναλάβει η πόλη, δαπάνες οι οποίες σχετίζονται με κάθε είδους θέματα και με τη σταδιακή αύξηση της πολιτικής επιρροής και σταδιακά και τη θεσμοθέτηση της κυριαρχίας ακριβώς αυτών των ατόμων.

Τα πράγματα ξεκινούν κάπως απλά με την κοινωνική προσφορά ατόμων τα οποία έχουν χρήματα. Τα άτομα αυτά τιμούνται με τιμητικά ψηφίσματα και οι τιμές αυτές τα καθιστούν όχι μόνο γνωστά, αλλά καθιστούν και τους απογόνους τους σημαντικές προσωπικότητες. Ας δούμε ένα πρώτο παράδειγμα από την πρώιμη ελληνιστική εποχή, ένα τιμητικό ψήφισμα της Αθήνας για κάποιον Φιλιππίδη, έναν σημαντικό κωμικό ποιητή ο οποίος ήταν αντίπαλος του Δημητρίου του Πολιορκητή, του βασιλιά της Μακεδονίας ο οποίος για κάποια διαστήματα κατείχε την Αθήνα.

Μη σας ξενίζει το γεγονός ότι ένας κωμικός ποιητής είχε πολιτική δράση, σε αυτή την περίοδο έχουμε άτομα τα οποία ασκούν αυτά τα επαγγέλματα, όπως ηθοποιοί, κωμικοί ποιητές, μουσικοί, να έχουν πολιτική επιρροή και μεγάλο πλούτο.

Ο Φιλιππίδης, όπως ανέφερα προηγουμένως, είχε διακριθεί διότι στις κωμωδίες του χτυπούσε τον Δημήτριο Πολιορκητή και το γεγονός ότι είχε περιορίσει την ελευθερία και την αυτονομία της Αθήνας. Το ψήφισμα αυτό χρονολογείται στο 282 π.Χ. «Όταν ο βασιλιάς Λυσίμαχος νίκησε στη μάχη που έγινε στην Ιψό», αυτή είναι μία μάχη του 301 π.Χ κατά του Αντιγόνου και του Δημητρίου, «με δικά του έξοδα φρόντισε για την ταφή των πολιτών μας που σκοτώθηκαν στη μάχη. Όσο για τους αιχμαλώτους, τους υπερασπίστηκε στον βασιλιά, και πέτυχε την απελευθέρωσή τους. Επίσης φρόντισε να ενταχθούν σε στρατιωτικές μονάδες εκείνοι που θέλησαν να υπηρετήσουν στον στρατό του Λυσιμάχου. Σε εκείνους που προτίμησαν να φύγουν έδωσε ρουχισμό και εφόδια, με δικά του χρήματα, και τους έστειλε όπου ήθελαν, συνολικά πάνω από 300 άντρες. Επίσης ζήτησε την απελευθέρωση των συμπολιτών μας που βρέθηκαν στην Ασία κρατούμενοι του Δημητρίου και του Αντιγόνου».

Βλέπουμε πως ένας πολίτης, χάρη και μόνο στην περιουσία του, αλλά και τις σχέσεις του- το γεγονός δηλαδή ότι ως κωμικός ποιητής είχε σχέσεις με τον βασιλιά Λυσίμαχο- πετυχαίνει να ταφούν οι νεκροί Αθηναίοι στη μάχη της Ιψού, να απελευθερωθούν αιχμάλωτοι, φροντίζει για τα εφόδια και τον ρουχισμό εκείνων οι οποίοι κατευθύνθηκαν σε άλλες περιοχές.

Τι παίρνει ως αντάλλαγμα ο ευεργέτης, είναι μία επιγραφή η οποία θυμίζει και στις επόμενες γενιές την προσφορά του, αλλά αυτό το οποίο παίρνει είναι και κάτι εξίσου σημαντικό: είναι το γεγονός ότι οι Αθηναίοι του παραχωρούν σίτιση στο Πρυτανείο, δηλαδή να σιτίζεται μαζί με τους άρχοντες, όχι μόνο σε αυτόν αλλά και στους απογόνους του. Βλέπουμε πως μια ευεργεσία ενός ατόμου έχει συνέπειες και για τις επόμενες γενιές της οικογένειάς του.

Οι αιτίες αυτού του φαινομένου του ευεργετισμού είναι, όπως είπα στην αρχή, τα οικονομικά προβλήματα τα οποία αντιμετωπίζουν οι πόλεις. Οι ελληνιστικές πόλεις είχαν βέβαια πολλούς πόρους, αλλά δεν υπάρχει στην αρχαιότητα κάτι ανάλογο με τη δική μας τη φορολογία εισοδήματος, υπάρχει έμμεση φορολογία, όπως υπάρχει φορολογία ιδιοκτησίας, αλλά δεν υπάρχει φορολογία εισοδήματος. Πάντοτε στις ελληνιστικές πόλεις, τα έξοδα, οι δημόσιες δαπάνες είναι μεγαλύτερες από τα δημόσια έσοδα και αυτό είναι ένα γνωστό πρόβλημα, οι πόλεις οι οποίες αντιμετωπίζουν ένα τέτοιο πρόβλημα, αυτό το οποίο θα κάνουν είναι να δανειστούν χρήματα, να μη μπορούν να εξοφλήσουν τα δάνειά τους και να εξαρτώνται από εκείνους οι οποίοι έχουν μεγάλη περιουσία.

Τέτοιοι ευεργέτες προσφέρουν στις πόλεις τους, μερικοί από πατριωτισμό, μερικοί από υστεροβουλία, μερικοί από ένα συνδυασμό πατριωτισμού και υστεροβουλίας. Αυτό που προσφέρουν είναι άτοκα δάνεια, προσφέρουν την επισκευή των τειχών, προσφέρουν φθηνό σιτάρι, απελευθερώνουν αιχμαλώτους, μερικές φορές πληρώνουν τους μισθούς μισθοφόρων. Με τον τρόπο αυτόν, γίνονται ορατές προσωπικότητες, προσωπικότητες αναγνωρίσιμες, προσωπικότητες που τις γνωρίζουν όλοι, προσωπικότητες οι οποίες, με βάση αυτήν τους την προσφορά, έχουν το δικαίωμα να διεκδικούν και κύρος, πολιτική επιρροή, και από κάποια φάση και ύστερα, και πολιτικά αξιώματα.

Ας δούμε ένα άλλο παράδειγμα, εξήντα χρόνια μετά από το προηγούμενο ψήφισμα για τον Φιλιππίδη. Αυτή τη φορά είναι ένα τιμητικό ψήφισμα για τον Ευρυκλείδη, έναν πλούσιο Αθηναίο πολίτη, που πρώτα υπηρέτησε ως στρατηγός των οπλιτών –ένα από τα ανώτατα στρατιωτικά αξιώματα στην Αθήνα– και συμμετείχε στην απελευθέρωση της Αθήνας το 229 π.Χ. από τη μακεδονική φρουρά. Λίγο αργότερα οι Αθηναίοι τον τιμούν με ένα ψήφισμα- δυστυχώς αυτό το ψήφισμα δε σώζεται ακέραιο, δηλαδή έχει σπάσει σε αρκετά σημεία και έτσι δεν είμαστε σίγουροι για όλες τις διατυπώσεις, αλλά μπορούμε να καταλάβουμε περίπου πώς λειτουργούσε και είναι ένα ψήφισμα το οποίο έχει ιδιαίτερη σημασία διότι μας δείχνει, πώς ο Ευρυκλείδης, αναλαμβάνοντας υποχρεώσεις και αξιώματα, ταυτόχρονα προετοιμάζει την εξουσία και για την επόμενη γενιά, δηλαδή για τον γιο του.

Σας μεταφράζω το ψήφισμα: «Όταν έγινε ταμίας των στρατιωτικών χρημάτων» – γενικά σε αρχαίες πόλεις το να αναλάβει κανένας το αξίωμα του ταμιά, σημαίνει, ότι έχει

τεράστια περιουσία, διότι, σε περίπτωση ελλείμματος, καλύπτει το έλλειμμα από την περιουσία του. «Όταν έγινε ταμίας των στρατιωτικών χρημάτων είχε τη φροντίδα και διεκπεραίωσε τις υποθέσεις του αξιώματος μέσω του γιου του,» δηλαδή έγινε μια χρονιά στρατιωτικός ταμίας, δεύτερη χρονιά δεν μπορούσε να αναλάβει το ίδιο αξίωμα και το έκανε μέσω του γιου του, δηλαδή το αξίωμα το ανέλαβε ο γιος του που είχε το δικαίωμα, αλλά τα χρήματα τα παρείχε ο πατέρας. «Όταν έγινε αγωνοθέτης ακολούθησε τις επιθυμίες του λαού και ξόδεψε επτά τάλαντα» –ένα τεράστιο ποσό– «προσφέροντας πάλι τον γιο του σε αυτή τη φροντίδα». Γιατί βλέπετε ότι, όταν ο Ευρυκλείδης αναλαμβάνει ένα αξίωμα, φροντίζει να συνδέει με το αξίωμα αυτό και τον γιο του, εισαγάγοντας έτσι τον γιο του στην πολιτική σταδιοδρομία, συνηθίζοντας τους Αθηναίους στην πολιτική του συμμετοχή και έτσι εξασφαλίζοντας την οικογένειά του επιρροή, πολιτική επιρροή και στην επόμενη γενιά. «Εκτέλεσε τα καθήκοντά του αγωνοθέτη με ωραίο τρόπο ξοδεύοντας επιπλέον πολλά χρήματα, επειδή τα εδάφη έμεναν ακαλλιέργητα και άσπαρτα, κατά τη διάρκεια των πολέμων, εξασφάλισε χρήματα, με αποτέλεσμα να καλλιεργηθεί και να σπαρθεί πάλι η γη, αποκατέστησε την ελευθερία μαζί με τον αδελφό του Μικίωνα, αφού παραδόθηκε στους Αθηναίους ο Πειραιάς» –τον κατείχε μακεδονική φρουρά–, «εξασφάλισε χρήματα για να δοθούν στεφάνια στους στρατιώτες που, μαζί με τον Διογένη, αποκατέστησαν στην πόλη τα φρούρια, οχύρωσε τα λιμάνια, επισκεύασε τα τείχη της πόλης και του Πειραιά μαζί με τον Μικίωνα τον αδελφό του, εξασφαλίζοντας τη συμπαράσταση ελληνικών πόλεων και βασιλέων, φρόντισε να γίνει ότι είναι δίκαιο σε σχέση με εκείνους που χρωστούσαν χρήματα στο δημόσιο, πρότεινε νόμους συμφέροντες για τον λαό, οργάνωσε ωραία θεάματα για τους θεούς και οργάνωσε επιπλέον αγώνα οπλιτικό, υπόμνημα της απελευθέρωσης.»

Βλέπετε από αυτή την επιγραφή πώς ένας Αθηναίος πολίτης συνδέεται, από τη μία μεριά, με τον αδελφό του τον Μικίωνα και από την άλλη με τον γιο του, γιατί αυτή η πολιτική επιρροή δεν είναι πολιτική επιρροή μεμονωμένων ανδρών, είναι πολιτική επιρροή οικογενειών που στην πορεία της ελληνιστικής εποχής γίνεται σχεδόν κληρονομική.

Πηγές—Βοηθητικό Υλικό

22. Αθήνα, τιμητικό ψήφισμα για τον ευεργέτη Φιλιππίδη, 282 π.Χ., *Inscriptiones Graecae* II2 657:

«Όταν ο βασιλιάς Λυσιμάχος νίκησε στη μάχη που έγινε στην Ιψό κατά του Αντιγόνου και του Δημητρίου, με δικά του έξοδα φρόντισε για την ταφή των πολιτών μας που σκοτώθηκαν στη μάχη. Όσο για του αιχμαλώτους, τους υπερασπίστηκε στον βασιλιά και πέτυχε την απελευθέρωσή τους. Επίσης φρόντισε να ενταχθούν σε στρατιωτικές μονάδες εκείνοι που θέλησαν να υπηρετήσουν στον στρατό (του Λυσιμάχου). Σε εκείνους που προτίμησαν να φύγουν έδωσε ρουχισμό και εφόδια με δικά του χρήματα και τους έστειλε όπου ήθελαν, συνολικά πάνω από 300 άνδρες. Επίσης ζήτησε την απελευθέρωση των συμπολιτών μας που βρέθηκαν στην Ασία, κρατούμενοι του Δημητρίου και του Αντιγόνου».

23. Αθήνα, τιμητικό ψήφισμα για τον Ευρυκλείδη, περ. 220 π.Χ., *Inscriptiones Graecae* II2 834:

«- - όταν έγινε ταμίας των στρατιωτικών (χρημάτων) - - είχε τη φροντίδα και διεκπεραίωσε τις υποθέσεις του αξιώματος μέσω του γιου του· και ο ίδιος ξόδεψε αρκετά χρήματα. Όταν έγινε

αγωνοθέτης, ακολούθησε τις επιθυμίες του λαού και ξόδεψε 7 τάλαντα (23.000 δραχμές, περ. 2 εκ. ευρώ), προσφέροντας πάλι τον γιο του σε αυτή τη φροντίδα· και εκτέλεσε τα καθήκοντα του αγωνοθέτη με ωραίο τρόπο, ξοδεύοντας επιπλέον πολλά χρήματα. Επειδή τα εδάφη έμεναν ακαλλιεργητα και άσπαρτα κατά τη διάρκεια των πολέμων, εξασφάλισε χρήματα με αποτέλεσμα να καλλιεργηθεί και να σπαρθεί η γη. Αποκατέστησε την ελευθερία μαζί με τον αδελφό του Μικίωνα, αφού παραδόθηκε (στους Αθηναίους) ο Πειραιάς. Εξασφάλισε χρήματα για να δοθούν στεφάνια στους στρατιώτες που μαζί με τον Διογένη αποκατέστησαν στην πόλη τα φρούρια. Οχύρωσε τα λιμάνια. Επισκεύασε τα τείχη της πόλης και του Πειραιά μαζί με τον Μικίωνα, τον αδελφό του, εξασφαλίζοντας τη συμπαράσταση ελληνικών πόλεων [και βασιλέων?]. Φρόντισε να γίνει ό,τι είναι δίκαιο σε σχέση με εκείνους που χρωστούσαν χρήματα στον δήμο. - - Πρότεινε νόμους συμφέροντες για τον λαό. Οργάνωσε ωραία θεάματα για τους θεούς και οργάνωσε επιπλέον αγώνα οπλιτικό, υπόμνημα της απελευθέρωσης».

V1.3.3 Η υπονόμηση των δημοκρατικών θεσμών (17')

<https://youtu.be/6yCaRZRhWes>

απομαγνητοφώνηση Yannis Kara / αντιπαραβολή Asimonia & Aspi

Αναφερόμενος στην Αθήνα στα χρόνια του Περικλή, ο Θουκυδίδης χαρακτηρίζει το αθηναϊκό πολίτευμα “δημοκρατία στα λόγια”. Στην πραγματικότητα, άσκηση εξουσίας από έναν άνδρα –εννοεί τον Περικλή– ο οποίος δεν είχε καταλύσει το δημοκρατικό πολίτευμα, αλλά χάρη στη χαρισματική του προσωπικότητα, ήταν εκείνος που κυριαρχούσε στο πολιτικό σκηνικό της Αθήνας.

Κάτι ανάλογο μπορούμε να πούμε και για τις ελληνιστικές πόλεις, ότι συνεχίζουν να είναι δημοκρατίες στα λόγια –συνεχίζουν να υπάρχουν δημοκρατικοί θεσμοί– όμως στην πραγματικότητα η εξουσία μονοπωλείται· δεν μονοπωλείται από έναν άνδρα, αλλά μονοπωλείται από λίγα άτομα με μεγάλο πλούτο και πολιτική επιρροή.

Το δημοκρατικό πολίτευμα συνεχίζει να υπάρχει, δηλαδή οι άρχοντες εκλέγονται από την Εκκλησία του Δήμου. Η Εκκλησία του Δήμου, δηλαδή η συνέλευση του λαού, είναι υπεύθυνη για τη λήψη όλων των πολιτικών αποφάσεων. Αυτή αποφασίζει αν θα υπάρξει πόλεμος ή αν θα γίνει ειρήνη· αυτή αποφασίζει για τα ψηφίσματα, αλλά τις προτάσεις δεν τις κάνουν όλοι οι πολίτες· τις προτάσεις τις κάνουν τα μέλη μιας μικρής ομάδας. Εκείνοι που εκλέγονται δεν είναι όλοι οι πολίτες, είναι εκείνοι οι οποίοι έχουν τη ρητορική παιδεία, έχουν τον χρόνο, έχουν τις σχέσεις, έχουν την εμπειρία και την εκπαίδευση για να μπορούν να αφοσιωθούν στα κοινά.

Αυτό το φαινόμενο σχετίζεται, όπως ανέφερα στην προηγούμενη ενότητα, με το φαινόμενο του *ευεργετισμού*, που είναι η προσφορά υπηρεσιών προς το κοινό με κάποια ανταλλάγματα, τα οποία είναι, κυρίως, το κύρος –το πολιτικό κύρος– η πολιτική επιρροή και η εξουσία. Στην πορεία της ελληνιστικής εποχής, αυτό το φαινόμενο όλο και αποκτά μεγαλύτερη σπουδαιότητα, με αποτέλεσμα –προς τα τέλη της ελληνιστικής εποχής, όταν επίσης, τον 1ο αιώνα π.Χ., οι πόλεμοι συνεχίζουν να είναι εξαιρετικά πυκνοί αλλά και προκαλώντας τεράστιες καταστροφές, διότι μεταφέρονται οι πόλεμοι της Ρώμης σε ελληνικά εδάφη, αυτό έχει σαν αποτέλεσμα–, η προσφορά αυτών των ατόμων να είναι πολύ πιο επιτακτικά αναγκαία και η συμβολή τους να γίνεται ορατή με μια σειρά από τιμές,

οι οποίες σταδιακά εξυψώνουν αυτούς τους ευεργέτες πάνω από τους υπόλοιπους πολίτες. Το επόμενο βήμα θα γίνει στην επόμενη περίοδο, και θα είναι η ουσιαστικά κληρονομική εξουσία να γίνει και τυπικά –θεσμοθετημένα δηλαδή– μια εξουσία μιας κληρονομικής ελίτ. Η συμβολή αυτών των μελών της ελίτ –της καλής κοινωνίας, θα λέγαμε σήμερα, των πλούσιων πολιτών– γίνεται ορατή με αγάλματα τα οποία κοσμούν τους δημόσιους χώρους, τα ιερά και τα νεκροταφεία. Πολλές φορές τα μέλη αυτής της ελίτ τιμώνται με στεφάνια. Υπάρχουν μάλιστα συγκεκριμένοι χαρακτηρισμοί. Ο “στέφανος αριστείος” παραδείγματος χάριν χαρακτηρίζει τα άτομα τα οποία στεφανώθηκαν –σήμερα θα λέγαμε πήραν παράσημο– για την ανδρεία τους· ένας άλλος στέφανος, ο “στέφανος της αριστοπολιτείας”, δίνεται στα άτομα τα οποία είχαν διαπρέψει στις συμβουλές και τη συμμετοχή τους στα κοινά. Ένας άλλος τρόπος με τον οποίο φαίνεται, σαφώς, η ανώτερη θέση αυτών των ατόμων είναι το γεγονός ότι τους παραχωρείται ειδική θέση στις θεατρικές παραστάσεις. Είναι ο θεσμός της *προεδρίας*, όπως λέγεται στα αρχαία Ελληνικά, δηλαδή το να πάρει κανένας την πρώτη θέση, στην πρώτη σειρά στα θέατρα. Τέτοιες προεδρίες, δηλαδή θέσεις για τιμώμενα πρόσωπα και αξιωματούχους, έχουμε παραδείγματος χάριν από το θέατρο του Διονύσου στην Αθήνα.

Εξυψώνονται αυτοί οι πολίτες πάνω από τους κοινούς πολίτες και με τον τρόπο αυτό καλλιεργούν την ιδέα της ανισότητας. Μια ιδέα ανισότητας η οποία δε στηρίζεται μονάχα στο γεγονός ότι άτομα έχουν διαφορετική αξία, δηλαδή δεν είναι ανισότητα με βάση της προσφοράς η οποία προέρχεται από αξία, αλλά είναι ανισότητα η οποία προέρχεται από τον διαφορετικό πλούτο, από τα διαφορετικά μέσα τα οποία έχει κανείς και τις διαφορετικές, συνεπώς, δυνατότητες να προσφέρει στην κοινότητά του.

Σε τιμητικά ψηφίσματα αναφέρεται ρητά ότι αυτές οι τιμές στόχο είχαν να μιμηθούν και άλλοι το παράδειγμα αυτών των προσώπων. Επομένως, με τον τρόπο αυτό, καλλιεργείται η ιδέα του ευεργετισμού. Ο πλούτος είναι κληρονομικός, κι εφόσον είναι κληρονομικός –εφόσον δίνεται στην επόμενη γενιά– στην επόμενη γενιά μεταδίδεται και ότι άλλο συνεπάγεται ο πλούτος, δηλαδή η δυνατότητα για καλή εκπαίδευση, η δυνατότητα για ύπαρξη καλών σχέσεων.

Στην πορεία της ελληνιστικής εποχής, αυτό γίνεται εξαιρετικά σημαντικό διότι υπεισέρχεται ένας νέος παράγοντας. Κι αυτός ο νέος παράγοντας είναι η Ρώμη. Η Ρώμη, από το 146 π.Χ., προσαρτεί ως επαρχίες εδάφη στην Ελλάδα, πρώτα τη Μακεδονία και την κεντρική Ελλάδα και την Πελοπόννησο, στη συνέχεια μεγάλο κομμάτι της Μικράς Ασίας, στη συνέχεια άλλες επαρχίες, το 67 π.Χ. την Κρήτη, το 30 π.Χ. την Αίγυπτο. Το γεγονός ότι η Ρώμη έχει ιδιαίτερη σημασία ως παράγοντας της ελληνικής πολιτικής ζωής αναδεικνύει επίσης, ακόμα περισσότερο, τη σημασία εκείνων που έχουν ιδιαίτερες σχέσεις με τους ρωμαίους αξιωματούχους, με τους ρωμαίους στρατηγούς, με τα μέλη της συγκλήτου, με τους ρωμαίους απεσταλμένους, με τους ρωμαίους κυβερνήτες. Και, αυτά όλα σχετίζονται πάλι με πολεμικές δραστηριότητες, με τους πολέμους οι οποίοι γίνονται τον ύστερο 2ο και τον 1ο αιώνα π.Χ.

Ας δούμε πάλι ορισμένα παραδείγματα τα οποία δείχνουν πώς, σταδιακά –μέχρι τα τέλη της ελληνιστικής εποχής– η συμμετοχή ορισμένων, μιας μικρής ομάδας πολιτών, με ηγετική

θέση σε πολέμους, τους τοποθετεί πάνω από τους υπόλοιπους πολίτες, δηλαδή καλλιεργεί την ιδέα μιας κοινωνίας η οποία είναι αυστηρά ιεραρχικά δομημένη και την ανώτατη θέση κατέχουν άτομα τα οποία δεν προσφέρουν στην πατρίδα τους μόνο με τις ικανότητές τους και τον ηρωισμό τους, αλλά προσφέρουν επειδή έχουν τα οικονομικά μέσα να προσφέρουν. Σας δίνω δύο παραδείγματα, και τα δύο προέρχονται από την πόλη της Αφροδισιάδας στη Μικρά Ασία· την πόλη στην οποία, εδώ και είκοσι χρόνια, μελετώ τις επιγραφές, γι' αυτόν τον λόγο τα ξέρω κάπως καλύτερα αυτά τα κείμενα. Ανάλογα κείμενα μπορεί να βρει κανένας κι από άλλες περιοχές.

Ένα από αυτά τα κείμενα είναι για κάποιον Καλλικράτη, ο οποίος έζησε περίπου τον 1ο αιώνα π.Χ.· μάλλον συμμετείχε σε κάποιους από τους πολέμους, ή τους Μιθριδατικούς Πολέμους που γίνονται γύρω στο 88 π.Χ. με 86 π.Χ. ή σε πολέμους της ύστερης ρωμαϊκής δημοκρατίας, τους εμφυλίους πολέμους ανάμεσα στον Καίσαρα και τον Πομπήιο ή τον Οκτάβιο και τον Αντώνιο. Το τιμητικό αυτό ψήφισμα το γνωρίζουμε από δύο επιγραφές –η μία είναι η αρχική επιγραφή και η άλλη είναι ένα αντίγραφο που έγινε αργότερα– και μας δίνει μια εντυπωσιακή εικόνα για όσα μπόρεσε να προσφέρει ο Καλλικράτης ως στρατιωτικός ηγέτης της Αφροδισιάδας, αλλά όχι μόνο ως στρατιωτικός ηγέτης αλλά και ως πλούσιος άνθρωπος.

Λέει, λοιπόν, το ψήφισμα: Έσωσε την πατρίδα από πολλούς και μεγάλους κινδύνους, αγωνίστηκε με ανδρεία σε όλους τους πολέμους που αντιμετώπισε η πατρίδα» –το γεγονός ότι γίνεται αναφορά σε πολλούς πολέμους μάλλον μας τοποθετεί στην περίοδο γύρω στο 88 π.Χ. με 49-50 π.Χ.– «διαφύλαξε τις οχυρώσεις που του εμπιστεύθηκε η πόλη, τήρησε την εμπιστοσύνη προς όφελος της κοινότητας στις πιο κρίσιμες περιστάσεις, υπηρέτησε σε όλα τα αξιώματα με εντιμότητα και δικαιοσύνη προς το συμφέρον της πόλης». Υπηρέτησε σε όλα τα αξιώματα: αυτό επίσης είναι ένα χαρακτηριστικό της ύστερης ελληνιστικής εποχής, το γεγονός ότι ορισμένα άτομα μονοπωλούν τα αξιώματα - δηλαδή δεν αναλαμβάνουν μόνον ένα αξίωμα και μόνο για μια χρονιά, αλλά ξανά και ξανά. «Διετέλεσε στεφανηφόρος» –είναι το ανώτατο αξίωμα της πόλης– «και Γυμνασίαρχος». Ως Γυμνασίαρχος, φυσικά, έχει τη δυνατότητα να μην επηρεάζει μονάχα τους πολίτες αλλά να επηρεάζει, ακριβώς επειδή είναι υπεύθυνος για το Γυμνάσιο και για τη χρηματοδότηση του Γυμνασίου, έχει τη δυνατότητα να επηρεάζει τη νέα γενιά. Είναι το άτομο το οποίο αποτελεί πρόσωπο αναφοράς για τους νέους Αφροδισιείς που εκπαιδεύονται στο Γυμνάσιο.

«Διετέλεσε στεφανηφόρος και γυμνασίαρχος με γενναιοδωρία και απλοχεριά». Δηλαδή, εκείνοι οι οποίοι, στα χρόνια της εκπαίδευσής τους στο Γυμνάσιο, έγιναν αποδέκτες της γενναιοδωρίας του δεν θα το ξεχνούσαν αυτό, θα ήταν οι μελλοντικοί του υποστηρικτές στις εκλογές για τα δημόσια αξιώματα στη συνέλευση του λαού. «Έγινε Ιερέας της Ρώμης» – η Ρώμη, όχι η πόλη αλλά η θεά Ρώμη, η προσωποποίηση της Ρώμης. «Ανέλαβε το αξίωμα του αγορανόμου κατά τη διάρκεια της σοβαρότερης έλλειψης τροφίμων προσφέροντας, με δικά του έξοδα, φτηνό σιτάρι» – και αυτό είναι κάτι που κανένας δεν ξεχνάει. «Υπηρέτησε στα πολεμικά αξιώματα χωρίς υποχρέωση λογοδοσίας» – δηλαδή ήταν... “ανυπεύθυνος αρχή”, λέγεται αυτό, δηλαδή αναλαμβάνει ένα αξίωμα χωρίς να είναι υπεύθυνος στην απόδοση αναφοράς στους

πολίτες.

«Στάλθηκε ως πρεσβευτής στους πολιτικούς ηγέτες στη Ρώμη, [...] σε κάθε είδους κινδύνους και υποθέσεις και αγωνίστηκε εναντίον των εχθρών φονεύοντας εξήντα από αυτούς, ανέλαβε πληθώρα εγγυήσεων για πολλούς» –δηλαδή ανέλαβε εγγυήσεις για δάνεια– «διετέλεσε ιερέας της Εκάτης με ευσέβεια• για τον λόγο αυτό να του επιτραπεί ταφή στο Γυμνάσιο. Να του δίνεται τιμητική μερίδα κρέατος από όλες τις δημόσιες θυσίες και να έχει το δικαίωμα να φορά, όποτε επιθυμεί, τα στεφάνια με τα οποία έχει τιμηθεί.» Οι τιμές οι οποίες δίνονται είναι αυτές οι οποίες έχουν, εδώ πέρα, και την ιδιαίτερη σημασία. Ο Καλλικράτης είναι κάποιος ο οποίος, σε κάθε του δημόσια εμφάνιση, θυμίζει το τι έχει προσφέρει. Διότι του επιτρέπεται, σε αντίθεση με άλλους πολίτες, να φορά τα στεφάνια με τα οποία έχει τιμηθεί. Σε όλες τις γιορτές έχει ιδιαίτερη θέση, στις θυσίες παίρνει μεγαλύτερη μερίδα από τους υπόλοιπους πολίτες και, το σημαντικότερο απ' όλα, του επιτρέπεται η ταφή στο Γυμνάσιο. Πιστεύω ότι ένας τάφος, ο οποίος σώζεται και σήμερα, κοντά στο Βουλευτήριο της Αφροδισιάδας είναι ακριβώς ο τάφος αυτός του Καλλικράτη.

Αυτές οι τιμές κάνουν ορατή, και στη ζωή του αλλά και μετά το θάνατό του, την προσφορά του. Ο Καλλικράτης διακρίθηκε ως πολεμιστής, φονεύοντας σε πολλές μάχες εχθρούς με τα ίδια του τα χέρια, υπηρέτησε σε κρίσιμες διπλωματικές αποστολές και ανέλαβε σημαντικά αξιώματα. Σε αναγνώριση των υπηρεσιών του, οι συμπολίτες του τον τίμησαν με μια εξαιρετική τιμή. Συνήθως, μόνον ήρωες θάβονται μέσα στα τείχη της πόλης, αυτός τάφηκε στο κεντρικό σημείο της πόλης κοντά στο Βουλευτήριο.

Ο Καλλικράτης εκπροσωπεί ένα πολύπτυχο δραστηριοτήτων που χαρακτηρίζουν την κοινωνική και πολιτική ελίτ των ύστερων ελληνιστικών πόλεων. Ανάληψη στρατιωτικών, πολιτικών και ιερατικών αξιωμάτων. Γενναιοδωρία ως ευεργέτης. Επιτυχία στη διαχείριση κρίσεων. Διπλωματικές αποστολές στη Ρώμη. Επιμέλεια των νέων στο Γυμνάσιο – που αυτή την εποχή είναι ο κύριος χώρος της εκπαίδευσης.

Ένα άλλο κείμενο, περίπου της ίδιας εποχής, μας δείχνει ακριβώς τα ίδια στοιχεία και δείχνει τη σημασία που έχουν οι οικογενειακές παραδόσεις για αυτή τη μικρή ομάδα ατόμων που, χάρη στη συμμετοχή της στους πολέμους και χάρη στον πλούτο της, αποκτά μια ιδιαίτερη θέση στους πολιτικούς θεσμούς. Είναι ένα ψήφισμα για τον Ερμογένη Θεοδότου, γιο του Ηφαιστίωνος. Γράφει το ψήφισμα ότι «ήταν ένας από τους πρώτους και πιο διακεκριμένους πολίτες». Ήδη, η έκφραση που χρησιμοποιεί το ψήφισμα, *πρώτοι πολίτες*, κάνει μια σαφή διάκριση ανάμεσα στους πολίτες –στη μάζα των πολιτών– και κάποιους που, λόγω του πλούτου τους και της μονοπώλησης αξιωμάτων, είναι οι πρώτοι πολίτες.

«Ανάμεσα στους προγόνους του συγκαταλέγονται άνδρες από τους μεγαλύτερους κι εκείνους που συνέβαλαν στην οικοδόμηση της κοινότητας, άνδρες που έζησαν ενάρετα, με αγάπη προς τη δόξα, κάνοντας πολλές προσφορές και κάνοντας τα ωραιότερα έργα. Κι ο ίδιος ήταν καλός και ενάρετος άνδρας, φιλόπατρις, κτίστης, ευεργέτης της πόλης και σωτήρας, συμπεριφερόμενος με εύνοια και σωφροσύνη απέναντι στο σύνολο της

κοινότητας και απέναντι σε κάθε πολίτη χωριστά. Είχε εκλεγεί πρεσβευτής σε πολλές και κρίσιμες αποστολές και αγώνες, έφερε σε πέρας όλες τις αποστολές με τον καλύτερο τρόπο και γι' αυτό τον λόγο τιμήθηκε και μεταθανατίως.»

Αν και οι επιγραφές για τον Καλλικράτη και τον Ερμογένη δεν είναι δυνατόν να χρονολογηθούν με ακρίβεια, περίπου μας τοποθετούν σε αυτή την περίοδο ανάμεσα στο 88 π.Χ. και το 30 π.Χ. Τα χρόνια αυτά σημαίνουν και την εδραίωση της, σχεδόν, κληρονομικής κυριαρχίας μιας μικρής ελίτ πλούσιων πολιτών. Αν και το πολίτευμα ήταν τύποις δημοκρατικό, δίνοντας στην Εκκλησία του Δήμου –τη συνέλευση των πολιτών δηλαδή– το δικαίωμα της εκλογής των αρχόντων και της λήψης όλων των αποφάσεων, οι προτάσεις υποβάλλονταν από τους άρχοντες, από τους στρατηγούς, που εκλέγονταν μεν από την Εκκλησία, αλλά μέσα από ένα μικρό κύκλο εύπορων πολιτών.

Αυτή η εξέλιξη έχει άμεση σύνδεση με το γεγονός ότι οι ελληνιστικές πόλεις βρέθηκαν αντιμέτωπες με αυτές τις κρίσιμες καταστάσεις λόγω των πολέμων. Η κληρονομικότητα του πλούτου σημαίνει κληρονομικότητα όλων των προνομίων που συνεπάγεται: στρατιωτικής εκπαίδευσης, παιδείας, σχέσεων, δυνατοτήτων αυτοπροβολής μέσα από τις δωρεές. Δεδομένου ότι η ανάληψη δημοσίων αξιωμάτων ήταν πολυδάπανη υπόθεση, η δημοτικότητα ενός άνδρα εξαρτιόταν ακριβώς από τη δυνατότητά του να αναλάβει οικειοθελώς *λειτουργίες*, δηλαδή δαπάνες, προς όφελος της πόλης, από την ικανότητά του και τη δυνατότητά του να αναλάβει τέτοια αξιώματα, που σχετίζονται άμεσα με την κάλυψη των αμυντικών αναγκών της πόλης του. Και στο βαθμό που αυτός ο πλούτος διατηρούνταν στην οικογένεια, και το άτομο αυτό είχε αρσενικούς απογόνους, αυτή η κυριαρχία της ελίτ συνεχιζόταν και στις επόμενες γενιές.

Επαναλαμβάνω ότι αυτό είναι ένα φαινόμενο που δεν θα είχε πάρει αυτές τις διαστάσεις σε περίπτωση που οι ελληνιστικές πόλεις δεν αντιμετώπιζαν αυτές τις έκτακτες συνθήκες, λόγω της πληθώρας των ελληνιστικών πολέμων. Σε άλλα μαθήματα θα δούμε πώς οι ελληνιστικοί πόλεμοι επηρέασαν τη δημοσιονομική κατάσταση των πόλεων και την οικονομία, πώς τις οδήγησαν σε αυτή την επισφαλή θέση, σε αυτή την αδυναμία που τελικά τις έκανε εξαρτημένες από την κυριαρχία μιας μικρής ελίτ.